

ДУКЛЯ

№ 5

1995

літературно-мистецький та публіцистичний журнал. Видас Спілка українських письменників Словаччини, Прянів. DUKLA - literárno-umelecký a publicistický časopis. Vydáva Spolok ukrajinských spisovateľov na Slovensku, Prešov.

РЕДКОЛЕГІЯ:
МІЛАН БОБАК,
ІЛІА ГАЛАЙДА,
ВЛАДИСЛАВ
ГРЕШЛИК,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
ФЕДІР КОВАЧ,
ВІТАЛІЙ
КОНОПЛЕЦЬ,
МИКОЛА
МУШИЦКА,
ЙОСИФ ШЕЛЕПЕЦЬ,
ІВАН ЯЦКАНИН,
відповідальний
редактор

Графічне оформлення
Ладислава Цупера

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік -
60 крон.

Адреса редакції:
080 01 Prešov, ul. Požiarická 15,
телефон: 733 435, 732 338

Комп'ютерний набір
EXCO s.r.o., Prešov,
телефон, факс: 091/725 061

Rozširuje PNS, objednávky na predplatné prijíma každá pošta, doručovateľ, predajňa PNS a stredisko PNS. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS š. p., ES-vývoz tlače, Košická 1, 813 81 Bratislava.

Ілля Лещан	2
Безілля	2
Листи	2
Підвезіть...	3
На уроці історії	3
Іван Яцканин	
Заявний дощ	4
Надія Варко	
Каво	7
Юрій Гануздик	
Ще д'яць аушное	10
Павло Маскалик	
Мишко Соколик	13
Василь Хома	
Юнілей письменника	18
Йосиф Шелепець	
Забутий поет і перекладач Микола Келтай	23
В Празі про українську еміграцію - м.ка	26
Полина Голетца	
Українська господарська академія в Польщах - 1922-1925	29
Владимир Гариняв	
Стратегія й епітрія фабули	37
Микола Неврлий	
А позиція кай буде так...	53
Владимир Сосюра	
Словаччини зовні	60
Ж.В.Кулін	
Актуальні мовознавічі проблеми та концепції перекладу в працях учених України та близького зарубіжжя	61
Микола Зимова	
Українські фольклорні образи у творчості польських романтиків	65
Густав Цвенгров	
Діяльність видатного кооператора Дмитра Іосифича на міжнародній арені - період Української Народної Республіки	74
Одесь Луїш	
Рідна мова	77
«Глиноу переладі...»	77
«Чекю дні і місяці»	77
Леонід Горляч	
Українці	78
«Догаяю Ісуса Христа»	78
Стеян Шмиргун	
Три істипи	78
Сільська пісня в місті	79
«Ніч спадає на злишави»	79
Іван Іон	
Віривок з давнього рукопису	80
Українські провінції	80
Мандрівне	81
Зобраки	82
Володимир Рабевчук	
Каміни Бавілову	83
Шевченко танцює гошк	84
«Вербо жербинна...»	84
«Підуми, іду на камені парляції»	85
«Музики, сонця і жовтої глини сполуки»	85
Олександр Смык	
Тяжіння скutoї ріки	86
Кредо	86
До Шевченка	86
Катерина	87
«Коли одягнена у свіжу вагогу»	87
Микола Мушицка	
Повернення художника у рідний край	88
Прокіп Колісник	
На грані	91

Ілля Легдан

Сміх – не гріх

Бензин

Заснав батько на дивані
та й почав хропіти...
Повернувся, затих згодом –
стурбувались діти:

- Мамо, мамо! – кричить Петрик.
- Чого тобі, сину?
- В татусевому моторі
немає бензину!

Листи

- Що нового у вас вдома,
Дівчино-перличко?
- Моя мама народила
Танечку, сестричку..!

- Що за чудо, що за диво
По тім світі ходить:
Таж твій татко років зо три
По Сирії бродить!

- То нічого, люба тітко,
Що на час залишив,
Та він звідти моїй мамі
Щомісяця пише.

Підвезіть...

Зупиняє хлопчик
Легкову машину
Й благає шофера,
Просить до загину:

– Підвезіть до школи,
Я вас, вуйку, прошу,
Бо я тяжку ташку
Із собою ношу.

– Я би радий взяти,
Іншу трасу маю,
Отож вашу школу
Боком обминаю.

– То ще краще, вуйку! –
Хлопчисько до нього,
– Бо я на сьогодні
не вивчив нічого!!!

На уроці історії

А подумай-но, Іванку,
Хто таке сказати міг,
Лиш подумай, не лінуйся:
«Прийшов-видів – переміг»?

– Я не знаю, хто це мовив,
Лиш не так сказати мав...
Бо у нас тепер говорять:
«Прийшов – видів – та й украв».

Іван Яцканин

Затяжний дощ

Вже три дні підряд Володі Мідняку сниться той же сон.

Єдина дорога і та завертає вліво, і тільки по одному боці розтрушено будиночки. Вони мовби прийшли сюди з цим шляхом, простують далі, але зараз відпочивають. А над ними, за розложистими деревами, крони яких стеляться широкошироко, як сухні сільських жінок, приховані палати. Але їх видко, бо вони білі-білесенькі, та ще й у всіх вікнах з вечора до ранку горить світло. І світло таке біле, як стіни. Але його сюди ніхто не запросив. Для нього ота хата ген-ген біля дороги. Вона виглядає, як дерев'яна, але ні, це лише господар забезпечився дровами на зиму й поскладав порубані поліна аж під самі вікна. Він був у цій хаті. Це знає точно. І сам не гямить, чому його завжди тягло у хаморідь, у комірку, де різний непотріб. В хаті було темно, скільки б не влючав світло. Акуратно закручені електричні лампи ні одного разу не моргнули. А він йшов аж на кінець сіней, де були двері у комірку, на невеличкому віконці, яке таємно заглядало у білі палати, знаходив свічку.

І все повторювалось, нагадуючи обіграний голос старої пластинки. Завжди ті самі, точнісінькі подробиці. Звідки береться ця акуратність, яка ніколи не входить в життя, а влаштує себе у сон?

Володя Мідняк і зараз не знав, де все це було, і чому повертається весь час одна і та ж сама місцевість, адже, здається, вона з ним нічим не зв'язана.

Шлях круто завертає вліво, видно, як річка стрімголов поспішає, наздоганяючи краплі дощу, який тонесенькими нитками хапається зігнутих верб і кушів, щоб врешті-решт упасти й пливати безтурботно з іншими.

Склоочисники нудно, час від часу, зашарудять по чільному склі машини. Дорога вертиться навколо річки. Володя любить саме отакі кривулі, бо не заснеш за кермом. Дорога завертає вліво. Тут Володя Мідняк аж остовпів. Знайома місцевість. Три дні підряд сниться оця довга кривуля. З такого здивування можна й вмерти. Вмирати, правда, було ранувато, а крім того край дороги вже маячив своєю високою постаттю професор ботаніки Музур. Кивав рукою, яка зупинялась у повітрі, здавалось, що впаде разом з деревом, яке гнулося над шляхом і залякувало кожного, хто там проїжджав.

Професор стояв сам, високий, худорлявий, у чорному костюмі, ніби ще хвилин п'ять тому читав студентам лекцію. Його воскове обличчя нагадувало скоріш музейний експонат, який лише завдяки чийсь доброті уник з вітрини. Вік йому важко було відгадати. Ну, десь між сімдесятьма і смертю. Професор маячив біля дороги, і йому аж ніяк не заважав оцей дрібний дощ, який змивав дорогу, монотонно капав з листя на плечі професора.

Обличчя Музура у цій заплаві зелені було ще блідшим. Він умить помічав, що діється навколо нього. Нетерпіння охопило його настільки, що він навіть не відчував холоду.

Володя зупинив машину край дороги під розложистим буком. Професор лише кинув головою на знак привітання й подався у ліс. Гострий берег відував небезпеку. Стежка від дощу стала слизькою, і можна було посковзнутись і злетіти аж вниз, де виднілася гладь озера.

Професор ступав по буковому листі. Міцніше тиснув на п'яти, щоб не посковзнутись. За ним таким же способом добирався і Мідняк. Правда, він ще встиг оглянути місцевість. На мить зупинився і озирнувся назад. Машини вже не було видно. І тоді прийшло в голову – «Сходу сонця тут ніколи не побачиш.» Сонце

загляне сюди, аж коли зупиниться над озером. Володя покірно ступав за професором, встиг ще дійти до висновку, що, може, у професора й тому таке бліде лице, бо сонце на нього тут і не зиркне.

Ліс рідшав. Вже виднілась дерев'яна дача. Налаковані кругляки виблискували від дощу. З комина тяглась у небо смужка диму, яку нещадно прибивав дрібний дощ. Дача стояла над самісеньким озером. Бережки навколо неї були акуратно пристрижені. Тут і там у купках під дощовими краплями гнулися декоративні кущі або Мідняку незнайомі колонії квітів. На порозі ще раз оглянувся на берег, по якому щойно зійшов. Усміхнувся, бо це йому нагадувало сентиментальні сцени із старих американських фільмів. Усмішка зникла. Він же не з тих, щоб надовго владати у такі солодкі рефлексії.

Це була не просто собі дача. Тут можна було собі спокійно жити. Повний комфорт. На стінах короткого коридору він побачив приколотих шпильками різних комах і метеликів за склом. Володя хотів їх оглянути зблизками, але професор вже тягнув його за руки у велику приймальню. Лаковане дерево та різьба у стилі пізнього барокко кожного настільки захоплювала, що й він аж причаїв дихання. У домашньому козубі полум'я облизувало біляву кору березових полін.

Професор кидався то до вогнища, то заглядав у буфет, потім підбігав до гостя.

– Вово, Вовочко, дорогий, присядь, ти з дороги, ще й така погода, – професор зараз нагадував дбайливого офіціанта із давно забутих часів.

– Спокійно, не переживай, і будь ласка, не називай мене Вовочкою. Твоє підлабуництво мене роздратовує.

Професора здивував такий тон. На знак згоди низав плечима, лице посерйознішало. Володя стояв біля вогнища, рукою спершись на кам'яну нішу. Його атлетична постать справляла враження, що на мить тут зупинилась голлівудська зірка, щоб зігритись. А вести себе з професором саме так він міг собі дозволити. Вони ж давні знайомі. Професор вважав його кращим диктором на радіо. У нікого не було такого привабливого голосу, виразної дикції, легкість його голосу справляла на слухача враження, що він усіх давно знає. Професор і не задумувався над тим, що Володя тільки читає чужі думки і надає їм розлету своїм переконливим голосом. Володя часом і сам вірив тому, але бувало, що приходив наплив апатії, тоді все відкидав – і свою здібність, опльовував якість дивне, нікому не потрібне богемство, хотів було повернутись аж на самісенський початок, а початку не було. Був лише успіх. Успіх як опіум. А початок? Цього вже не знаходив. Коли гортав борозни своєї пам'яті, вискакували, як карлики, самі лише інтриги і якісь дивні морди. А початок? Ні, були ще сни, яких лякався і просипався з холодним потом на чолі. Успіх дорого коштує. О-го-го, він би про це міг розказувати, лекції читати. Це своєрідний університет. Але якщо пильніше зосередитись саме на цій думці, то все, весь досвід зливається в якусь невиразну плуганину. Наступає апатія, яку не змиє ні дальший наплив успішності. Отак воно йде.

Володя стоїть біля вікна. Дивиться на озеро, яке рябіє від бульбашок. Дощить, і все кориться силі дощу, його настирливій монотонності. З листя дерев швидко падають краплі води, поспішаючи за своїми. Затяжний дощ. Тільки листя ліщини довше здержує краплі, всмоктує їх у себе. Вони не поспішають губитись в озері. Час від часу вискочить маленька купка рибок, які лякаються більшої, і розбивають гладь озера, порушуючи саме оцю монотонність і вдаваний спокій.

Професор зігнувся над столом, як параграф, і акуратно розставляє чарки, закуску, дістає пляшку, наливає так тихесенько, щоб нікого не залякати.

– Володимире, – у професора це вийшло настільки офіційно, що він і сам не впізнавав себе, – давай зігріємось. Є розмова.

Професор стояв перед ним вже переодягнений, у спортивному костюмі. Довга шия і невеличка голова ще вище його витягли. І зразу здавалось, що десь у куток кинув свою покірність. Випили без цюкання, мовчки.

Професор знову налив коньяк і відступив на кілька кроків від столу, заклавши руки за спину. Такої послішності він ще у професора не бачив. Це його насторожило.

– Ну, й погода, – промимрив професор і присів біля вікна. Хвилинку дивився, як дощ беззупинно погойдує гладь озера. – Може, тебе здивує моя пропозиція, – він відійшов від вікна, притягнувши стілець до вогнища, і енервовано оглядав свої руки. Раптом встав, підійшов до дверей, здавалось збирається відійти. Заклавши руки за спину, вимірював відстань від вогнища до дверей. Втяг голову між плечі і, отак зігнутий, знову почав:

– Бачиш, все у мене є – дача, будинок-особняк, наукові роботи, документи, цінні збірки комах.

При цих словах в уяві Володі знову виринули шпильками прибиті метелики. Йому здається, що вони ще махають крильцятами. З коротких роздумів його вивели слова професора. Вони нині звучали мов тестамент:

– Кому це лишити, га?! Кому? Доньці? А далі? Не побачивши, як вона з цим наложить, коли буду прощатись із світом, – професор сповільнив крок. Було видно, як виснажують його оці слова. Професор зблід, на чоло вискочили, як шнурки грубезні, жиля. Зупинившись біля стільця, присів і дивився у вікно, але його каламутні очі не бачили, як вітер грається з краплями дощу, заганяє їх з дерев, як вівчар отару.

Донька. Нелю Володя знав. Вона вже не така молода. На селі кажуть, як осіння ягода, та ще й іржаве волосся і невеликий зріст не роблять з неї ніякої красуні. Але це їй ніяк не заважало показувати свої примхи, свою агресивність, знущання у компанії. Її веселощі швидко мінялись на істеричний плач, щоб після цього ще раз когось образити, посміятись над кимось. Вона знала ціну своєму батькові, зловживала цим, ба навіть це їй робило радість, бо так лікувала свої комплекси недооціненої дами.

Володя її знав, не раз бував у їхній компанії, але до нього вона ніколи не придиралась. І аж отут біля домашнього вогнища професор зловив себе на питанні, чому вона ніколи до нього не придиралась.

Володя примружив очі, здавалось, над чимось дуже інтенсивно розмірковує, повіки повільно склеювались, а він падав у солодке маріння. То затяжний дощ робив своє – краплі дощу монотонно бубоніли об підвіконня. З цієї ями, у яку так солодко падав, вивів його голос професора. Він із стаканом коньяку стояв над ним.

– Вова, ти якось замовк, – делікатно порушив його спокій. – Вова, а якби ти зайнявся цією справою...

Володя тут же покинув солодкувате погойдування думок.

– Я? – в його голосі було відчутно таку ширість, яка здивувала й професора.

– Я б хотів, – професор боязко пробував підійти до нього, – щоб ти і Неля. Ти розсудливий, на тебе можна покластись, було б кому все залишити. Появились би діти, онуки, зайнялись би оцим ділом..., – професор притих, слова зависали у повітрі.

– Бугая шукаєте?! – відсік Володя. Він хотів, щоб оце саме так гостро прозвучало.

– Чого сам себе ображаєш? – професор пробував заспокоїти йгп, втихомирити, потягся за пляшкою коньяку, – а, до речі, ти не дуже відкидай цю думку. Так, я згадував, що мене є різні документи, і на тебе там знайдуться. Ану, зачекай, зачекай, ти, здається, із дружиною першого секретаря..., – професор не закінчив, бо Володя перебив його на слові:

– Другого секретаря, – виправивши його, Володя пробував взяти ініціативу у свої руки, але професор вже був у наступі:

– Ти з ними зв'язаний, тому тобі й весь час легше було, а інші у той же час...

Але кажу тобі, у вас би були геніальні діти. Мені якраз таких онуків і треба...

– Все відносно! Тобі чого захотілось на старість літ? Ще раз показати свою силу, чи нарешті викрити перед собою й іншими свій паскудний характер?!

Професор почав затинатись, виправдовуватись, виходила якась диана белкотня. Але Володя вже її не чув. Ще востаннє зиркнув на шпильками прибиті крильця метеликів, потім якнайшвидше вигулькнув з дверей і вже з усієї сили лізе берегом по мокрому буквому листі. З дерев великі краплі дощу падають за комір і неприємно холодять. Володя хоче якомога скоріше вибрести на берег, але слизьке листя не дозволяє. Він падає на коліна, хапається руками молоденьких бучків, стовбури яких від дощу також слизькі. Падає, а в руках лишається листя.

Отак, лежачи на розмоклій землі, шукає причину, чому снилась ота місцевість з прихованими білими палатами, чому в очах мерехтять крила метеликів. Він відчуває, що може летіти, треба мало, треба лиш піднятись і ворухнути крилами.

Дощ не втихає ні на хвилинку, прибиваючи все і всіх до землі.

З якої причини в мене шрам на лівому плечі? Насправжки тебе це інтересує? Від казусу з креденсом, удодику мій. З яким креденсом? Високим, білим, з матовим непрозорим склом на горішніх дверцятах. Ану, вгадай, що містилося за склом. Що кажеш? Шнап? Який шнап? Ой, ні, хмільного трунку там не було, не знаю, в яких потайних криївках ховався. Тільки гоноровиті карафи-генерали зі своїми солдатами-чарками різноманітного кольору та виду вишиковувалися на полиці. Та скло настільки не дратувало моїх очей, ніж дефіцитне, в оті повоєнні роки, тяжко досяжне, какао в імпортній коробочці, яку Каролько мені пишно показував. Дверцятам з матовим непрозорим склом конкурували по обох боках креденса в'язані, рожеві фіранки з фалдами, які висіли на шнурку. Фіранки закривали вільні, невеликі за розміром, простори, ніби підреслюючи заборону не лише свободи мислення, але й вільності простору й духу, що було характерним для тих трагічних років. Може, за мережаною засліною приховувалась оковита чи інший напій, від якого макітриться в голові? Та ні ж, удодику гарнесенький, ніяке питво, а щось їстівне в первобутній стадії – куховарські книги та зошити з понаписуванням кулінарським мистецтвом. Знаю, знаю, подібні писанини тебе не цікавлять, лем готовченко-готові витвори на повних тарілках, правда? А мене, прителіпанця-дівчатко, дужче вабило недосяжне какао, якого ще ніколи не смакувала.

Та коли я приходила до тітки гратися з двоюрідними братом Карольком, тітка тоді не готувала какао. Або вже випили його, або ще не була пора його пити. Бабуня повідала, що тітка краще босими ногами буде гонити блоху по стерні, аніж пригощати мене какао. І я завжди питала Каролька, чи сьогодні вже пив какао. Пив, запишно відповів Каролько. Коли? Перед твоїм приходом. Може, завтра прийти мені на світанку? Ні, бо ми будемо ще спати. Як ви будете ще спати, то коли будете пити какао? Коли пробудимося. Добре, тоді прийду, коли пробудитеся. Моя матінка гнівається, коли хтось зрання до нас приходить, то краще приходь пізніше, під полуденок, зарозуміло навчав мене Каролько. То я приходила під полудень і знов питала Каролька, чи вже пив какао. Пив, гордо відповів Каролько. Та й усе випив? Так, випив усе. Чи смачне було какао? Смачне та солодке, запишався Каролько.

Солодке як що, питала я далі. Солодке, як ота серветка, сказав Каролько й лизнув в'язану серветку на столику. Цими серветками була оцяцькована уся їхня квартира. Коли дивилася на Каролькову голівоньку, що лизала серветку, в мене виникло враження, що й сам Каролько крючком в'язана серветка: анемічне личенко з вибалушеними дитячими оченятами, наче дірочками в серветці, на голові біляві кучерики в'ються фалдами. А хто його крючком вив'язав, чи вуйко, тітка або хто-небудь зовсім чужий, про те я і так не подумалась. Та що в нього самого є крючок, про те я вже знала, коли ще трирічною вперше на власні очі побачила його сюсяти і з того часу я відмовлялася пісяти уприсядку, бо мені ця поза противною стала. І я збунтувалась та на протест проти дискримінації дівчаток, яких умушують незручно сюсяти – присадам, я завзято пісяла, як усі хлопчики – навстоячки, біля штахетного парканчику. Та комусь не так виходило, як у хлопчиків, бо крючка бракувало, та й все засцяла трусики й ніжки, за що мене бабця фест лупцювала. Каролько у всьому мав вищість: в сюсянні, в споживанні какао та навіть в кількості мережаних серветок, підстелених під вазами, статуетками-оленями, статуетками-балеринами. Чи були балерини голісінки? Та де ж ти бачив танцювати голу балерину! Егеж, бачив, у журналі бачив. Пригадую оцю римську безсоромну балерину, яка на репетиція танцює з оголеною природною іпостассю, щоб справити більше естетичне враження, але поки що безуспішно, бо в даній групі всі танцюристи гомосексу-

али. Та тітчині балерини не були настільки ексцентричними, в них була закрита ота ганьба. А може, були зображені в танцювальній позі на спектаклях, не на репетиціях, зате в них не була голісінька ота чорна, кучерява. Та ти не падай духом. Певно доберешся до Рима, туди ведуть усі дороги, щоб побачити на репетиціях танцюючу балерину з оголеною. Вже облизуєшся, гурмане похитливих апетитів! А я тоді з Карольком облизувала лем мережану солодкість, виявивши секрет крохмалення численних мережаних серветок. В чому спочивав той секрет? У цукровій воді, удодику красивенький. Так, тітка свої витвори крохмалила цукровою водою, а потім, вже накрохмалені, підстелювала під статуєтки-оленів та статуєтки-балерин, і я з Карольком лем лизь та лизь язичком помережані серветочки. Чуєш? Я тобі наводжу наочний приклад того, як можна виллизувати з-під тварини або людини солодкість, хоч насправді з їхніх тіл виходить бридь. І я завжди питала Каролька, чи какао таке солодке, як серветки, а Каролько казав, що серветки набагато солодші за какао. Оця істина мене так порадувала, що вступивши в приміщення й угледівши цяцьковані серветки, я рефлексивно слинилася, як малий Пунтьо. Хто би з мене мав радість? Павлов? Який Павлов? Не знаю ніякого Павлова, я не терта дівка, ніяка підложниця Павлова. Звідки чи не пригадує? Зі школи? Ні, зі школи пам'ятаю лем Равлова, жодного Павлова. Отой Равлов, вихованець соціалістичної системи, вправно, по-соціалістичному, трахав дівчат. В кабіні для роздягання міського басейну трахав Зою, взірцеву активістку ЧСМ, строгу й обмежену. Сперечався з хлопцями об заклад, що Зою потрахає в кабіні й виграв заклад. Зої наговорив, що за дорученням Президії ЧСМ мусить її потрахати. Хлопці кризь дірку в кабіні дивилися, як він трахає строгу Зою за дорученням Президії ЧСМ. Добрий був плавець Равлов, та Дунай так і не переплавав, коли хотів добратися у вільну, свобідну Австрію. Прикордонники розстріляли. Та життя не вщухає ні на хвилину, так, як і не ущуhalo наше лизання крохмалених салфеток. Що кажеш? Поки що не вщуhalo? Ніяке поки, мій удодику, але доти, доки вуйко, тітчин законний почав втовкмачувати в студентські голови марксизм-ленінізм. Невже штамповані лекції угробили нашу солодку забавку? Ще б пак, сам вуйко па- шів від буревійних солодких розваг.

Повертаючись в обідню пору додому, тітка усім своїм пухким, налитим по вінця жадобою, тілом, пригорталася до нього, називаючи вуйка цибулиною, бульбиною, горошиною, квасолиною, морквою солодкою, і, цілуючись та обнімаючись, обоє замикалися в кімнаті-спальні, чим фактично нам закривали доступ до солодошів, хоч самі віддавалися солодким втіхам. Егоїсти дорослі, великі егоїсти! Тітка не була лем скупною, але й ревнивою, ревнувала на молоді студентки та щоб, не дайбоже, якась занадто пильна курсантка не вчарувала її благонадійного чоловіка, бо марксистично-ленінські тези — це одна річ, а грішне збурення плоті — зовсім інша, протилежного напрямку, річ, то й взяла всю ініціативу в руки й губи, висмоктуючи всю потужність свого законного. Я з дитячою цікавістю скрадливо ступала до дверей, щоб крадькома зирнути через ключовий отвір, що коїться за замкненими дверима, та Каролько мені заборонив крадькома зирнути через ключовий отвір, пояснюючи, що його татко на роботі змучився і тепер матінка дає йому мастило, а нам, дітям, не слід заглядати на мастило, бо ніколи не підростемо. От тобі біда! Не те, що я ніколи не смакувала какао, але ще й виявилось якесь невідоме мастило, про яке навіть не чула. А яке воно, оте мастило, питала я з цікавістю Каролька. А воно, бидлення з телячими оченятами, каже, що зелене, як шпинат. Та коли мастило зелене, як шпинат, то воно дуже погане, недобре. Бо я дуже не любила їсти шпинат. І я охолола до мастила. Та враз вжалив мене сумнів, що й, може, какао зелене, як шпинат. І я з великим побоюванням запитала Каролька, чи й какао зеленого кольору. Ні, какао не зелене, а рожеве, заспокоїв мене Каролько. Яке рожеве? Отаке, як, як, ... як ... рожеві фіранки на креденсу в кухні. Та чи й фіранки такі солодкі, як білі серветки, недовіриливо я запитала Каролька. Та Каролько вже стояв навшпиньки на стільці, розвіюючи мій сумнів, бо його язичок вже облизував солодку фалду. Я миттєво вирішила влізти

в простір за фіранкою, щоб звідтам, у комфорті, спокійно лизати солодке мереживо кольору рожевого, як какао. Я повикидала куховарські книги та зошити, щоб у вільний простір влізти. Та дитиною я була розжирілою, як плюшева лялька. Тепер з мене струнка, звинна, однак пустопорожня, лялечка? Дякую за комплімент, удодуку гелеватенький. Під мою вагою дійшло до великої життєвої колізії креденса, горішня окрема частина якого /він не був суцільним, як я гадала/ втратила рівновагу, бо не тільки люди, але навіть меблі балансують, і, нахилившись вперед, перевернулася на бетонну підлогу. Каролько ще встиг відскочити вбік, а мене, товсту й неповоротку, креденс позначив на все життя. Шрам на лівому плечі через солодку забганку. Страшний тріск примусив тітку й вуйка перестати займатися мастилом і появитись на кухні. Коли підняли окрему, горішню частину креденса, ми стали свідками страшної сцени: наче на бойовому полі валялося потрощене скло колишніх гоноровитих караф-генералів із солдатами-чарками в порошку коричневого забарвлення, мовби в засохлій крові. Та це не була засохла кров порубаного війська, але какао. Від подиву, що нарешті узріла його барву, яка не рожева, але коричнева, з великого розчарування я навіть не помічала болю та кровотечі з плеча. Плакати почала аж тоді, коли на порозі з'явилися насуплені фізіономії з народної безпеки й героїчно бубонили щось в тому значенні, що вуйко ворог народу, шпигун, буржуазний елемент, якого власний брат, назвали ім'я мого батька, прогулюється в Америці і є небезпечний для робітничого класу, з якого вуйко збиткується, що він гадюка, скорпіон, який хоче отруїти робітничі маси; а сім'я споживає імперіалістичні продукти гнилого капіталізму, як, ось, какао, яке забруднює не лише підлогу, але й нашу мисль, усе наше народно-демократичне суспільство. Вуйка ув'язнили, ніякого спасу йому не було. В перші дні після вуйкового аресту Каролько у всій своїй дитячій наївності переді мною вихвалювався, що його татко ув'язнений, а мій неув'язнений блукає в гнилій Америці, на що я йому повіла, бо була розчарована із-за какаа, що мій татко не блукає в гнилій Америці, а перебуває за великою калюжею. Я сердилася на Каролька через какао та, щоб мати над ним нарешті перевагу, я похвалилася, що мій татко писав, що він так само ув'язнений.

Там, за великою калюжею, і що там набагато краще ув'язнення, ніж тут, у нас, бо звідти він нам вислав какао, таке своєрідне, якого навіть в Каролька нема. Бо справді бабуня отримала закордонну імпорتنу коробку з темним порошком. От, тепер і ти, дитиночко, матимеш своє какао, зраділа бабця, і більше не йди до тітки гратися з Карольком, їм через нас і так велика біда. Бабця розчинила в теплом вареному молоці какао, і ми разом його пили. Я запитала бабуні, чому наше какао іншого забарвлення, ніж оте, що валялося на бетонній підлозі у тітки. Бабуня мені відповіла, що не всі какаа однаково забарвлені, так, як і не всі квіти мають однаковий колір, і що наше какао таке своєрідне. Каролько, оте бидленя з телячими оченятками, розповіло про наше какао тітці, матері своїй. Вона полетіла на безпеку, щоб випустили на волю її чоловіка, бо він невинний, винним є лем його власний брат, мій батько, який визискує робітничий клас в далекій Америці і за гроші тиньового походження висилає нам какао, продукт гнилого американського імперіалізму. І в нас появилися якісь дядьки з народного контролю чи звідки, перевіряли коробку, сипали порошок на палець, нюхали, облизували, заглядали в супровідний тест листа, в якому ні трішечки не розбиралися, бо написаний був по-англійськи. Ще бабця кляла татка, чому не написав кілька слів по-нашому. Листа взяли з собою на розтлумачення. Виявилось, що коробочка — ніяка коробочка з какаоом, що це урна з попелом мого померлого татка. Щастя, що з бабцею не все спожили, що зістало дещо похоронити. Що булькочеш? Що тебе нудить? То випий горілочки, удодуку золотесенький. Не знаєш, де вона? Он, там в кухні, в креденсі за матним непрозорим склом. Не бачиш? Може в тебе курісліпки? Таж там ліворуч, прихована за коробкою від какаа.

*/З готованої книги Н. Вархол:
«Аномальні явища» /*

Ще п'ять зупинок...

Гутка...Мирошів...Орлик...

Іван пересів із поїзда на автобус, радіючи, що біля вікна знайшлося вільне місце. Повісив пальто й обзирався довкола. Мовби й небагато зібралось народу, але кожен хоче дістатися до автобуса першим. Сильніші відтручують слабших, у дверях сплівся людський клубок, порядок навів аж водій. Знайома картина, але де й поділося Іванове радісне очікування, яке спозаранку клекотало в душі. Він завжди і у всьому прагнув докопатися до суті, шукав вічних істин – і в цьому сплетінні людських тіл також. – але не щастило. Кожного разу все скінчилося якоюсь неясною задумою. Іван навіть не помітив коли автобус рушив.

Івана чекали канікули. Екзамени здав добре. Бурхлива радість, поєднана з обов'язковим святкуванням після останнього іспиту, уже вляглася, перейшла в напружено-радісне доживання того, що так утішало: канікули...домівка. Це почуття все наростало в ньому, пробиваючись із підсвідомості у свідомість і ховаючись назад. Відколи відійшов учитися, носив його в собі, цього почуття не пригасили навіть щоденні обов'язки. А тепер воно все могутніше із кожним відкрасним кілометром.

Шу-шу-шу-у...Шурхит шині одні думки розвіював, інші накливав. Хлопи в автобусі говорили вголос, навзаєм перекрикувалися, годі було щось розібрати. Іван студіював історію. Найбільше його цікавили старі часи. Старі народи – ассірійці, шумери, вавілонці з їхньою славетною вежею. Про неї Іван дізнався ще з катехізму. Вежа мала сягати до неба. Але господь Бог перемішав їхні мови, покаравши будівників за пихатість: ті, внизу, не розуміли тих нагорі, і вежу, яка мала бути символом їхньої могутності, так і не скінчили. Іванові це не вкладалося в голову. Як могли всі оті робітники, раби й зодчі, уміти забути свою мову. Знав, що збагнути цього так і вдасться, а все одно переймався отакою загадкою. Іван прагнув зрозуміти все, навіть легенду.

Одні пасажири виходили, інших прибувало, було їх усе менше й менше. Додому лишалося п'ять зупинок. Іван знав цю дорогу напам'ять, вгадував навіть із заплющеними очима. За круто зрізаними закрутами, за вибоїнами після морозів. Ліворуч після наступної зупинки буде цвинтар, такий собі невеликий солдатський цвинтар ще з першої світової. Обнесений плотом сосновий гайок посеред поля. Впродовж років їздив Іван повз нього, але щоразу лісок збуджував його допитливість, як непокоїть нас невисловлена небуденна думка. В порослих могилах приховували свої таємниці мертві вояки...Скільки їм було – дев'ятнадцять, двадцять? Початкова тривога й страх, які навіювали думка про смерть, тепер, після певного життєвого досвіду, змінилися на тиху задуму. Життя, від котрого він стільки очікував, його розчарувало і здавалось однією великою, нескінченною грою, де буває більше поразок, ніж перемог.

Шу-шу-шу-у... шелестять шини автобуса, гнані його залізним серцем. Його стукіт, приглушений підлогою, амортизаторами й сидіннями, переходить у тремтіння, і цей дріж накликає дрімоту. Іван у напівсні бачить вавілонців, їхню нікому не потрібну вежу, весь той нелад, до того вступають з-під землі молоді вояки, які не дограли свої гри в життя.

Прочутився аж на скринійня гальм. Автобус зупинився. Ще три зупинки – і він удома.

Іванові кортіло додому, навіть на підробітки не записався, хоч вони й були обов'язковими для всіх студентів, гордо поймає бригадаю. Щож, якусь крону підробіть собі в місцевій артілі, та й бригада зарахується.

Додому його найбільше манила бабця, він тішився зустрічі з нею, мабуть, із місяць перед іспитами. Бабця...Його талісман, як жартома називав її. Вона жила на вишньому кінці села. Іванове дитинство минуло в неї, у її дворі. Згадає про неї – і в пам'яті зринають жовто-золоті качатка, які незграбно перевалуються з боку на бік обабіч своєї качиної матері, а ще райський спокій, що оповив із неба цей малий шмат землі. Лише тут він відчував себе в безпеці і вже ніде більше не знавав подібного. Це була для Івана та домівка, якої прангив, а не батьківський дім із сварливим батьком і заляканою матір'ю. Атмосфера в ньому була напруженою від білого ранку до пізнього вечора. І так щодня. І якщо в дитинстві йому бракувало удома любові, безмежної опіки, то нині Іван хоча й підсвідомо, але вперто, мов одержимий, шукав красу. У людях, у стосунках між ними...

Коли вперше в житті разом з парубками скуштував горілки /скоріше з цікавості, ніж від парубоцького чванства/, пішов спати до стодоли. Боявся з'явитися бабусі на очі в такому стані. Боявся її докорів ще більше, ніж болю, якого їй завдав би, а він би вдсятеро помстився йому. Вранці, коли прокинувся і ще осоловілий розібрався, де, властиво, знаходиться, відчув, як голову навпіл роздирає біль, а уста сухі, аж попечені...Коли усвідомив, що сталося, то від сорому й докорів аж паленів. Що ж тепер буде, роздумував, утупивши очі в стріху. Якби можна було якось непомітно зникнути, хоч і в безвість, якби... охкання і скрип драбини знов повернули Івана на землю. Бабця, то була вона. Ой, як він ганьбився... Старенька схилилася над ним і зняковіло простягла внукові горнятко з молоком. На, напийся, воно й полегінає, закліпала сивими очима. Іван, клянучи сам себе, сів на соломі й одним духом вихилив молоко, аби лиш чим скоріше мати все за собою. Але бабця не відходила. Схрестивши руки на грудях, тільки мовчки похитувала головою. – Ти ж бачиш, який хрест із твоїм батьком...то не додавай хоч ти... Горілка ще нікого добра не навчила...І сам до біди потрапиш, і других до неї потягнеш...-Голос у неї був такий благальний, ніби то вона сама вчора була напідпитку. Якби його хтось тієї миті побив, найкраще добив би до безпам'ятства!Це було б легше перенести, ніж оті слова, які шпигали в самісіньку душу. Бабусина душевна перевага, якою світилося кожне слово, її тон і погляд, затоптували Івана до пороку. Лиш самолюбство перешкодило кинутися до її ніг, сидів мов скам'янілий, з волосся стирчали стебельця соломи.

Вже згодом, пізніше, коли трапилося вчинити щось недобре або згоріти на екзамені, з його підсвідомості, з глибин впливала бабусина постать – як живий докір стояла перед очима її згорблена постать з кухликом молока у жилавих руках, її мудрі очі.

Коли після канікул відходив до школи, ніколи не забував попрощатися із нею. Бабця обійняла його і втисла до руки стівку: «Лиш будь добрий, синку мій...Всі тебе будуть любити». З усмішкою притакував, аби лиш їй догодити й заспокоїти її. При брамі старенька витрала очі й довго кивала услід йому сухою рукою, аж доки автобус не зникав за селом.

Восени її не стало. На її похороні внука не було. Здавав іспити за літній семестр. Із дому Іванові написали, що вона ані не хворувала, на

ніщо не скаржилася, лиш одного дня якось заболіло серце, то лягла собі та й більше не підвелася. Думка про те, що його бабці немає між живими, не вкладалася хлопцеві до голови. Він ще довго вірив, що вона кудись вийшла, не кажучи нікому куди, і повернеться, як тільки випаде хвилинка вільніша...

Після неї Іванові залишилася пам'ятка – фотографія, котру знайшов у старому псалтірі, коли на поминки прийшов додому, навідався на її могилу, а потім забрів і до хижі.

Груба книжка з потертими сторінками й мосяжними зацібками лежала в буфетику, за склом. З неї бабуця собі щонеділі читала, насадивши окуляри на самісінький кінчик носа. Ця фотографія – робота Іванових рук, зробив її колись давно на бабчин день народження. Пригадує, як вона віднікувалася і дала згоду аж після довгих намовлянь. Вона стояла випроставшись, тримаючись правою рукою за стіл, прикрашений русинською вишивкою. Найбільше привертала увагу її очі, в яких було все: і злидні вбогих, і жахіття пережитої війни, і втеча перед фронтом, і повернення на згарище, та більше всього в них було покори.

Вона часто розказувала Іванові про давне, про тодішнє життя, але йому здавалося, що найголовнішого, отісі своєї правди бабуця так і не сказала. Що знала набагато більше, ніж змістилося до слів.

Пам'ятку про бабуся захопив із собою до Братислави, поставивши її там на нічний столик. Звідти вона дивилася на внука мудрими сивими очима, а він сподівався від них відповіді у мить смутку, розпачу й зневіри.

Його бабусі вже немає. Радісна нетерплячка, яка все дужчала з кожним вкрайним кілометром, доки старенька жила, тепер якось зникла. Іван не відчував нічого окрім пустки в голові.

І знову скинувся на пицання гальм: хлопця подало вперед, потім дозаду, і автобус зупинився. Поглянув через вікно. Його зупинка. Був сам в автобусі, всі інші вийшли перед тим.

Його огорнуло розчарування, вкучало якоюсь непроникною імлюю. Вся мізерія життя, від якої втікав до міста, до школи, а вона його знайшла і там, хоч і в іншій подобі, враз постала перед ним, як височенний мур. той самий, знайомий образ, що й перше: відлюдкуватий батько, боязка мати...А ті розмови із ним – самі допити від ранку до смерку, день у день захмелені хлопці перед корчмою...Все сплелось в голові в одне почуття тупості. Іванові розхотілося виходити. Найкраще було б їхати далі, байдуже куди, де очі поведуть...а потім все далі й далі. Може, аж там знайшов би своє місце під сонцем, якого підсвідомо кілька років підряд шукає. Таке місце певно десь є, не дає йому спокою настирлива думка, яка не покидає хлопця навіть тоді, коли, важко ступаючи, перейде через місток і прямує до батьківського двору.

Із словацької переклав ВК

Примітка редакції: Юрій Ганущин обіцяв стати гідним продовжувачем справи свого батька Степана, відомого українського прозаїка Словаччини. На жаль, доля вирішила інакше: цієї молодой талановитой людини вже немає між нами. Але живуть його твори. Вони цікаві тим, що в них до певної міри проявляється тзв. гоголівський комплекс: писано їх по-словацьки, але про нас, наших людей, наше життя, та й автор думає і відчуває як один із нас. І з нами він залишиться.

Мишко Соколик

Стояв похмурий ранок. Легкий прозорий туман вився над хвилястими пагорбами буківських хотарів. Земля кадла густими клубками туману, що стелився по небу, паче хотіла загоїти свої рани й стерти з лица свого непрошені сліди. Щедре сонечко, змагаючись з тими клубками, хотіло якомога тісніше пригорнути скривджених на тій землі людей.

Стояла осінь року сорок четвертого. Над Маковицею тяжіла хмарою чорна тінь гакового хреста. З усіх кінців долягали до Буківця туні, вже недалекі постріли гармат, вибухи мін, гранат, чулася страшна руйнівна сила розривних снарядів. Гук моторів, рев танків, що нісся Маковицькою долиною, насвідчував щось незвичайне. В повітрі немов пташки, дивні казкові пташки то тут, то там раптово появлялись різнобарвні ракети і знову кудись зникали. А з ними той гук, те ревіння танків немов подвожалося, паче до них невідомо звідки приєдналось щось ще більше. Страх опанував душу, коли чувся той рик, те ревище заліза. З кожною хвилиною жах наростав та наближався.

Не минув той страх і подвір'я старого Соколика. Гамір та метушня, що неслися по селі холодною завісою, долігали і на його родину. Старий Соколик не виходив на дорогу, стояв біля воріт двору і спостерігав за тим усім, що робиться в селі. Біля нього зібралася вся його родина: жінка та трое синів. Усі вони намагалися збагнути, що то робиться, що то воно буде?

Мишко був наймолодший у Соколика, найменший серед них. І хоч йому було всього-навсього дев'ять років, він у родині був незамінимий. В той час, коли двоє старших – Василь зі Степаном – допомагали батькові по господарству, Мишко був пастухом. Коли б не він, це повинен був би робити котрийсь з них, а так батькові одна робоча сила набільше. Дякуючи йому, Мишкови! Батько дуже тішився з нього. Ніхто не силував його, ні, але він бачив батькову радість та гордість за нього, тому радо робив це. Щоранку встати й гнати на пану пиху Соколикового двору: отару породистих бирок, – це було його щоденне завдання.

От тільки вставати йому не дуже хотілося зранку. І мамі було дуже жаль будити його, але вже після двох-трьох хвилин сон як рукою знімало. А особливо холодна вода, якою він вмивався кожного ранку, діяла на нього своїми цілющими властивостями. Він наче й не спав!

Сьогодні й не довелось його будити. Сьогодні він прокинувся раніше ніж звичайно. Гармидер той, що нісся звідусіль, схопив і його у свої холодні лабеті. Чому в селі такий неспокій?

Зодягнувшись тепліше, Мишко взяв мерендю, що йому мати приготувала, і брався йти за чередою. На дворі вже мама чекала на нього з отарою гарних оведь, яких Мишко милував над усе. Може, через те так радо ходив їх пасти. Зуинився біля воріт, вийшов за хвіртку, порозгледівся вгору, вниз – ніщо не загрожувало його отарі.

– Відкрийте ворота, – попросив і подався до отари.

– Будь обережний! Тепер так небезпечно! – просила мати на дорогу.

Мишко ласкаво поцілував маму, даючи згоду, і пішов за отарою на вулицю.

– І ножичка береш? – поспитав біля воріт Батько, помітивши, як гоїдається на шнурочку прив'язаний до ременя пожик.

– Гляди ж не загуби! – порадив.

Та ні! Я може паличку яку собі вицифрую! – відповів спокійно і поспішив слідом за отарою.

Треба було позбирати докупи статок інших господарів нижнього Буківця. Його так і звали – нижнянський пастух. Він не ображався, не сердився. Радість та вдовolenня панували на його обличчі, коли він крокував за своїми улюбленцями.

Метушня та крик не переставали, навіть, здавалось, наростали. Усюди колошидилися люди з устрімленими на шлях очима, галасували, махали руками, показували на те, що діялось там, за виднокругом. Трясли, погрожуючи в повітрі кулаками, лаялись. Декотрі з них з тривогою і зарозумом з надією в понурім мовчанні наслухали той гуркіт гармат, що наближався зі Сходу і намагалися з галасливою метушні, хоч здогадатися: далеко чи близько та гучна яса, котра несла з собою довгоочекану радість. Мишко мовчки, з острахом спостерігав за тим усім.

Звідусіль неслися крики, почувся страшений лемент, плач, голосіння, виття собак, іржання коней. Йому ще важко було збагнути людський неспокій, жах та страх, який панував на обличчі кожної людини. Але він пам'ятає ще ті звуки, що так нагадують йому все тепер. О, він добре пам'ятає ще весну сорок першого! Тримавши за руку батька, малий, він тиснувся поміж штахітками плоту, щоб видіти все те, що робилось на шляху. Він добре пам'ятає те смертоносне залізо на колесах з білими хрестами на хребтах, ті танки, які, немов голодні гієни, неслися тоді туди, на Схід, звідки тепер з острахом, огризуючись, як загнаний собака, поволі наближались.

Мишко з отарою вже був за селом. І тільки-но він завернув її на правий бік, на Осикову гору, як з-за лісу виринула зграя розлючених залізних хижаків. Попереду всіх мотоцикли, за ними наче наввипередки гналися автомашини рідко навантажені живими трупами. Втїкали один перед другим, наче боялися лишити свої п'яті, аби хтось не наступив, не почистив. За ними з скрипом та виском сунули танки, повертаючи своїми обшарпаними стволами то вліво, то вправо, плюнувши по чергово снарядом в бік лісу, ніби боялися, чи бува там хто не притаївся. А всім тікали, рикаючи, немов сердилися на машини та мотоцикли, що їм так швидко вдається тікати.

Під Буківчиком біля містка, невеликого, але дуже важливого за своїм призначенням об'єкту, – єдина магістраль у напрямі на Дуклю, – втікачі змушені були зупинитись. Вузький, він не здатний був пропустити їх водночас. Місток був окрасою річки Хочанки, яка перетинала шлях. Мотори ревіли, машини гарчали, намагаючись протиснутись першими, а котрим не вдалося просковзнути першими, збільшували своє гарчання, немов кричали на інших: «Скоріше! Скоріше!» Страх і папіка сприяли їхній метушні.

Замаскувавшись в густому кущі лозини, Мишко бачив усе навкруги, як на долоні. Вдоволений, він з великою цікавістю слідкував за тим, що діялось перед містком. Різке швандрикання, що означало якусь лайку або прокльони, долітало до його вух. Мови не було, тільки таке відривчасте гавкання, дуже схоже на собачий брехіт.

На обличчі в Мишка застигла радісна усмішка.

– Втїкайте! Так вам і треба! – цілком про себе, мовив Мишко, ще й кулачком звернув у долоні та умисно потрусив ним у бік тих злодіїв –

утікачів. – Втікайте, втікайте, та глядіть вітру... за собою не лишайте, – це виразніше промовив він, наче слухали його, лишавши за собою добрячий сморід. А цей місток через Хочанку – річку був для них тим порятунком, що й для потопаючого соломинка. Хапались жадібно, тримались міцно і він, старенький, витримував, не піддався. Хоч як вони гуркотіли, хоч як тиснулись, давили – він вистояв. А вони один перед другим втікали далі. А там вже, за мостом, на битій дорозі врівнювались, приєднуючись кожен до свого ланцюга: мотоцикли, машини, тягачі, гармати, а за ними сунули танки. Порядок мусив бути ще й при втечі. Смердячий, але порядок.

Мишко вже збирався було виходити із своєї засади, коли це з-за повороту випурхла німецька «Мерска», а позаяк місток був уже вільний, вона, мов вихор пронеслась по ньому. Та за містком раптово загальмувала й виспала з себе кілька істот. А ті наче по команді розбіглися: одні на міст, інші під нього. Мишко подумав – на потребу:

– Несіть додому! – мало не вирвалося в нього на повний голос. Стримався і вже про себе додав:

– Страх вас долає, що? – в'їдливо посміхнувся та спересерддя мовив: – Що ж звільніться трохи, бо ще далеко втікати.

Але що це? Вони всі одразу повернулися назад – і до машини. Стоять, риються в ній. Витягують із неї кілька пакунків і нашвидку несуть під міст. Метушаться там і щось швандрикають по-свому. Один з них вертається знову чогось до машини, шукає щось, а, знайшовши якийсь клубок змотаного дроту, вертається назад під міст. Настала хвилинка мертвої тиші. А по ній, наче згряя сполоханих горобців, випурхнули вони з-під містка – і щодуху до машини. Тільки той з тим клубком, відступаючи поволі, розкручував його.

А Мишко, з широко розкритими очима, слідкував за тим усім, затамувавши подих, чекав, що ось-ось настане якийсь чудо. Розкрутивши добрих три-чотири метри проводу, німець дістав ножа, обрізав дріт і схилився на коліно. Щось порпається у кишенях, схиляється ще нижче, але Мишко нічого не бачить за спиною дебелого німця.

– Що він там робить? Раптом німець, мов обпечений, зривається і втікає, відкривши Мишкові поле зору. «Вогник!» – промимрив у голос. – Горить вогник! Але для чого? – блискавкою промайнула в голові думка.

Перевів погляд на машину, але та наче розчинилася у власній куряві, тікаючи від власного диму. А вогник, наче коник, стрибав по траві та наближався до містка. Мишко насторожився. Серцем відчував щось недобре, але його дитячий розум не міг осягнути того лиха, що передчував. Єдине, що усвідомив у той момент: треба щось робити. Не роздумуючи довго, Мишко вискочив із своєї схованки, і вітром помчав до містка. Забув про все. Про те, що ризикує своїм молоденьким життям, що з-за повороту – кривулі може несподівано виринути ворожа машинерія, що, може, десь неподалік вовком притаївся недобитий вояк-фріц... Забув про все – він біг... Йому веліло серце.

Прибігши до містка, Мишко ханав нашвидку повітря, наче б його не вистачало... А вогник невгавав, не звертав уваги. Він весело підстрибував і тулився все ближче до містка, залишаючи за собою чорні сліди попелу...

– Куди цей провід веде? – цікавило Мишка.

Він збіг під місток. Другий кінець проводу був прив'язаний до тих таємних пакунків, що їх носили фріци.

– Що робити? – не перестає вертати думка. А вогнику вже й небагато хибус, щоб з'єднатись з тими загадковими пакунками.

– А що коли обрізати? Де мій можик? – згадав про батьків подарунок, як потребу для пастуха. Що секунда – дві, і його гостренький ножик, наче бритва волосся, обрізав провід. Вогник ще кілька секунд, може хвилинку скавав, сміявся, але прийшов його кінець, і він розтав у власнім димі, як його палії.

Пастала тиша. Мало-помалу Мишко став відчувати небезпеку свого вичику. І його вуха, котрі до цього моменту були ніби герметизовані, тепер наче знову відкрилися. Його охопив страх. Він знову почув далекі постріли гармат, вибухи мін, гранат, котрі у цій долині створювали якусь звукову придушену мембрану: злодії-втікачі були уже далеко, та вони ще, було чути, огризались... Але зі Сходу наближались переможна канонада...

Усвідомивши собі обстановку, Мишко з таємною посмішкою на лиці і приємною радістю на серці подався Буківчиком на Осикову гору, до своєї отари. З гори було добре видно в село. Люди розходилися по домівках. Спокій, здавалося, вертався в село.

Отара слухняно паслася на просторому плаї Осикової гори. Мишко не знав чому, але йому було легко на душі, вільно. Він розгорнув тачістру виїняв мерендю і з почуттям добре викованої праці смакував овечим сиром. Здавалося, тиша панувала навкруги. Але повітря раз-у-раз прорізував раптовий вибух міни, гранати або снаряда. Раз-слабший, інший раз-сильніший. По мірі того, як вибухи на Заході змовкали, – на Сході вдвічі паростали, наближались. Деся під обід, як Мишко вже збирався йти з отарою додому, вони були так близенько, що можна було розпізнати кожен вибух, кожен постріл, а він там з гори міг навіть бачити полум'я, заграву кожного пострілу. Але постріли лунали більш символічно... Лунали зрідка... Немов салют... Як на вітання...

Несподівано, раптом з-за повороту винорився важкий танк з яскравою п'ятикутною зіркою та гвардійським значком на своєму боці. Здавалося, не їхав, а линув, наче плив, інколи поважно загойдавшись на вибоїх розбитої дороги... За ним другий, третій... За ними важкі машини – тягачі з причепленими гарматами. Де-де проскочив маленький «бобік» легковий. А потім люди!!! Повно, повно! У військовим одязі із зброєю через плече, на грудях, чи на спині. Де-не-де було видно коні, що тягли за собою танкетки. Все горнулося, все тяглося, все спішало...

Мишко, загнавши у гущаву свою отару, з великим інтересом слідкував за тим, що творилося на дорозі. Ні, він вже не ховався, не тікав, – не знаючи чому, – його щось притягувало туди. Страх дець загнувся, розвіявся сам по собі. Він вийшов на галлявину Осикової гори, на її найвидніше місце і, широко розкривши очі, спостерігав за тим усім.

Раптом «бобік» з лівого боку перебіг усю колону і поїхав на її чолі. Під'їхавши до Буківського містка, зупинився. З нього вискочило кілька людей, очевидно командири, бо на їх команду поступово уся колона почала зупинятись. Помітно було якесь здивування – місток цілий! Добре знали звички німців – при відступах все мінувати. Таке підозріння тепер було зрозуміле. Приблизли мінери. Почалася акція розмінування. Було видно, як під містком метушилися мінери. Через деякий час один з них підбіг до командира:

– Товаришу командир, місток заміновано, але вибуху не проведено. Міни цілі...

- Як цілі?.. Чому?..
- Вибуху щось певно перешкодило...
- Дізнатись і доповісти!
- Слухаю!

Передня лінія колони напружено чекала за наслідком операції мінерів. Не терпілось... Акція вимагала не підганяти час, бо небезпека і наслідки поспішності могли принести небажані результати. А для чого? Та в цей момент мінер вже стояв перед командиром:

- Товаришу командир, міни не вибухнули через те, що шнурок обрізаний...

- Як обрізаний?...
- Десь за метр, може, півтора до мін його хтось обрізав...
- За метр, півтора?.. Хто ж це міг бути?..
- Не можу знати. Але, властиво кажучи, дякуючи цьому міни не вибухли і місток лишився цілим.

- Розмінувати і доповісти!

- Слухаю!

- Хто б це міг бути? – пошепки запитував себе командир.

Він знав, що для більшості населення Маковицької долини німець був їх спільним ворогом... Але на такий поступок здібний тільки фахівець, людина, що розуміється на такій справі. Він обвів поглядом навколишню місцевість, немов шукаючи відповіді. Ніщо й нікого, що б задовільняло його допитливість, – не було видно. Тільки ген аж на горі командир помітив дитячу постать. На галявині Осикової гори Мишко здався йому маєстатним господарем навколишніх хотарів. Він помітив, що командир начебто розглядає його, і підняв руку, подвівся на пальці та з усієї сили радісно замахав рукою. На обличчі в командира поступово зникало напруження, натомість родилась приємна, щира усмішка: здогадався та ще міцніше замахав у відповідь Мишкові.

- Як тебе звати? – запитав, що було сили.

- Мишко ... Соколиків я! – відповів той йому.

- Дякую, хлопчику! – вдовлено додав про себе командир. – Якщо буди живий... Вертатимусь, я віднайду тебе... Віддячусь!

Його роздуми несподівано порушив мінер:

- Товаришу командир, місток розміновано! Можемо рушати!

- Добре! – відповів, не дивлячись на мінера, командир.

Але його усміхнені, широко розкриті очі все ще дивилися на того, кому тільки що адресував свої щирі слова. А Мишко своїм крильцем – рукою що було сили відповідав, наче розумів його...

- Слухати мою команду, – виконував свій обов'язок командир. – Рушаємо вперед! – звиятно нісся приємний голос воїна.

- Вперед! Вперед! – лунало ехом понад Буківчиком, над Осиковою горою, цілою Маковицькою долиною.

Немов на заклик, монолітно пролунало над колоною переможне «Ура!» Колона рушила. Немов весняні води, що стікали з маковицьких хотарів до гірських потічків, а ті в свою чергу до повноводних річок, зливалися в одну могутню лаву бійці-визволителі. Спішили, як води тих річок... Спішили на поміч захисникам Дуклі...

Мишко ще довго махав на прощання. А командир, стоячи на підніжку «бобіка», відповідав аж поки машина не сховалася між буківськими хатами.

ЮВІЛЕЙ ПИСЬМЕННИКА

/До 75 роковин від дня
народження Михайла Шмайди/

Михайло Шмайда /на фото/ при доброму здоров'ї та життєвій погоді доживається 75 років. Протягом усього свого творчого життя він створював новий художній світ, яким збагачував і все наше національне життя, бо його творчі знахідки допомагають нам, читачам, жити більш свідомо й обізнано з навколишнім світом. І це він робить від початку свого свідомого життя, коли почав займатись літературною творчістю.

Я пригадую собі давно минулі часи, роки, коли наш ювіляр почав друкувати перші свої твори. Федір Лазорик відразу спостеріг в них неабиякий талант автора, тепло привітав його в особистому листі й заохочував до дальшої літературної праці. Мені споминається, як я вперше прочитав дебют Шмайди – роман «Паразити». Я був щиро здивований і пишався тим, що серед нашого населення знайшовся свій митець слова, який вмів художньо відкривати такі сторінки нашого життя, які ми раніш не помічали і який художньо осмислює наше щоденне існування. Аджеж, це не проста річ – знайти в людських відносинах такі проблеми, в яких відбита ціла людська доля, зобразити такі явища, створити такі персонажі, які цікаві для мас читачів. Це означає, що в образах, створених Шмайдою, відбите людське буття зі всіма його перипе-

тіями і проблемами, які можуть спіткати людину на її життєвій дорозі.

Та якраз Шмайдові від самого початку його творчої діяльності вдавалося знаходити в нашій дійсності провідні струми й події в життєвій процесі, які стали темою його художньої обробки. В персонажах кількох своїх творів він відбив найтиповіші властивості людей свого часу з їх позитивними або негативними властивостями. Ми в них пізнаємо дійсних учасників тодішніх подій, людей, які шукають своє щастя в житті й безпосередньо є ніби творцями тодішнього життя. Шмайда добре розумів мрії й надії людей і відбив їх переконливо. Шмайда вже першими своїми творами привернув до себе увагу читачів. Його книжки не залежувались на полицях книжкових магазинів. Вони ніби самі йшли до читача. Це була майже сенсація, бо вперше в наших умовах художній твір нашого автора почав відігравати суспільно-культурну роль.

Таж художньою літературою почав серйозно інтересуватись не тільки культивованій, досвідчений читач, але й читач від плуга чи лопати, – селянин. На його твори почала реагувати й літера-

турна критика, яка спостерегла в них нове художнє явище. Та не тільки наші критики на Пряшівщині помітили в цих творах нові художні вартості, але й критика словацька та українська, у Львові чи в Києві.

В чому ж була та художня новизна творів Шмайди, що привабила до себе широкого читача й літературну критику? На мою думку, ця новизна полягала в тому, що в своїх творах він художньо трактував ці проблеми, якими жив наш русин в будь-якому селі Карпатських схилів. Шмайда створював нову художню дійсність, в якій оцей русин намагався допрацюватися до кращого життя, в якому він хоче бути щасливим й буде себе відчувати повноцінною людиною. Це означає людиною з усіма правами й обов'язками в новому суспільстві. Шмайда спостеріг в складному життєвому процесі паростки відродження нашого руського населення, яке поступово почало себе відчувати суб'єктом своєї власної долі й почало активніше, як раніш, втручатись до рішення своїх соціальних, економічних, суспільно політичних і культурних та національних справ.

В художніх образах своїх творів Шмайда виявляв, з одного боку, людей з їх характерними властивостями, які, мабуть, стихійно не задовільняються пережитими нормами життя й хочуть їх оновлювати, міняти. З другого боку, він змальовував такі мерзотні типи, які знущались над людьми, які гальмували розвиток гуманних відносин між ними й були перешкодою на путі до прогресу, хоча вони виступали ніби від його імені й не раз із гаслами офіційної політики. І Шмайда зображував їх у взаємній дії, з глибоким знанням людської психо-

логії та з повагою до людської гідності.

Треба сказати й підкреслити, що те вміння спостерігати складність життя людини й знаходити в ньому людські домінанти та вміти їх художньо правдиво відобразити не прийшло до Шмайди само від себе. По-перше, він щиро й завзято любив і дотепер любить оце життя. По-друге, як закоханий до нього, він намагався видіти в ньому те головне, що його робить привабливим і керує його в майбутнє, й те особисте в людині, що робить її індивідуальною й неповторною.

Наш ювіляр може гордитись тим, що йому постійно вдавалось вдосконалювати свою художню майстерність. Він ніколи не задоволювався тим, що вже досяг, але завжди обдумував, як іти далі: він гледав і нові теми, і нові засоби їх опрацювання. Він вперто займався самоосвітою, студіював наукову літературу, вчився з досвіду інших митців слова, але ніколи й нікого з них не копіював, вмів незмінно знаходити своє художнє рішення проблеми.

Візьміть чи вже роман «Паразити», або збірку оповідань «В'язка ключів», роман «Трищать криги», «Корчмарського слугу», оповідання й повісті різних років аж до сучасності: з їх сторінок на вас дивляться ніби знайомі, яких ви зустрічали й зустрічаєте щоденно в своєму власному мандрюванні життям. Персонажі цих творів ніби жили або живуть поряд з вами, або ви десь – щось суттєве про них чули від когось.

Чому це сталося так, що багатьох з персонажів Шмайдових творів ми сприймаємо як живі істоти? Це не тому, що їх творець зобразив конкретних людей, яких він бачив наколо себе, з якими він щодня комунікував, але тому,

що в цих образах він сконцентрував своє пізнання багатьох людей і за своєю уявою, на підставі своєї фантазії створював багатогранні образи людських характерів. Він їх проектував на засадах глибокого засвоєння закономірностей людської психіки, свідомості людини. Тому оці персонажі є ніби живі люди.

Таке своє художнє вміння Шмайда випрацював і на основі засвоєння скарбів народної творчості. Фольклор для нього був і є невичерпним джерелом пізнання душі нашого народу. В ньому він знаходить духовний потенціал народної свідомості. Виходячи з цього потенціалу, анонімні народні автори черпають своє вміння в народних піснях, переказах, прислів'ях, історичних піснях, в кожен історичну епоху вміють по-своєму реагувати на події й свої щоденні турботи, на відносини до інших народів – сусідів, взагалі – на свої стосунки зі світом. Шмайда й користується цим вмінням народних митців реагувати на життєві потреби людей.

Не випадковий такий факт, що Шмайда в своїй робочій кімнаті та й в цілому будинку майже обкладений пакунками записів народної творчості – пісень усіх жанрів, балад, прислів'їв та приказок. Навколо його робочого стола розкладені коробки з картотеками, на яких зафіксовані тисячі зразків фольклору, народних приказок та прислів'їв тощо. Й кількість цих коробок, картотек зростає майже з кожним днем. Тут ми видимо і працю письменника, і збирача фольклору, й працю наукового дослідника.

Здавалось би, що таку змістовну, різноманітну та й для нашого населення потрібну

діяльність належить не тільки підтримувати, але й всебічно їй допомагати. Тепер дійсно воно так є, хоч не погано було би в цій справі й допомогти більш ефективно. Його працею й діяльністю цікавиться, це вже очевидне, і наша письменницька організація, і культура русинів-українців СР та й дальші культурно-політичні угруповання. Але, на жаль, не завжди так було в микулому.

Не буду перелічувати все з того, що мусив наш ювіляр пережити протягом минувших 2 років, що витерпів на своїй тернистій хрестовій дорозі. Звертаю вашу увагу на п'ятий номер журналу «ДУК-ЛЯ», де ви знайдете змістовне інтерв'ю з ним, в якому він говорить як про свою творчість, збирацьку роботу в галузі фольклору, так і про свою письменницьку працю. Це інтересно не тільки для читача, але не менш цікаве й для письменника чи поета та й критика чи літературознавця. Та все ж я з цього минулого Шмайди дещо пригадаю.

Ось, 25 років тому вже минуло, як художній талант М. Шмайди був насильно й брутально виключений з нашого літературного й суспільно-культурного життя. Нормалізатори жорстоко припинили його літературну діяльність, заборонили йому публікувати свої твори, не дозволяли зістати працювати десь в галузі культури чи освіти. Навіть не дозволили будь-як і будь – де працювати взагалі. Він умиць був тоді звільнений з роботи в Музеї української культури, й близько Красного Броду та Міжлаборець він не міг працювати. Тільки за допомоги добрих людей, які самі ризували своєю посадою, він міг знайти працю нічного сторожа майже сто км від місця свого проживання.

Це було за принципами т.зв. «соціалістичного гуманізму», який визнавали нормалізатори та яким нас майже півстоліття обдурювали.

І за віщо вони так тяжко покарали М. Шмайду?

Передусім за те, що він відстоював правду. Не свою особисту правду, але правду нашого населення, правду русина, правду нашого краю й всього населення Східної Словаччини, незалежно від національної належності. Він цю людську правду захищав на сторінках «Нового життя», «Дружно вперед», «Дуклі» та на сторінках «Східнославацької газети». Але теж «Літерарні листи» друкували його матеріали поряд з матеріалами, наприклад, сьогоднішого президента ЧР – Вацлава Гавла. Він виступав в радіомовленні й телевізії. В своїх полемічних статтях він відстоював людські права, свободу слова, свободу критики й вільність подорожування. Але отакий гуманізм, прихильники якого є в усьому культурному світі, не сподобався тим, хто з-за своєї особистої кар'єри та привілеїв не вагався запродати власний народ і свою державу.

Ось люди такого типу зненавиділи М. Шмайду й переслідували його та його однодумців. Але він не підкорився й у тих найтяжчих умовах. Не погодився слухати партократів, не підпав під їх вплив. За те його зненавиділи й спробували витерти його ім'я з пам'яті нашого населення.

На жаль, цьому допомогла й тодішня наша літературна критика, яка один з його кращих творів, роман «Роз'їзди», оцінювала як антисоціалістичний твір, в якому автор звертає увагу лише на негативні прояви життя й за-

лишає боком його позитивні струмені. За такою критикою автор ніби не бачив те нове й прогресивне, що характеризує життя робочого класу й інтелігенції «в соціалістичному суспільстві». Критик твердить, що тодішня ідейно хитка позиція автора, невірне розуміння ним суспільних процесів привели його до помилкових ідейно-художніх висновків. Ніби цей роман, за критикою, був ідейно-художнім недоробком Шмайди, в порівнянні з попередніми його творами.

Вульгарно-нормалізаторська критика однобоко дивилась не тільки на роман Шмайди, але й на життя взагалі, яке вона вузько редукувала тільки на партійні догми, до яких життя й мистецтво повинні пристосовуватись. Тоталітарний режим настільки не респектував свободу художнього прояву, що не вагався й примусив замовчати творчий голос Шмайди в нашій літературі. А літературна критика того часу намагалась принизити значення його творчості, зневажала його внесок в нашу культуру. Таке ставлення до Шмайди тривало майже повних двадцять років. Але ще й перед тим було необхідно боротись проти спрощень в розумінні Шмайдових творів, бо були тенденції оцінювати їх з вульгаризаторських і догматичних позицій. Та не тільки в 50 і 60 роках, але й пізніше, коли сам автор не мав можливості захищатись. І нормалізаторська критика, підлабузницька до режиму, зневажувала талант Шмайди та його художню працю. Але читацька громадськість не вірила цій критиці, сподівалась, що Шмайдові талант знов вернеться в літературу. Ці часи нарешті прийшли шість років тому, коли тоталітарний режим щез

мовби ніколи не існував навіть. І Шмайда в нових умовах свободи й вільності міг вернутись до улюбленої праці.

Та наперекір важким умовам в часі неволі Шмайда не перестав цікавитись художньою й дослідницькою діяльністю. Кропіткою працюю, самоосвітою й працьовитістю він доказав бути на рівні доби, не відставав від загального прогресу. У вільний час він знаходив в собі сили, щоби продовжувати свою роботу. Це йому дало змогу після листопадових подій незабаром включитись в літературне життя, яке завжди було й досі є його стихією. Зібраний раніш фольклорний матеріал він далі обробляє, студіює його жанри, бо вважає його невичерпним джерелом для своєї художньої праці. Правда, Шмайда постійно бореться с тиском часу, бо намагається наздогнати «прогаяне» завдяки «добродіям» минувшого режиму. Він хоче своїм сучасникам і майбутнім генераціям художньо виявити все, що він знає, що здобув своєю працею, з життя й побуту русинів-українців, з їх традицій, з трагедій і комедій нашої епохи. Все те Шмайда намагається зробити. Він готував свої нові твори в надії, що прийде час, коли він може знов вільно творити й друкувати їх для своїх читачів.

І цей час, нарешті, прийшов, коли 6 років тому ніжна революція змела твердині тоталітарного режиму й установила суспільний порядок свободи, щоби з новими силами втрутився до літ творчості, до праці над приготуванням до друку своїх художніх творів фольклорних праць і зібраних циклів народної творчості. Ще не сталося багато подій від того часу, як в нашій країні наста-

ли нові часи, але наші читачі змогли вже прочитати на сторінках нашої преси декілька його нових творів, нарисів та статей. Крім цього наш ювіляр вже підготував і надрукував перший том фольклорних творів і написав до нього дослідницьку довідку. А далі він готує дальші томи. Крім того він написав декілька повістей, готових до книжкового видання, як і значну кількість оповідань. Поряд з тим він закінчує історичний роман, який теж незабаром зможе піти до друку.

Як бачимо, М. Шмайда в своїй благословенній сімдесятип'ятці повний творчого запалу, з яким він реалізує свої дослідничі літературні та збирацькі плани. Правда, жаль тих років, котрі могли бути плідними, якби тоталітарний режим насильно не обірвав його літературну працю і діяльність. Але наперекір цим перешкодам М. Шмайда зістав вірний принципам свободи і незалежності письменника, щирим прихильником правди та впертим і сміливим борцем за людяність, за гуманні відношення між людьми. Цими ідеалами заповнює він свої твори, задля цих ідеалів він живе і працює, пише свої твори, щоби їх довести до читачів, щоби збагатити нашу літературу, нашу культуру й усе наше життя. В цей ювілейний час бажаємо Михайлу Шмайді від щирого серця доброго здоров'я й багато духовних і тілесних сил та й довголіття, щоби його талант ще довго приносив нам радість з нових його художніх відкриттів, щоби правда, за яку він боровся протягом всього свого життя, на довгі роки запанувала в нашому суспільстві.

Василь ХОМА
Братислава

Забутий поет і перекладач Микола Келлій

Ім'я поета, перекладача та культурно-освітнього діяча Миколи Келлія у наш час відоме лише небагатьом особам наперекір тому, що вряди – годи його прізвище згадувалося в журналах та книжкових публікаціях. Згадка про Миколу Келлія в нашій пресі пройманула не так давно. 1981 року згадав його угорський дослідник Золтан Медве. В журналі «Дукля» він опублікував статтю «Перші переклади поезій Петефі на Закарпатті»,¹ у якій розглянув історію перекладів поезій угорського поета Шандора Петефі в закарпатоукраїнській області. У числі перекладів із його творчості він наводить переклади двох віршів, що їх зробив Келлій. У своїй статті Золтан Медве навів і деякі дані про Келлія, які узяв із післямови Юрія Шкробинця до зробленого ним перекладу поеми Петефі «Апостол».² Виходячи із Шкробинця, Золтан Медве у згаданій статті написав: «До початку нашого століття належать перекладацькі спроби О. С. Келлія /1864-1929/. У місяцеслові /календарі/ на 1909 р. він опублікував вірш Шандора Петефі під назвою «Задзвонили дзвони на вечер» та «Думи п'яниці». Ми взяли в руки «Місяцеслов на 1909 р.»: і справді згадані вірші Шандора Петефі там надруковані з прізвищем перекладача Келлій, але без його хресного імені. Прізвище перекладача Келлія Шкробинець доповним власним ім'ям та по батькові – Олександр Степанович Келлій, народжений 1864 року і померлий 1929 року.

У 1977 році поета і перекладача А. Келлія згадав Василь Микитась у книжці «З ночі пробивалися».³ Ми-

китась відніс його до тих діячів національного культурного життя початку ХХ століття, які на відміну од москвофільськи орієнтованої групи інтелігенції торували наш шлях у літературу на народній мові і в душі народної творчості. Доброї оцінки заслужив А. Келлій і в роботі Миколи Лелекача «Подкарпатское писменство на початку ХХ віка», надрукованої у 1943 році.⁴ Про А. Келлія Лелекач пише, що «був він священником Мукачівської єпархії», і далі продовжує, що «про його життя ніч не знаємо». У дальших рядках своєї роботи він каже, що перші вірші Келлія мали релігійний характер, що писав він вірші й угорською мовою, особливо на любовні теми, що в подальших поезіях наближався до народної мови, що в літературу вступив коло 1907 року, що перекладав вірші Петефі та що 1923 року в газеті «Свобода» було надруковано його вірш «Христос воскрес».

Як Микола Лелекач, так і Юрій Шкробинець, Золтан Медве й Василь Микитась пишуть про Келлія, називаючи його Олександром. Вони говорять про його поезію, характер мови його творів, але нічого не кажуть про те, хто він був, звідкіля походив, де він жив і яка була його діяльність у нашому культурному житті.

Стислі, але точні відомості про особу та поета Миколи Келлія /а не Олександра/ подав аж словацький автор Бартоломей Крипелец. У своїй книжці «Вардіїв та його околиця давно і сьогодні».⁵ Він про нього пише: «Микола Келлій, греко-католицький священник у Черніні, спершу в Никльовій, народився у Старому Селі дня 28 грудня 1865 р. Батько Йоан був теж священником у Миклушівцях, руським народовцем, який більше ніж 500 руських сімей привів і поселив в околиці Прашева і Бузіти, за що був звинувачений як панслав. Уже в своїй молодості писав вірші і

1 ж. «Дукля», Пряшів, 1981 р., № 6, стор. 49-69.

2 Шандор Петефі: Апостол. Ужгород, 1968.

3 Василь Микитась: З ночі пробивалися. Ужгород, 1977, с. 54.

4 Николай Лелекач: Подкарпатское писменство на початку ХХ віка. Зоря - Hajnal. Часопис Подкарпатского Общества наук. Рочник III. Ужгород, 1943.

5 Bartolomej Krpalec: Bardejov a jeho okolie dávno a dnes. Vydal Miestny odbor MS v Bardejove, 1935. 392 s.

статті до журналів «Наука», «Село», «Наше отечество» та до руських календарів.⁶

Бартоломей Крпелец після першої світової війни аж до своєї пенсії працював шкільним інспектором у Бурдієві. Він особисто знав багатьох учителів та священників на Маковиці, в тому числі й Миколу Келлія. Його дані про поета і перекладача Келлія є саме тим, чого вищеназвані дослідники не знали та в чому помилялись. Микола Лелекач, Юрій Шкробинець, Василь Микитась та Золтан Медве поета та перекладача з угорської мови Миколу Келлія сплутали із його дядьком Олександром Келлієм, який справді народився 1864 року і вмер у 1929 році. Згаданий Олександр Келлій був молодшим братом батька Миколи Келлія Івана Келлія, який народився 1858 року в селі Вишня Ольшави в сім'ї сільського учителя Степана Келлія. Отже, дід поета Миколи Келлія Степан Келлій був учителем у парохіяльній школі в Вишній Ольшаві. Він народився 1832 року й учителював у Вишній Ольшаві од 1854 року.⁷ Він жив ще в 90-х роках минулого століття, коли його сини Іван та Олександр були вже священниками, а внук, майбутній поет і перекладач Микола, вже вчився у гімназії. Дядько поета й перекладача Олександр Келлій став священником у 1889 році. Був він спершу капеланом у Якуб'яках, а від 1891 до 1902 року – священником у Пихнях. Найдовшу частину свого життя він прожив у Керештвеї, тепер, село Окружна, окр. Пряшів. Після першої світової війни, крім душпастирської роботи в Окружній, од 1928 року він виконував обов'язки віце-ректора Пряшівської

Греко-католицької богословської семінарії. Як віце-ректор він помер 23 січня 1929 року.⁸ Іван Келлій, батько поета і перекладача Миколи, народився 10 червня 1858 року у Вишній Ольшаві. Священником став у лютому 1885 року. Того самого року, не маючи своєї парохії, виконував обов'язки капелана в Фулянці та в Якуб'яках. Його дружина, мати Миколи, жила ще у свого батька в селі, яке давніше називалося Старе Село, пізніша назва якого Пуцак, а теперішня – Корункова, що лежить у східному напрямі од Стропкова і адміністративного належить до Свидницького округу. Там, у колишньому Старому Селі, у теперішній Корунковій народився майбутній поет і перекладач Микола Келлій у домі свого діда по матері 28 грудня 1885 року. Його батько од 1886 року був священником у селі Кральовце до 1901 року. Після того аж до першої світової війни був душпастирем у Милушовцях,⁹ про що й писав Бартоломей Крпелец. Початкову освіту здобув Микола Келлій у свого батька в селі Кральовці. У вересні 1896 року Миколу Келлія бачимо вже в першому класі Королівської католицької гімназії в Пряшеві. У пряшівській гімназії він провчився од першого аж до останнього восьмого класу. Його однокласниками в гімназії були й деякі майбутні культурно-освітні діячі, як, наприклад, Едвард Цомпелій – Владимир, який писав оповідання та статті про наше національно-культурне життя, Олексій Торонський, Емілій Мидлик та кілька інших. Гімназію він закінчив у 1904 році,¹⁰ одночасно готуючись до вступу на теологію. Того самого року він поступив у Пряшівський греко-като-

6 Там же, ст. 103.

7 Az eperjesi egyházmegyei görög szert. katholikus népközlök evkönyve 1878. Eperjes. Nyomatott az eperjesi bankgyűlet könyvnyomdájában 1878. In.: Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperjensis pro anno domini 1878. Eperjessini. Typis societatis Eperjesi bankgyűlet. 1878, old. 169-214.

8 Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Fragopolitanae /Prešov-Prjašev/ pro anno domini 1931.....Fragopoli, Typis typogr. ad S. Nicolaum, Prešov 1931.

9 Schematismus venerabilis cleri dioecesis Fragopolitanae seu prekovensis administraturae apostolicae mukaneusis et hōjdudorogensis... pro anno domini 1948. Fragopoli 1948. Typis typogr. «Naklad. družstvo», Prešov 1948.

10 Az eperjesi kir. kath. főgymnasium (1607-1904) értesítője. Közzetesi Tóth Sándor.... Eperjesen, Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetében 1904.

лицький єпископський лицей і закінчив його 1908 р. Того ж року був призначений парохом до села Вальков. У Валькові служив він до 1914 року, коли його було переведено до Никльової, теперішня назва – Микулашова. З Валькова він надсилав свої статті, вірші та переклади до ужгородських журналів «Наука», «Село» та місцесловів. У «Місяцеслові на 1909 р.» були надруковані його переклади двох віршів Шандора Петефі та два переклади із словацької поезії. Ішлося про такі твори: «Чорні гори, превисокі, / коли вас задрипу» та «Загреміли, затрубili...» У Никльовій служив він до 1921 року, а після того два роки в Крайній Бистрій. Найдовше був він парохом у Цернині /до 1946 року/, де розвинув плідну культурно-освітню діяльність. Із Цернини він далі надсилав вірші до Волошинової «Свободи», яка 1923 року надрукувала його вірш «Христос воскрес». У Цернині він виявився перекладачі з чеської літератури на русько-українську мову. Свій переклад – чотирнадцятистрофований вірш опублікував 1927 року в прямишівському «Руському слові» під назвою «Послание св. душі Кирила». Духовні вірші, які він друкував у пресі /"Да прийдег царствіє твоє!" / 1928 р., не мали вже такої сили і виразності як у період перед першою світовою війною. Микола Келлії був ініціатором заснування і роботи гуртка учителів на Маковиці, який мав однойменну назву «Маковиця» та який вивчав п'єси і ставив їх по ссєлах. Покликаний ним до життя гурток пивчив п'єсу Івана Карпенка-Карого «Безталанна» і ставив її 3 березня 1929 року в селі Куримка. 2 червня згаданого року гурток із цією п'єсою виступив у Свиднику. Через місяць, 14 липня 1929 року, згаданий гурток у день Петра і Павла виступав перед священиками та членами їх сімей у Шариському Щавнику із п'єсою «Ой не ходи, Грицю...» У драмі «Безталанна» виступала як

актриса й дочка Миколи Келлія. В середині священиків, близьких до Миколи Келлія, перероблялися або пристосовувалися для потреб сільських аматорських театрів і інші п'єси українських авторів. Наприклад, парох у Щавнику В. Капішинський переробляв п'єси з репертуару актора й режисера Я. Стадника /«Комедія про чоловіка, котрий редагував «Хлібороба»/. На початку жовтня 1903 року в приміщенні теперішнього готелю «Савой» відбулася нарада руських культурно-освітніх діячів. На цій нараді було засновано прямишівську філію ужгородського культурно-освітнього товариства «Просвіта». На цій нараді брав участь і Микола Келлії. Його, який приїхав на нараду з Маковіці із Цернини, було обрано членом ревізійної комісії «Просвіти». Микола Келлії сприяв розвиткові діяльності «Просвіти». Допомігав він також Ірині Невизькій у видаванні журналу «Слово народа», яку підтримував фінансово.

Кілька років після другої світової війни Микола Келлії був священиком у Ряшеві.¹¹ Вмер він 4 липня 1961 року на пенсії після того, як залишив посаду брнєнсько-оломоуцького православного єпископа, як єпископ Климент. Повідомлення про його смерть умістили лише журнали «Заповіт Кирила та Мефодія» та його словацький варіант «Odkaz sv. Cyrila a Metoda».¹² В некролозі в тоталітарному режимі ні словом не згадалося про його культурно-освітню, оригінальну та перекладацьку поетичну творчість. Вона не була потрібною і зайво прикрашала би діяльність духовної особи. Від народження Миколи Келлія минуло 110 років, а незабаром од його смерті мине 35 років. Як культурно-освітній діяч, поет та перекладач він незаслужено забувся. А його варто відкрити і прочитати для себе й для нашого сьогодення.

Й. Шелепець.

11 Schematismus..... pro anno domini 1948. Prešov 1948.

12 R. F.: Pamiatke vладыky Klimenta. In.: Odkaz sv. Cyrila a Metoda. Orgán pravoslávnej cirkvi. Ročník III. Prešov 1961, číslo 8, s. 198-199. P. Ф.: В пам'ять владыки Климента /28. 12. 1885 – 4. 7. 1961/. Заповіт св. Кирила і Мефодія. Річник IV, Прямишів 1961, № 9,

В Празі про українську еміграцію

Міжнародна наукова конференція на тему: «Російська, українська та білоруська еміграція в Чехо-Словаччині між двома світовими війнами», яка відбулася в Празі 14-15 серпня ц. р. з ініціативи пражської Слов'янської бібліотеки, Слов'янського інституту АН ЧР та Товариства по вивченню Східної та Центральної Європи під патронатом міністра закордонних справ та міністра внутрішніх справ ЧР, була найвизначнішим форумом про науковий, культурний і політичний рух української еміграції за всю історію. На її двох пленарних засіданнях і в чотирьох секціях було зачитано 130 доповідей, з того 35 доповідей науковцями з України, які змогли прибути в Прагу завдяки фінансовій допомозі з міжнародних фондів. Дальші українці прибули на конференцію із різних міст Чехії, Словаччини, Росії, США, Німеччини та інших країн.

Як відомо, Чехо-Словаччина у міжвоєнному періоді була центром української наукової та політичної еміграції. Тут діяли: Український вільний університет, Український високій педагогічний інститут, Українська академія пластичного мистецтва, Українська господарська академія та багато наукових, громадських та політичних організацій, виходили десятки українських часописів, сотні українських книжок тощо. На жаль, після війни все це було ліквідовано, а про українську еміграцію ні в Україні, ні в Чехо-Словаччині не вільно було навіть згадати.

Чеським організаторам конференції потрібно було кілька років для її підготовки. А підготували вони її зразково. До конференції було видано кілька книжкових публікацій, було влаштовано виставку, екскурсію по фондах Клементинума та Ольшавсь-

кому цвинтарі, де покоїться прах десятків українських емігрантів.

Серед тих, хто привітав учасників конференції на її відкритті, був і посол України в Чехії *І. Озатовський*. Ректор УВУ у Мюнхені *Р. Дражньовський* надіслав конференції вітального листа, в якому, між іншим, підкреслив заслугу президента ЧСР *Т. Г. Масарика* в розбудові українських установ на еміграції.

На пленарних засіданнях конференції було зачитано чотири українознавчі доповіді. *Богдан Осадчук* з Берліна говорив про допомогу уряду Чехо-Словаччини українській громаді. *Богдан Зілинський* із Праги /син Ореста та внук Івана Зілинських/ розглянув відображення української еміграції на сторінках чеської преси і в чеському середовищі. Він же видав до конференції прекрасну книжку «Українці в Чехії та Моравії 1894-1994 років» /чеською мовою/ Про поточні результати дослідження української еміграції у Чехо-Словаччині та перспективи цього дослідження говорили київські вчені *С. Віднянський* та *В. Троцинський*.

В секції «Література» було зачитано п'ять українознавчих доповідей, з яких можна виділити доповіді про пражську поетичну школу, головним чином про творчість *О. Ольжича* /*А. Моравкова* із Праги, *Н. Салніцова* та *Т. Анапченко* з Одеси/. Шкода, що із-за здоровельних причин не прибули на конференцію головні доповідачі на цю тему – *М. Ільницький* із Львова та *М. Неврлий* із Братислави.

Шість українознавчих доповідей прозвучало і в секції «Історія й історіографія». З них на перше місце слід поставити доповідь *Ю. Хоружного* про пражку українську історіографічну школу та *Г. Касіянова* про українські історичні документи в пражських архівах та бібліотеках. Дуже цікавими були доповіді *М. Литвина* із Львова про військовополонених Української галицької армії в таборах Чехо-Словаччини та *Н. Миронець* із Києва про документи фонду пражського емігранта *Микити Шаповала* в київських архівах. *Є. Йогансон* із Москви порушила

справу про взаємини російської та української еміграції в Чехо-Словаччині, а А. *Непомяций* із Симферополя навів невідомі факти про російських та українських емігрантів – вихідців з Криму.

В секції «*Наука*» прозвучало 18 доповідей, з яких десять було присвячено українській еміграції. Це – узагальнюючі доповіді про українських вчених-емігрантів /доповідачі П. Овчаренко, В. Чепко, О. Конохе – усі з Києва, В. Потульницький – Кельн/ про дослідників-археологів /Л. Крушельницька – Львів/, дослідників-соціологів /Н. Черниш – Львів, О. Буряк – Прага/, письменників /О. Лупій – Київ, Н. Колісниченко – Львів/, медиків /К. Василів – Суми/ та мистецтвознавців /М. Гелитович – Львів/.

В секції «*Життя еміграції*» дуже цікавою була доповідь В. Маркуся із Чикаго, головного редактора «Енциклопедії української діаспори», про еміграцію в Закарпатській Україні та Пряшівщині у міжвоєнному періоді. На його думку, в цей період тут діяло понад 200 українських емігрантів, які залишили помітний слід в усіх сферах громадського життя, перш за все, у сфері культури і шкільництва. На цю ж тему /з інших позицій і на підставі інших джерельних матеріалів/ говорив і пряшівчанин С. Бліха. Дальша Пряшівчанка О. Гудзій розглянула російську еміграційну літературу на сторінках словацьких журналів. І. Трач із Німеччини у своїй доповіді розглянув невідомий щоденник доктора філології Карлового університету Василя Микитюка. Київські дослідники – В. Даниленко та Н. Сидоренко – говорили про життя і творчість О. Смал-Стоцького та Микити Шаповала.

Найбільше українознавчих доповідей /дванадцять із дев'ятнадцятьох/ прозвучало в секції «*Культура й освіта*». Були це доповіді про окремі установи української еміграції: *Український вільний університет* /Т. Потульницька-Сидорук – Кельн/, *Високий педагогічний інститут ім. Драгоманова* /Т. Беднаржова – Прага/.

Українську студію пластичного мистецтва /О. Пеленська – Прага/, *Музей визвольної боротьби України* /М. Мушинка – Пряшів/, про українське музичне життя у Празі /О. Колесса – Львів/, про празьких українських та російських художників /О. Мартиненко – Львів/ та артистів /О. Тарасенко – Одеса/, про військові реліквії в еміграційних музеях Чехо-Словаччини /В. Церхавка – Москва/, про визначних діячів культури: *Олександра Колессу* /Ксеня Колесса – Львів/, *Степана Сірополка* /Т. Ківтар – Київ, Т. Беднаржова – Прага/, *Лева Биковського* /Н. Казакова – Київ, Н. Лешкова – Ст. Петербург/, *Л. Білецького* /М. Насенко/, *С. Наріжжого* /М. Мушинка/ тощо.

Майже кожна доповідь була побудована на нових, досі невідомих матеріалах, головним чином, із розсекречених архівних джерел. За даними українських дослідників лише в Києві зберігається понад півтора десятка тон архівних матеріалів колишнього Музею визвольної боротьби України та Українського історичного кабінету, вивезених із Праги у 1945-59 рр. Дальші матеріали з цих двох архівів зберігаються в обласних архівах Львова, Рівного, Тернополя та інших міст. На жаль, вони здебільшого не опрацьовані і недоступні для наукового дослідження. У набагато ліпшому стані є матеріали Музею визвольної боротьби України, що зберігаються у Празькому Центральному історичному архіві. Вони становлять окремий фонд під назвою «*Український музей у Празі*» /15,5 м/ і с зразково скаталогізовані й доступні для вивчення. Колосальні фонди про українську еміграцію, головним чином, пресу та книжкові публікації, має Слов'янська бібліотека у Празі – найбільше книгосховище української літератури за межами України.

Велика шкода, що в роботі празької конференції, якщо не рахувати В. Маркуся та В. Осадчука, майже на було вчених із західної діаспори, зокрема з Українського вільного університету у Мюнхені, Української вільної академії наук в Нью-Йорку, Науково-

го товариства ім. Шевченка та інших установ, які у міжвоєнному та воєнному періодах мали свої осідки в Празі. Багатьох з них, мабуть, відрядило не зовсім щасливе рішення оргкомітету про «офіційні мови» конференції.

Справа в тому, що організатори цієї престижної міжнародної наукової конференції її офіційними мовами встановили англійську й російську, напевно рахуючи з тим, що англійською мовою ніхто користатися не буде і весь хід конференції піде «общепонятною» російською мовою, яку ніби всі розуміють /або повинні розуміти/. Українських дослідників таке преферування російської мови обурило і багато з них саме заради того відмовилися від участі в конференції. Це й не дивно. Таж у міжвоєнному періоді українська мова /як і всі інші слов'янські мови/, була допущена на всі міжнародні з'їзди, конференції чи симпозиуми історично-філологічного характеру, які відбувалися у Чехо-Словаччині. Чому зараз, коли Україна виборла свою незалежність, українська та білоруська мови мала б підлягати забороні і то на конференції про українську та білоруську еміграцію?! Слід, однак, сказати, що принцип «общепонятного языка» на конференції зовсім не дотримувався. Першим цей принцип порушив посол України І. Осадковський. Як державний муж України, він свою вітальну промову виголосив українською мовою, і всі його розуміли, проявляючи це бурхливими оплесками. Слідом за ним свої промови українською мовою виголосили Б. Осадчук і Б. Зілинський, і знов не було ні заперечень, ні протестів, а, навпаки, були загальні оплески.

З пленарного засідання «україномовний дух» перенісся на секції. Наприклад, в секції «Культура і освіта» /якою керував автор цих рядків/ українською мовою були виголошені всі доповіді українських авторів. Білоруський доповідач С. Папізінік із Мінська свою доповідь теж виголосив рідною мовою, і всі його розуміли. Подібна ситуація була й в інших секціях. Правда, деякі члени російської делегації звернулися з протестом до оргкомітету, що їм українська та бі-

лоруська мови незрозумілі, і вони вимагають, щоб всі доповідачі говорили по-російськи або по-англійськи. Оргкомітет видав спеціальний циркуляр, в якому вимагав дотримування офіційних мов, однак більшість українських і білоруських доповідачів зігнувало цей циркуляр, а В. Троцинський навіть на заключному пленарному засіданні свою доповідь виголосив по-українськи без найменших протестів з боку організаторів чи публіки. Взагалі можна сказати, що пражка міжнародна конференція про російську, українську і білоруську еміграцію в Чехо-Словаччині у міжвоєнний період була дуже добре підготовленою і пройшла на високому науковому рівні. Вона зробила підсумки дотеперішніх наукових досліджень в цій ділянці і висунула основні напрямки дальших досліджень. В першу чергу потрібно опрацювати і зробити доступним для наукових досліджень багатющі еміграційні фонди, вивезені із Чехо-Словаччини в колишній Радянський Союз. Ці фонди довго вважалися загубленими. Конференція довела, що вони існують. Далі потрібно видати серію монографій про еміграційні установи й організації та наукову і художню спадщину хоча би найвизначніших представників еміграції. І тут потрібна взаємна співпраця між установами та науковцями різних країн. Та найголовніше, що потрібно зробити в першу чергу, це – підготувати і видати серію каталогів де і що знаходиться. Слов'янська бібліотека в Празі зробила вже перший крок в цьому напрямі, видавши не лише кілька каталогів та публікацій про свої фонди, але й першу частину списка дублетів у своїх книжкових фондах /яких має майже 200.000/. Це може допомогти при комплектуванні не одної українознавчої бібліотеки.

Матеріали пражкої конференції «Російська, українська і білоруська еміграція в Чехо-Словаччині» буде видано окремим збірником, який напевно стане етапом в дослідженні цієї актуальної теми.

/м-ка/

Українська господарська академія в Подєбрадах /1922-1935/

В історії українського шкільництва часто вирішальну роль грала сама українська громадськість, її ініціатива, її жертвність, її порив. Так були засновані Київська братська школа, Києво-Могилянська академія, Харківський університет, Львівський таємний університет чи Українська господарська академія в Подєбрадах.

Факт існування в 20-40-х роках 20 століття українських вищих учбових закладів за кордонами України був явним протестом проти тогочасного насильства над українською наукою та культурою після поразки Української Народної Республіки /1917-1921/ та захоплення її більшовицькою Росією. Українські вузи за кордоном — це доказ того, що українці — культурна нація, яка в чужому середовищі, в найбільш невідрадних умовах, матеріально збідніла, але духовно багата, зуміла плекати свою науку й культуру, стала українським культурним вікном не тільки до Європи, але й до цілого світу.

Якщо в період до і після Першої світової війни єдиним еміграційним центром українців був Відень, то в пореволюційні часи /1917-1924/ центрами української політичної еміграції стають: Німеччина, Австрія, Польща, Румунія, Югославія, Чехо-Словаччина, Франція, Китай, США та Канада.

У Чехо-Словаччині найчисленніші українські колонії знаходились у Празі, Подєбрадах, Брні, Йозефові, Пшібрамі, Ржевіцях, Градці Кральовім, Терезині, Турнові, Літомержіцях, Мельнику, Моравській Оставі, Ліберці, Радотіні, Братиславі та інших містах. Значна частина її знаходилась на Закарпатті.

Подєбрadsька українська колонія стала однією з найактивніших та інтелектуально найсильніших. В 1922 році вона нараховувала 400 осіб, а в 1926-1927 число її становило вже понад 800 осіб. Українці в Подєбрадах жваво реагувала на всі українські національні події. Тут діяли 52 українські організації — культурні, професійні, спортивні, студентські тощо. З них — 38 були безпосередньо зв'язані з УГА. Тому різні зібрання, публічні лекції, врочисті академії, концерти, вистави, змагання не були нічим незвичним. Подєбради були й центром видавничої діяльності, української преси тощо. Особливо глибокий слід залишила акція на користь голодуючих України /1922/, українські студентські зїзди, виставки, олімпіади, театральні вистави тощо.

Українську політичну еміграцію становили бувші українські дипломати, міністри УНР, громадські діячі, професори вузів та вчителі, науковці, письменники, митці, бійці та офіцери УНА, січові стрільці, бійці Української Галицької Армії тощо. Війна та політичні події призвели до того, що багато української молоді не встигло докінчити свою середню чи вищу освіту дома, на Україні. Тому уже в 1922 році, скажімо, в Подєбрадах були організовані Матуральні курси — засіб закінчення середньої освіти чи одержання атестату про закінчення середньої школи. Матуральні курси в Подєбрадах закінчило стаціонарно 127 осіб та 85 — екстерно. Матуральні іспити проходили із обов'язковою участю представника Міністерства освіти ЧСР.

Для української молоді в ЧСР в 20-40-х роках були засновані в Празі — Український вільний університет, Український вищий педагогічний інститут імені М. Драгоманова, Українська студія пластичного мистецтва та в Подєбрадах — Українська господарська академія /УГА/.

Крім того, українська молодь студювала /одноразово або окремо/ на всіх факультетах Карлового університету в Празі, на чотирьох відділах Масарикова університету в Брні, в Гірничому інституті в Пшібрамі, на медичному та правничому факультетах Університету ім. Я. А. Коменського в Братиславі; вчилися у садівничо-городній та винарській школі в Мельнику, студювали на торговельних, економічних інститутах та школах прикладного мистецтва в Празі тощо.

Українська громадськість в ЧСР об'єднувалась у багаточисленні спілки, союзи, товариства, об'єднання. Зокрема визначну роль у її житті зіграв *Український громадський комітет* — ініціатор усіх українських учбових закладів у ЧСР, багаточисленних українських видавництв, товариств, української преси, громадсько-культурного життя.

Українське ж студентство згуртовувалось навколо своїх *академічних громад*, які в 1922 році заснували єдиний орган всього українського студентства за кордоном України — *Центральний союз українського студентства /ЦСУС/*, що мав свій друкований орган «Студентський вісник» і входив до складу багатьох міжнародних студентських організацій.

Українська господарська академія була заснована розпорядженням Міністерства хліборобства ЧСР за номером 35168/а від 16 травня 1922 року в курортному містечку Подєбради, недалеко Праги.

Ініціаторами заснування УГА були:

- *Український громадський комітет* у Празі, який згуртував українську еміграцію навколо культурно-національної праці для майбутнього і який провів кропітку адміністративну підготовку;

- *Всеукраїнська спілка сільськогосподарських техніків*, управління якої в той час знаходилося у Польщі, і яка опрацювала навчальні плани та дала основні кадри першого лекторського складу академії;

- *Міністерство закордонних справ ЧСР*, яке взяло на себе обов'язки фінансування академії. Пізніше це міністерство було замінено *Міністерством хліборобства ЧСР*. Тут слід згадати Президента Т. Г. Масарика — великого філософа, соціолога та політика, який щиро привітав ідею заснування всіх українських вищих учбових закладів у ЧСР. Значна моральна та матеріальна підтримка була й з боку д-ра В. Гірси /родом із Шепетівки, на Україні/ — близького співпрацівника Масарика, бувшого Посла ЧСР у Росії, а в 1920 року — працівника Міністерства закордонних справ ЧСР.

Якщо на перших початках УГА була розрахована виключно на українську емігрантську молодь в ЧСР, то, починаючи з 1926 року зі згодою і допомогою Уряду ЧСР, до неї стала поступати молодь і з українських земель по правий бік Збруча /Галичина, Волинь, Холмщина та Полісся/ та з інших країн, де знаходилась українська політична еміграція. З ЧСР до УГА вступило: 1922 — 16,5%; 1923 — 33,8%; 1924 — 24,3%; 1925 — 32%; 1926 — 56,2%; 1927 — 10,4% слухачів. Решта слухачів академії були з інших країн та західноукраїнських земель під владою Польщі.

Однією зі специфічних умов, в яких знаходилась УГА, було те, що основні кадри та слухачі академії були матеріально незабезпеченими особами. Найбільша заслуга в справі матеріального забезпечення належала, по-перше, Уряду ЧСР, що фінансував хід академії та давав стипендії для студентів. По-друге, студентам матеріально допомагали ще різні українські громадські організації:

- *Благодійно-допомоговий комітет*, що надавав позику студентам. Комітет громадив свої заощадження збиранням пожертвувальних серед українського громадянства;

- *Допомогова акція українських кооперативних союзів* на західноукраїнських землях;

- *Спілка українських інженерів і техніків — емігрантів* у Польщі.

За § 1 Статуту УГА, завданням цього учбового закладу була «підготовка своїх слухачів до самостійної господарської та технічної праці, дослідної, творчої, проектної, організаційної, виконавчої та адміністративної у всіх галузях агрономії, лісівництва, технології, межевої справи, гідротехніки, економії, статистики та кооперації. Академія має підпирати науковими дослідженнями та мистецькою працею розвиток наук та умінь і дбати про технічний, сільськогосподарський та промисловий поступ українського народу та цілого людства».

УГА два роки проіснувала як трьохлітня школа з трьома відділами: агрономічно-лісовим, сільськогосподарської інженерії та економічно-кооперативним. З 1924 року академія перейшла на чотирьохрічний курс навчання, відділи були

переіменовані на факультети, а підвідділи – на відділи. Отже, УГА мала три факультети з 59 кафедрами:

- *Агрономічно-лісовий факультет* із агрономічним та лісовим відділами, які мали 19 кафедр. Агрономічний відділ мав загальну кількість дисциплін 55, число тижневих годин на 8 семестрах становило 219 теоретичних і 144 практичних годин. Всього 363 годин. Лісовий відділ мав 56 дисциплін, з того 204 теоретичних і 147 практичних. Всього 351 годину.

- *Економічно-кооперативний факультет* з економічним, кооперативним, статистичним відділами. Економічний відділ мав ще 4 підвідділів: банківсько-комерційний, промисловий, місцевого самоврядування, консульської служби і торговельної агентури. Цей факультет мав 20 кафедр. Банківсько-комерційний підвідділ мав 62 дисциплін, 208 теоретичних і 98 практичних годин. Всього 306 тижневих годин за 8 семестрів. Місцеве самоврядування – 59 дисциплін, 202 теоретичних і 77 практичних годин на 8 семестрах. Всього 279 годин.

Промисловий – 59 дисциплін, 198 теоретичних і 80 практичних годин. Всього 278. Консульський підвідділ – 58 дисциплін, 194 теоретичних і 87 практичних годин. Всього 281 годину. Кооперативний відділ мав 70 дисциплін, 203 теоретичних і 89 практичних годин. Всього 292 годин. Статистичний відділ мав 62 дисциплін, 204 теоретичних і 72 практичних. Всього 276 годин тижневих на 8 семестрах.

- *Інженерний факультет* мав гідротехнічний та хіміко-технологічний відділи. Гідротехнічний мав 55 дисциплін, 214 теоретичних і 172 практичні тижневих годин на 8 семестрах. Всього 386 годин. Хіміко-технологічний відділ мав 47 дисциплін, 170 теоретичних і 241 практичну. Всього 411 годин.

Навчання теоретичних дисциплін провадилось лекційним способом. Значна частина навчального процесу відводилась практичним заняттям, завданням яких було привчити слухачів академії до самостійної праці. Відвідування лекцій та практичних занять було обов'язковим. Для другорядних предметів та чужих мов були створені самостійні лектури.

Всі читані на відділі курси поділялись на дві рівні групи, що складали предмети першого та другого півкурсівих іспитів. Перший півкурсівий іспит повинен був бути закінчений не пізніше 5 семестру, другий – після прослухання всього курсу. Іспити з кожної дисципліни складались окремо. Тільки після складення півкурсівих іспитів студент допускався до дипломного іспиту, що складався на всіх факультетах із захисту дипломної роботи чи технічного проекту.

Слухачі академії, що закінчили повний курс наук та склали дипломний іспит, одержували титул інженера з зазначенням фаху /агроном, лісовик, економіст, гідротехнік, технолог і т.д./.

Випусники УГА могли через роки після закінчення навчання одержати відповідно до свого фаху титул доктора наук агрономічних, наук лісових, наук економічних і т.д.. Для цього необхідно було перед факультетом захистити наукову дисертацію та скласти при УГА спеціальні іспити з фахових дисциплін.

Прийом до УГА відбувся 6 разів. Перший запис студентів у 1922 році становив 254 осіб, з яких 138, або 54% , були вже студентами інших вузів. Перший прийом – це українські вожаки та урядовці, національно свідомі й вельми активні працівники на громадській ниві. Тому в академії панувала атмосфера жертвенності, товарищескості та бажання приложити якнайліпше руки і сили до організації цієї школи. В академії діяли три чинники: українське громадянство, професура та студентство. Тому УГА росла й могутніла нечуванним темпом. Якщо в 1925 році вчилось на УГА всього 482 студенти, в 1926 – 423, то в 1927 році досягає свого найвищого розквіту й число абітурієнтів становило вже 613 студентів. Академія всебічно й ґрунтовно готувала своїх слухачів до умов української дійсності, до українських проблем і особливостей життя – природних умов, економічних, соціальних чи культурно-побутових, що явно відрізняло академію від інших технічно-господарських шкіл і це давало їй право бути першою й єдиною українською політехнікою.

УГА закінчило з титулом інженера того чи іншого фаху понад 560 осіб. Тільки в 1927 році закінчило 157 випускників, з них – 28 агрономів, 34 лісників,

18 технологів, 25 гідротехніків, 7 банківців, 16 промисловців, 8 статистів та 13 кооператорів.

Випускники УГА працювали в 16 державах: ЧСР /і Закарпаття/ — 189 осіб, Польща і українські землі під владою Польщі — 185 осіб, США — 14, Франція — 11, Німеччина — 6, Канада — 5, Румунія — 5, Китай — 2, Бразилія — 2, Аргентина — 2, Болгарія, Бельгія, Люксембург, Литва, Швейцарія — по 1. Інженери останніх випусків здебільшого повертались на західноукраїнські землі. Частина студентів присвятила себе науковій праці, ввійшла до складу лекторського персоналу академії чи інших вищих учбових закладів.

У своєму внутрішньому управлінні та в справах навчально-виховного процесу академія користувалась широкою автономією. Завдяки цьому могла будувати свої навчальні програми, порядок і спосіб навчання на рівні тогочасних західноєвропейських, зокрема чехо-словацьких, вимог. Всяка зміна в навчальних програмах була справою компетентних академічних органів УГА.

Управління УГА було побудоване на демократичному принципі. На чолі академії стояв ректор, якого заступав проректор. На чолі факультетів стояли декани з продеканами. Ректор, проректор, три декани та секретар Професорської Ради складали сенат, до компетенції якого входили всі загальні адміністративно-господарські справи академії. Найвищим органом, що розв'язував навчально — педагогічні питання, була Професорська Рада академії. Кожен факультет мав свою Професорську Раду. Всі виконавчі органи обирались на один рік.

Зверхній догляд над УГА належав Міністерству хліборобства ЧСР, через яке фінансувалась школа. Міністерство також затверджувало до вищих адміністративних посад, схвалювало запрошення нових осіб лекторського персоналу та дбало про підвищення їх кваліфікації.

Навколо УГА зібрались українські фахівці різних поглядів та переконань. Цей процес нагромадження фахових сил йшов так, що спочатку Організаційна комісія при Українському громадському комітеті запросила в склад Професорської Ради фахівців з кваліфікацією професора /проф. І. Шовгенів, проф. Ф. Щербина, проф. В. Старосольський, проф. Б. Матюшенко, проф. Б. Іваницький, проф. І. Шереметинський та проф. О. Мицюк/, що вже перед тим викладали в якійсь вищій школі, а вони подбали про дальше поповнення лекторського персоналу академії.

На 1 лютого 1923 року лекторський персонал складався з 33 осіб; у 1926 — 1927 рр. він досяг 97 осіб. За весь час існування УГА складі лекторського персоналу перебувало понад 150 осіб, з того — 26 чеських фахівців.

Ректорами УГА були: проф. І. Шовгенів, проф. Б. Іваницький, проф. С. Тимошенко; деканами — проф. О. Мицюк, доц. В. Чередиїв, проф. І. Шереметинський, проф. С. Бородаєвський, доц. В. Іванис, доц. О. Коваленко та інші.

Серед чеських вчених і практичних діячів були: Я. Граський, проф. Р. Кукач, проф. Ю. Стокласа, проф. Г. Цісарж, проф. В. Кайслер, проф. Т. Кашпарек, проф. А. Байер, проф. Т. Єждік, доц. В. Шевчик, доц. А. Нехлеба, доц. В. Гасель, доц. Ц. Чехрак, доц. Т. Кецік, Ф. Шлічка та інші/.

Поіменний реєстр лекторського персоналу на 1931 рік

А. Активний персонал

1. Проф. Бич Лука — Місцеве самоврядування. Торговельне право.
2. Проф. Бородаєвський Сергій — Історія кооперації. Кредитова кооперація.
3. Проф. Вікул Микола — Неорганічна хімія.
4. Проф. Гольдельман Соломон — Економічна політика.
5. Проф. Грабина Леонід — Геодезія.
6. Проф. Ейхельман Отто — Адміністративне право. Міжнародне право.
7. Проф. Іваницький Борис — Лісівництво. Дендрологія.
8. Проф. Комарецький Сергій — Аналітична хімія.
9. Проф. Косюра Микола — Лісова таксація. Лісовлаштування. Лісокористування.
10. Проф. Мартос Борис — Теорія кооперації. Споживча кооперація.
11. Проф. Матюшенко Борис — Соціальна гігієна.

12. Проф. Мацієвич Кость – Сільськогосподарська економія. Громадська агрономія.
13. Проф. Мицюк Олександр – Політична економія.
14. Проф. Славінський Максим – Новітня історія.
15. Проф. Фролов Леонід – Цукроварство.
16. Проф. Чередиїв Володимир – Ботаніка. Хліборобство.
17. Проф. Шереметинський Іродіон – Зоотехнія.
18. Проф. Щербина Федір – Статистика.
19. Доц. Бочковський Ольгерд-Іполіт – Соціологія.
20. Доц. Буків Петро – Машинознавство. Технологія палива. Англійська мова.
21. Доц. Голіцинський Євген – Ферментаційна хімічна технологія.
22. Доц. Добриловський Микола – Фінансова наука.
23. Доц. Доманицький Віктор – Селекція. Сортознавство. Дослідна справа.
24. Доц. Іванис Василь – Хімічна технологія.
25. Доц. Коваленко Олександр – Механіка теоретична і практична.
26. Доц. Королів Василь – Анатомія та фізіологія сільськогосподарських тварин.
27. Доц. Лисянський Борис – Фізика.
28. Доц. Мазепа Ісак – Луківництво та болотознавство.
29. Доц. Михайловський Олександр – Механічна технологія. Графостатика.
30. Доц. Моралевич Яків – Рахівництво.
31. Доц. Русов Юрій – Зоологія та ентомологія.
32. Доц. Садовський Валентин – Соціальна політика. Економічна географія.
33. Доц. Сокович Євген – Меліорація. Енциклопедія залізнич. справи.
34. Доц. Чернявський Арсен – Мінералогія. Метеорологія.
35. Доц. Шрамченко Левко – Статистика.
36. Лектор Безпалко Осип – Німецька мова.
37. Лектор Димінський Роман – Приватна економія.
38. Лектор Зайців Микола – Технологія жирів.
39. Лектор Івасюк Іван – Кооперативне рахівництво.
40. Лектор Мако Сергій – Малювання.
41. Лектор Мельник Валер'ян – Хліборобство. Енциклопедія сільського господарства.
42. Лектор Петрів Олекса – Сільськогосподарське будівництво.
43. Лектор Приходько Віктор – Місцеве самоврядування.
44. Лектор Саліцький Віктор – Продукційна кооперація. Сільськогосподарська кооперація.
45. Лектор Славінська Марія – Французька мова.
46. Лектор Кратохвіль Роберт – Чеська мова.
47. Лектор Левітський Михайло – Стенографія.
48. Лектор Мельник Осип – Садівництво й городництво.
49. Лектор Шиянів Григорій – Законознавство.
50. Асистент Білий Гнат – при кафедрі гідротехніки.
51. Асистент Денисенко Григорій – при кафедрі статистики.
52. Асистент Колубаїв Сергій – при кафедрі зоології.
53. Асистент Кучеренко Василь – при кафедрі органічної хімії.
54. Асистент Михайлюк Кость – при кафедрі зоотехніки.
55. Асистент Миткович Михайло – при кафедрі лісов. інж. будівництва.
56. Асистент Осауленко Кость – при кафедрі сільськогосподар. економії.
57. Асистент Питель Олександр – при кафедрі місцев. самоврядування.
59. Асистент Подоляк Кость – при кафедрі лісовлаштування.
60. Асистент Прохода Василь – при кафедрі лісівництва.
61. Асистент Сочинський Михайло – при кафедрі загальн. зоотехніки.
62. В.о. асистента Безкровний Кузьма – при кафедрі рахівництва.

Б. Сталлий персонал, що з ухвал Професорської Ради знаходився у безтерміновій відпустці.

63. Професор Андрієвський Петро – Мікробіологія.

64. Професор Біднов Василь — Історія України.
65. Професор Горбачевський Іван — Органічна хімія.
66. Професор Старословський Володимир — Державне право.
67. Професор Тимошенко Володимир — Економічна географія.
68. Професор Тимошенко Сергій — Будівництво.
69. Професор Шовгенів Іван — Гідравліка. Гідрологія. Гідротехніка.
70. Доцент Романовський Святослав — Вища математика.
71. Лектор Кулик Іван — Мости й дороги.
72. Асистент Гловінський Євген — при кафедрі фінансової науки.
73. Асистент Рейтер Володимир — при кафедрі фізичної хімії.

В Чеські професори, запрошені для читання курсів.

74. Професор Граский Ян — Водно-санітарна техніка.
75. Професор Єждік Теодор- Використання водної енергії.
76. Професор Кукач Рудольф — Будівельна механіка. Залізобетон.

Лекторський персонал академії, завдяки видавничому товариству «Січ» та «Кооперативному фонду ім. В. Доманицького», за час свого існування видав понад 690 різних публікацій: підручників, монографій, наукових та критичних праць, статей, розвідок тощо. З них — 76,7% на українській мові, 23,3% — на чеській, німецькій, французькій, англійській, італійській, іспанській та сербській мовах. Крім того, значне число праць, особливо наукових дисертацій та підручників, залишились в рукописах, у зв'язку з відсутністю українських наукових видавництв в 30-40-х роках.

Серед друкованих видань особлива увага зверталась «Запискам УГА» — неперіодичному науковому збірникові, в якому друкувались праці лекторського персоналу. До 1931 року вийшло 3 томи в 7 окремих випусках.

Члени лекторського персоналу використовували наукові відрядження як в межах ЧСР, так і поза межами. До 1931 року було здійснено 61 відрядження за матеріальною допомогою академії.

Технічний характер школи та її широке фахове розгалуження вимагали організації при ній чималого числа допоміжних установ, де би слухачі могли виконувати практичні вправи. УГА мала 80 кімнат різної площі. З усіх установ особливе місце займала бібліотека, яка була однією з небагатьох закордонних книгозбірень, що мала найбільший матеріал для вивчення господарства України. Приріст книжок в бібліотеці йшов швидким темпом. На 1 січня 1931 р. бібліотека УГА нараховувала 28 845 томів з 17 002 назвами. Своїм змістом 90% всіх книжок відносились до тих дисциплін, що викладались в академії. Найбагатший відділ літератури був з соціально-економічних питань, який становив 46,2% всіх назв книжок. Щодо мов книжки бібліотеки розподілялись: в українській мові — 22%, в російській — 27%, в німецькій 21,3%, в чеській — 11,5%, в англійській — 9%, в французькій — 7%, в інших — 2,2%.

Крім фундаментальної бібліотеки, в академії діяли 33 кабінети, 14 лабораторій, 2 ферми, 1 лісовий розсадник, 13 семінарів, 4 термінологічних комісії, 2 навчальних кооперативи, 1 метеорологічна станція та 1 тракторний гараж.

Як установа суто національна УГА не обмежувалась лише внутрішніми справами. Академія брала участь в найрізноманітніших міжнародних наукових конференціях, симпозіумах та з'їздах; праці її науковців друкувались в чужомовних виданнях. Перш за все, академія тісно співпрацювала з чехо-словацькими науковими колами, а свої експонати виставляла на багатьох виставках.

УГА була нагороджена:

- *Дипломом Визнання Чехо-словацької хліборобської Ради* за праці студентів на виставці у Празі /1923/;
- *Почесним дипломом Міністерства хліборобства ЧСР* за шкільні експонати на виставці в Празі /1924/;

- *Похвальним дипломом Хліборобської єдноти* за експонати з лісництва, Прага /1924/;

- *Дипломом Центрального Союзу бджолярів в Чехії* за виставлені навчальні прилади Товариства бджолярів при УГА на виставці у Шлезькій Остраві /1924/;

- *Великою державною бронзовою медаллю* за експонати на Господарській виставці в Празі /1926/;

- *Дипломом за ведення єдиної української вищої господарської школи* на Всеукраїнській сільськогосподарській виставці в Стрию /1927/.

Український академічний комітет УГА входив до складу Міжнародного інституту інтелектуальної співпраці при Лізі Націй.

УГА відвідали західноєвропейські, американські видатні вчені, політики та журналісти.

Один із професорів академії — Володимир Тимошенко — отримав *Рокфелерівську стипендію* за наукові праці від Agricultural Education Board International на наукову подорож до США, де студіював організацію хлібних ринків.

УГА стала осередком жвавого гуртування інтелектуальних сил в різноманітних сферах, бо при академії діяло понад 50 різних науково-професійних та фахових, культурно-просвітних, мистецьких та спортивних організацій.

Товариство українських економістів видавало журнал *«Український економіст»* /вийшло 3 номери/; Агрономічне товариство мало свій друкований орган — *«Молодий агроном»*; Спілка українських техніків сільського господарства видавала *«Сільськогосподарський збірник»*; Товариство для розповсюдження кооперативних знань видавало *«Кооперативний альманах»* та *«Кооперативний огляд»*. В Подєбрадах при УГА ще активно діяли Спілка лісників, Товариство пасічників, що зіграло роль у виході в світ ужгородського дитячого часопису «Пчілка»; Ощадно-позикове товариство «Єдність»; Споживче товариство «Самопоміч», «Наша хата»; Кредитне товариство; Гурток меліораторів; Українське сокільське товариство /під знаком Тризуба та жовто — блакитного прапора/; Загін українських старшин — пластунів ім. П. Орлика; Товариство колишніх вояків армії УНР; Бюро праці при УГА; школа українського танцю, яку вів В. Авраменко; Кубанське земляцтво; Товариство українських жінок тощо.

Активно діяли при УГА й студентські гуртки:

- мистецький гурток;

- гурток молодих літераторів «Танк», який заснували Ю. Дараган, Л. Мосендз, Є. Маланюк;

- гурток бібліографів;

- гурток публіцистів;

- академічний хор /близько 50 співаків/;

- гурток мандоліністів, що дав 32 виступи;

- товариство бандуристів «Кобзар»;

- драматичний гурток /25 аматорів, 30 вистав/;

- спортивні гуртки тощо.

Подєбрадська академічна громада при УГА видавала двотижневик про студентське життя, хроніку місцевого та празького життя — *«Наша громада»* /1924-1927/. Літературну частину вели Н. Левицька та Ю. Дараган. Крім того, виходив ще двотижневик *«Українське життя»* та один з найкращих гумористичних часописів української еміграції — «Подєбрадка», до якої був причетний Микола Чирський — вельми дотепний автор більшості гумористичних текстів, поет та драматург.

17-18 жовтня 1925 року у Подєбрадах відбулась українська студентська олімпіада, що була підготовкою до *Міжнародної студентської олімпіади в Римі* /1924-1927/, де вперше участь брали й українські студенти. На Подєбрадську олімпіаду з'їхались українські студенти з Берліна, Данцігу, Відня, Праги, Брно, Пшібрамі, Йозефова, Радотіна та Львова.

У Подебрадах була заснована *Українська православна парафія /1925/* з настоятелем О. Григорієм Мельником, який службу божу вів виключно українською мовою. В кінці вересня 1925 року троє студентів УГА /М.Фесенко, І. Луцейко та Г.Онищенко/ виїхали на трьохрічні студії на теологічну школу в Блунфельд /США/, де вже студіювало 20 українських студентів.

З липня 1928 року Міністерство хліборобства ЧСР повідомило про припинення вже оголошеного прийому студентів, систематичне скорочення асигнувань та про поступову ліквідацію Української господарської академії в Подебрадах.

Отже, нормально УГА проіснувала лише 6 років, дальші сім років вона перебувала в стані поступової ліквідації. Офіційно УГА існувала до 31 грудня 1935 року. Головна причина ліквідації корінилась у зміні політичної концепції чеських сфер у 30-х роках, в економічній кризі, з якої випливав і недостаток фінансів на УГА.

У 1929 році група професорів та абсолювентів УГА подала чеській владі на затвердження статут *«Кураторії української політехнічної школи кореспондентійного /заочного/ навчання»*, який було відкинуто.

15 травня 1931 року було засноване *Товариство прихильників УГА*. Голова Товариства – доц. О. Бочковський, заступник – В. Сапіцький. Завданням Товариства прихильників УГА було згуртувати українську політичну еміграцію на допомогую акцію за збереження академії /річно було зібрано 35 тис. крон/.

У 1932 році керівництво академії та Товариство знову запропонувало міністерству відкрити заочне навчання на УГА. 20 липня 1932 р. Міністерство хліборобства ЧСР з великими труднощами погодилось на відкриття Українського технічно-господарського інституту заочного навчання /УТГІ/, офіційне відкриття якого відбулось 12 листопада 1932 року.

Навчальною працею УТГІ керувала академія. У навчальному році 1932-1933 записалось на УТГІ 104 особи, протягом дальших 6 років щорічно записувалось по 180 осіб. У 1939-1940 рр. кількість студентів зменшилась на 135, але в наступному році збільшилось на 547. Отже, за 10 років /1932-1942/ на УТГІ записалось 2300 осіб, а до студій приступило 1853 особи. Це була українська молодь до 25 років /47,2%/, у віці 26-35 – 37,2%, а старші 35 років – 15,6%. З них 82% працюючих, 85,8% із західноукраїнських земель.

УТГІ було створено виключно за фінанси українських емігрантів /за 10 років зібрано 330 тис. крон/.

Вплив УГА та УТГІ на життя українців був величезний. Тільки на Закарпатті працювало в різних професіях понад 100 інженерів-абсолювентів Української господарської академії. В стінах УГА одержали інженерську освіту 93 уродженці Галичини, Волині, Холмщини та один абсолювент із Пряшівщини. В Галичині працювало 59 агрономів – випускників УГА.

Отже, Українська господарська академія за короткий час свого існування досягла помітні позитивні результати. Вона стала найвидатнішим центром інтелектуального життя української політичної еміграції, свідком культурної дозрілості українського народу, пропাগатором української господарсько-технічної науки та культури, УГА стала відомою серед вчених цілого світу, тому так важливо, щоб і на Україні докладно знали про УГА в Подебрадах, черпали досвід та утримували її традиції.

Використана література:

1. «Студентський вісник» /1923-1931/, місячник, бюлетень Центрального союзу українських студентів, Прага, видавав І. Федів, відпов. ред. П. Гонеш.
2. «Пробоем», часопис підкарпатської молоді, Прага, 1933-1942. Відповід. редактор, власник і видавець д-р С. Росоха.
3. Українська господарська академія, Товариство прихильників УГА, Прага – Подебради, 1931.%

Владимир Гарянски

Стратегія й енергія фабули

Володимир Винниченко
/1880-1951/

Метою статті є показати стратегію й енергію фабули в романі Володимира Винниченка «Слово за тобою, Сталіне». Розповідь або ж сукупність подій займають головне місце в згаданому творі. Мало хто /здається, що ніхто/ цього факту не помітив.

Скоріше ніж звернемося до теми, пригадаймо собі, що означає для окремої людини й суспільства оповідний текст /певна подія чи події та розповідь про них/.

На думку Р. Барта, в світі існує величезна кількість розповідних текстів. Передусім – безліч розповідних жанрів, які згодом класифікуються за різними характеристиками, немовби кожен матеріал був достатньо добрим для людини, а тому «вклинюється» до наративного тексту. Розповідний текст може спиратися на артикульовану мовну активність, усну чи писемну, на рух, або на різноманітну суміш згадуваних елементів. Розповідний текст /за Р. Бартом/ міститься у міфі, казці, приповідці, епосі, трагедії, драмі, комедії, пантомімі, на розмальованому полотні, у вітражі, фільмі, акті мовлення. Розповідний текст /з його нескінченними формами/ присутній майже в кожному часі, на всіх місцях, у всіх суспільствах. Розповідання починається разом з історією людства. Немає і ніколи не було народу без розповідного тексту, як підкреслює Барт. Всі класи, на думку французького науковця /як і всі суспільні прошарки/ мають власні розповідні тексти, з котрих дуже часто користуються представники цілком відмінних культур. Розповідний текст не звертає уваги на добру чи злу літературу, він, як і саме життя, інтернаціональний, трансісторичний та транскультурний. Так Р. Барт визначає наративний текст.

Що нас, властиво, захоплює в певній пригоді, певній історії? Як вона на нас впливає? З грецької міфології та літератури всі добре знають історію царя Едипа, котра стала основоположним, наріжним каменем психоаналізу. Дія драми царя Едипа це таємниця, загадка, яку Едип мусить відгадати. Дія, властиво, зводиться до поступового процесу встановлення істини. Цей процес постійно віддаляється, а внаслідок цього зростає і напруження. Про це вже багато писалося, зокрема, дуже успішно Шошаною Фелман? На її думку, Едипова доля торкається й нас, бо могла бути нашою власною. В практиці психоаналізу суб'єкт, як і цар Едип, мусить пізнати свою історію коли бажає одужати. Та згідно трагедії Едип поступово складає мозаїку своєї історії з різних джерел інформації. Пізнаючи власну біду, Едип виколує свої очі золотою голкою з Йокастиного вбрання. Едип прагне бути сліпим і глухим. Що це означає? Це прагнення до смерті розуму й чуттів. Ця смерть, можливо, означає спасіння. Втечу від напруження й страху, болі й нещастя.

Едип – це людина без надії. І в романі В. Винниченка людина позбавлена її. За твердженням Е. Блоха, креативна людина мусить мати надію, мусить бути відкритою і сприймати мистецтво та пізнавати світ, мусить бути активною, діяльною, гуманною і побороти відчуження. Перед Едипом постає питання: що далі, як розв'язати проблему? Це питання наприкінці другої трагедії «Едип на Колоні» ще більш посилюється, стоячи і перед його доньками – Антигоною та Ісменою. Що далі? Яким чином вирішити проблему певного суб'єкта, проблему культури її цивілізації? Це проблеми, які нас переслідують. Людину повинна виповнити надія, аж тоді вона почне діяти. Але ж Едип – це людина без надії. І людина в добу Сталіна була позбавлена надії. Едипа, згідно з пророцтвом, чекала трагічна спокута. Але за тим же пророцтвом, того, хто допоможе Едипові, чекала винагорода. Тому Тезей і допоміг йому. Отже, долі героїв визначають боги. І в романі В. Винниченка життя і вчинки героїв визначають «партійні боги». Едип репродукує історію свого життя і прагне виправдати власні дії. Він терпить мавією переслідування і говорить як цар з погляду сили. Його позиція – це позиція можновладця, він непоступливий, наче Ахіллес. Але в другій трагедії Едип виступає людиною без надії, а позиція можновладця належить Креонтові. Едип і Креонт помінялися місцями. В «Антигоні» Креонт через власну непоступливість втрачає свого сина Гемона, бо не збагнув принципів Антигони, її природнього права поховати свого брата Полінеїка. Етеокл захищав «закон батьків», а тому заслуговував на поховання. Полінеїк виступив проти власного міста. Те, що визначає долю Едипа, Креонта, Полінеїка й Етеокла, і є код старої грецької культури Теомахос. Герой, котрий виступить проти божого порядку, порушить рівновагу, буде рано чи пізно покараний. Тут існували чіткі сценічні правила. Але в добу сталінізму жодних правил не було, хібащо воля вождя та його кількох підручних. Абсолютна воля земного бога призвела до мільйонних жертв.

У Софокла, як і в інших трагіків, людина не могла втекти від долі. Ані в епоху сталінізму людина не могла втекти від волі бога /Сталіна/. Сталін став долею, як в античній Греції. Став одним з найкривавіших богів. Цікаво, що він як і Едип, був хворий на манію переслідування. Едип, Креонт, Зевс, Сталін, Гітлер... говорили виключно з позиції сили. Боги говорять з позиції сили доти, доки не впадуть із трону, доки не помруть. Чим далі втікав Едип від своєї долі, тим дужче вона стискала його й душила. Коли Едип поступово склав мозаїку власної історії, свого я, зазнав розчарування і падіння. Трон перейшов до рук його синів і Креонта. Ті, замість того щоб допомогти батькові, розпочали боротьбу за трон, і тому Едип їх прокляв.

Теомахос є одним найголовніших сигніфікантів цивілізації, ось тільки змінив форми. І у високодемократичних суспільствах «право на слово» викликає підозру. Право говорити має той, у кого є гроші, або хто відзначається хистом і пише успішні бестселери. Право на слово має і той, хто вправно розповідає анекдоти. Слухач не може бути байдужим до розповіді. Коли він скаже, що цю приповідку вже знає, то розповідач буде розчарований, а що головне, – не матиме морального права її продовжувати. Не раз і не двічі сталося, що в окремих західних державах скарала смертю невинних. Добра риторика /інтерпретація подій/ з боку обвинувача може переконати присяжних, що невинні по суті винні. Ставалося і стається, що в комуністичних режимах був покараний кожен «розповідний текст», який критикував режим. Теомахос як фено-

мен триває і падалі й застерігає нас. За словами Роя Шафера, розповідаючи, ми завжди виконуємо прямі наративні дії. Ми завжди розповідаємо або про себе, або про інших. Особистий розвиток можемо уявити як потребу будь що будь дати відповіді на питання нашого існування. Такі відповіді нам пробував дати й В. Винниченко.

Тригорій Костюк у своїй книзі «Володимир Винниченко та його доба» цитує Винниченків запис із його «Щоденника» /1911/, де письменник підкреслює необхідність того, щоб чесні люди його об'єктивно прочитали, щоб зрозуміли те, про що писав. Він шукав правди /згадане джерело, 1980, с. 13/. На думку Г. Костюка, в бажанні знищити В. Винниченка об'єдналися, з одного боку, офіційні партійні критики радянської України, публіцисти з комуністичних нью-йорських «Українських вістей», а з другого боку – публіцисти й критики з лав українських націоналістів та гетьманців в еміграції. Г. Костюк висуває вимогу об'єктивної оцінки творчості В. Винниченка і визначає чотири ділянки досліджень: біографічну, историко-літературну, філософсько-етичну, суспільно-політичну.

Нам здається, що ані Г. Костюк не зрозумів головної проблеми нарації в творчості В. Винниченка. Не допоможе в цьому разі ані біографічний поступ, ані інші методи, якщо читач не вловить, не відчуже головних проблем Винниченкового твору. В. Винниченко прагнув демістифікувати сталінський режим, його історію, головну комуністичну легенду та її суперзірку /Сталіна/. Найбільшою небезпекою для окремого суб'єкта й народу загалом є панування легенди та її стратегії. Лакан твердив про підсвідоме висловлювання Другого. Той Другий безперестанку втирається до підсвідомості суб'єкта і структуралізує як його свідомість, так і підсвідомість. Суб'єктові здається, що то його ідеї, інтереси, воля... але він тільки повторює і популяризує чужі ідеї, прагнення й волю. Чужі інтереси він отождоює з власними. Цікаво, що Един звишуватив інших /Креона/, щоб виправдати себе. Сталін так само оскаржував інших, щоб врятуватися самому.

Един викладає свою історію, як і Сталін. Але Сталін ніколи не бажав пізнати правду про себе, правду про вбивцю. Един усвідомив свою провину і виколов собі очі. Диктаторам такий шлях недовподобий. У них немає совісті. Повернімося до теми нашої розмови, до історії, яку прагне демістифікувати В. Винниченко. Це історія про велику нарацію сталінського режиму. Це хитросплетіння нарацій /розповідних текстів/, яке тримає в страху й покорі суб'єкт, людей. Це історія, котра продукує смерть і страх перед нею.

Для того, щоб ліпше зрозуміти феномен енергії фабули /певних подій, певної історії/, мусимо звернути увагу й зосередитись на головну проблему, а саме на листа від Марка власному братові. Він виступає як передсмертна історія, отже, писано його як текст у граничній ситуації і про граничні ситуації. Цей лист аналізує певні полії, містить факти й фікції. Лист є по суті успішним наративним текстом, котрий спрямовує подальшу поведінку й дебати людей, затаючи до своєї наративної сітки героїв події. Лист звиразнює події, виступаючи як спосіб вияву совісті.

Прочитаймо ще раз лист від Марка із ув'язнення /він раз по раз коментується тими, хто його читає і слухає/:

«Брате Степане, пишу до тебе з того місця, куди ти з братами /закреслено»заслав"/ продав мене. Будь ти проклятий разом з ними! Продаючи мене, виправдувався тим, що цим юдством ти краще прислужувався на-

пий українській визвольній справі й помагав будувати соціалізм. Так, так, ти прислужився Україні й збудував соціалізм! Та який прекрасний. Які чудесні дачі, вілли, яхти у Сталіна та його яничарів – міністрів. А які коханки! А які горілочки, вина, кав"яри! У царя такого соціалізму не було. Та ти його сам маєш і бачиш. Але чи ти бачиш, який соціалізм є там, унизу, під Сталіном і його яничарами? Та ти придивись, придивись, придивись. Та не очима агента і охоронця тих, що мають соціалізм у відлах, придивись тими очима, якими ти колись дивився, очима українця і сина експлуатованих батьків наших.

Продаючи мене за сталінський «соціалізм», ти казав, що ви тайно помагатимете нам. Правда, ви помагали. Але яка та поміч була? Дворушницька: панів своїх ви дурили на сантиметри, а нас душили на кілометри. Дворушники ви, дворушники, дворушники! Спіймають вас пани, і будете ви тут з нами, або ще далі, там, звідки навіть ваш Сталін не вернеться..."

Катерина злегка торкнулась пальцем до руки чоловіка, підвелась і навшпиньках швидко пішла до дверей. Рвучко відчинивши їх, вона вижирила в коридор. У ньому нікого не було. Вернувшись, вона сіла на місце й тихо сказала – Вибач, що перебила. Читай далі.

Степан Петрович, що в понурій задумі був спустив руку з аркушиком на коліна, знову підніс його до ока. Але Катерина, не можучи себе стримати, зо страхом прошепотіла:

– Але це ж брехня! Хіба ти йому обіцяв помагати? Коли? Де? Обіцяв? Степан Петрович крутив головою.

– Розуміється, не обіцяв.

– А чого ж він пише це? Чого? Як сміє він це писати?!

– Чого, побачимо з листа. Треба прочитати до кінця.

І знову, піднісши аркушик до правого ока, він продовжував:

.. "Та чорт вас бери, так вам і треба. Але діти ваші чим винні? За що діти й онуки ваші будуть катовані? Щоб їх урятувати, я оце пишу до тебе. Схаменіться: наближається час розплати. Вона буде така люта, якої навіть кремлівська банда з усією її досконалою науковою, кривавою жорстокістю уявити не може. Поки не пізно, тікайте з табору засуджених історією і людством злочинців. Армія катованих вами готується до бою з вами. «І це буде останній, вирішальний бій...»

«Ви посміхаєтесь? Армія заляканих, закутих, замучених рабів? Без організації, без зброї, без голосу – готується до бою? Де вона? А ти придивись, придивись і ти побачиш. А я тебе навчу, як прийти до неї. Слухай добре.

«Вона має своїх вартових і свій пароль. Без паролю не підберешся, ні! А він такий: треба сказати два рази «ніч». Коли скажеш це слово солдатіві народної армії, він повинен два рази відповісти тобі «ранок».

«Ага, ти спійшиш уже радіти: от скільки тепер «ворогів соціалізму» зможеш спіймати і продати. Не спійши: кожний солдат народної армії має при собі, в душі своїй, надзвичайний, вироблений десятками років рабства радянського радар. Це такий чулий апарат, що відмічає найменший фальш, найхитріше сховане лицемірство. І коли пароль говорить шпигун, юда, провокатор, то радар негайно попереджує, і солдат на провокацію не піддається, не жди. Тільки щирому ворогові твоїх панів він відповість «ранок»...

Тут кілька рядків було закреслено, далі слова були написані нерозбірливо поганим чорнилом. Степан читав літеру по літері, пропускаючи те, що не міг розшифрувати.

... ми знаємо все, ми реєструємо все, що діється по Союзу, краще за всякі міністерства. А на доказ скажу тобі, що я тут, на каторзі, за кілька тисяч кілометрів од вас, під доглядом ваших собак і чекістів, знаю, наприклад, про вас, моїх любих юдів-братів, все, що хочу. Не вірити? А от на. Ти, Степан Іваненко, формально рахуєшся при міністерстві фінансів і виконуєш роль ніби фінансового інспектора, роз'їжджаєш по Союзу немов би для фінконтролю. А в дійсності ти – агент МДБ, сексот «особного призначення», і ти роз'їздиш не для контролю фінансів, а для провокації й вилучування противників сталінізму. За це ти маєш урядове розкішне помешкання, прекрасну дачу, автомобіль і гроші. Не так, скажеш?

«Брат Сергій працює немов би за інженера-хеміка при державному хемічному інституті, але головний його обов'язок шпигувати серед учених і видавати їх МДБ. За те він має невеличкий осібняк, великі гроші, прекрасне годування. Неправда?»

«Брат Євген служить за священника при якійсь маленькій церкві, але має обов'язок у проповідях і службах Божих славословити «Богом посланого Вождя» Сталіна та його яничарів. За це він, піп, «соціально шкідливий елемент», має не віллу чи осібняк /бо все ж таки піп/, а окрему велику кімнату, де живе тільки з своєю хворою жінкою, яку безплатно лікує держава. Не так?»

«На умові стати агентами Сталіна, вам після процесу наді мною й моїми товаришами було дозволено за зраду жити в Москві й «працювати» сексотами кожному в своїй галузі. Неправду я кажу? А коли правду, то звідки я її знаю?»

Катерина Семенівна знову не витримала й уся червона від хвилювання обурено зашепотіла:

– Все – неправда! У Сергія «осібняк»! Колишня сторожка двірника! От як він знає!

Але Степан Петрович читав далі:

... «Ми знаємо все, від нас ніякі охоронці, сексоти ні чекісти нічого не сховають. Ми – не таргани, пі! Вам, слугам Сталіна, відомо, як цей деспот відповів своїм ближнім яничарам, коли вони в паніці донесли йому про бунти грабованих, колективізованих селян: «Що, перелякались тарганів? Чоботом їх»! Ви здорово тоді подушили їх, мільйонів сім-вісім «ліквідували». Пам'ятаєте? Але нас сталінський чобіт не роздушив і не роздушить. Бо ми – не таргани. І нас не кілька мільйонів, а кілька десятків мільйонів. І ми є не тільки по селах, а скрізь по всьому Союзу, по всіх його установах, фабриках заводах, колгоспах, канцеляріях, міністерствах, навіть у самому Політбюро ВКПІ ми є. Бо ми не таргани, а терміти. Так, так, – ми терміти! Пам'ятаєш, як ми колись разом читали про цих страшних таємних комах? Пам'ятаєш, як дивувались, що вони величезні будівлі вигризають, немов кавуни всередині й лишають до часу незачепленою тільки оболонку? Вудівля стоїть немов би цілком міцна, непохитна. Але від найменшого штовхана падає й розсипається на порох.

«Отак працюємо ми, терміти, ми гриземо весь ваш Союз, всі підстави вашого панування, економічні, політичні, наукові, моральні. Ми – скрізь. Навіть ваші жандармерії всякого «призначення», ваші МДБ, ваші танкові бригади, ваші атомні центри, всі ваші найстрашніші засоби поневолювання, терору, катування, все ми гриземо. З вигляду ваша будівля – ціла, страшна, грізна. Але коли ми все згриземо зсередини і коли настане слухний час і щось штовхне радянську фортецю, ви відчуе-

те, з яким гуркотом на всю планету завалиться вона, роздушивши вас і дітей ваших під собою...”

— Не діждеш, проклятий!! — просичала Катерина Семенівна і люто вдарила кулаком об кулак. Степан зачепився за якусь слово, якого не міг розібрати, і, пропустивши його, продовжував:

...“Чудодійна наша сила: вона росте в тій самій пропорції, в якій ви виявляєте над нами свою. Ваша — страх, наша ненависть. Що дужче ви нас страхаєте, катуєте, мучите, то дужче гризе наша ненависть вашу силу. Ви смієтесь? Ой, добре сміється той, хто сміється остатній. Останніми засміються терміти, бо нема сили дужчої за силу ненависти. Чотирнадцять років ви катуєте мене по каторгах, фізичних сил моїх не вистачить, може, й на два роки, але сила моєї ненависти — вічна. І сміюсь я з вас і вашого катування, кати мої жалюгідні: ви думаєте, що ця страшенна сила нічого не значить у процесі життя, що вона не діє на вас, на ваш Кремль, на всіх його яничарів? А ті хвороби, від яких гниє ваш «великий, геніяльний, Богом посланий», чи не бере і в них участь наша сила ненависти? Нас же десятки мільйонів, брати мої-юди, і не вже психічна сила десятків мільйонів, скупчена на одному пункті, ніщо для неї? Спитай учених психологів.

«Та ніяка навіть смерть не може знищити цю силу. Та я з того світу буду витати над вами з усією силою моєї ненависти. Я буду з'являтися вам у снах, я буду жити в підсвідомості, я буду стояти кривавим мементом у свідомій пам'яті вашій. Я знаю: ти вб'єш мене, коли приїдеш на мій заклик, бо я дам маленький, малесенький вияв моєї братньої любови й подяки тобі, такий вияв, щоб ти все своє мізерне життя пам'ятав про мене й про свою гидоту.

«Так, ти вб'єш мене, а я сміятимусь з тебе, бо ти виконаєш моє останнє найбільше бажання тут, на землі: піти з цього життя на той світ, з якого я зможу мучити вас. Мучити, мучити, мучити мучити. І щодня, дивлячись у дзеркало, умиваючи свою мерзену лику, торкаючись до неї рукою, ти будеш згадувати мене і моє останнє слово до вас. І всі твої близькі будуть, дивлячись на тебе, пам'ятати мене.

«Ага, ти не скажеш їм, хто лишив тобі такі сліди, хто тебе так поцілував. Ти не посмієш прочитати дітям своїм цього листа? І тим сам визнаєш, що там правда — гидка, злочинна. Але брешеш, не сховаєш: мої інші брати, брати — терміти, розповідять їм про неї. Вони є навколо вас, вони слідкують за кожним рухом вашим, вони дізнаються, що ти не прочитав дітям мого листа і вони пришлють їм десятки копій його. Не сховаєш, не сховаєш, не сховаєш». На цьому лист кінчився. /В. Винниченко: Слово за тобою, Сталіне, 1971, с. 92-96/.

Лист від брата Марка має велике семантичне значення. Брати заподіяли йому кривду. Це якась архетипова ситуація Йосифа, але ж Йосиф своїм братам, згідно Біблії, пробачив. Забути, пробачити було б нормальним явищем в рамках християнської цивілізації, але не між революціонерами. Їх психічна структура не знає поняття «пробачити». Марко проклинає своїх братів. Едип проклинає своїх синів, щоб загинули у взаємобою. Марко критикує Сталіна, його режим, багатство, яке належить політичним лідерам і вождевим яничарам. Марко звинувачує брата, що той продав його, наче Юда. Він пропонує інший погляд, погляд бунтаря. Марко не примирюється з режимом. Його лист вражає, обурює брата Степана та його жінку Катерину. І нас вражає текст: цар Едип. Кожен із нас міг стати жертвою тоталітарної моделі. Ми всі відчуваємо страх перед диктаторами та механізмом їхньої влади. Нара-

тор драматизує текст листа, робить його переконливим. Він має перерви, неясні місця, погрожує, інформує, розвінчує існуючий суспільний лад і відносини поміж людьми. Лист багатий на локуційні, ілокуційні та перлокуційні мовні акти, він впливає на читача або ж слухача. Хто його прочитає, той вже не може лишатися байдужим. Лист навіює страх, він застерігає. З листа дізнаємося й те, що Марко буде переслідувати брата Степана, що закрадеться до його підсвідомості, пам'яті /96/. Буде їхньою нечистою совістю, буде їм нагадувати про зло, яке вчинили. Марко обстоює думку про неподільність розуму й совісті. Він гадає, що лише в цивілізації, побудованій на єдності розуму, совісті й свідомості, існує можливість виникнення автентичної особи /людини/, але так само і автентичного суспільства. Він пише листа через те, що бажає деконструювати дискурс панівної партії. Сталіна вбити не міг ніхто. Але можна було деконструювати його дискурс, вказати на облудність його мови, обіцянок. Маркові брати не відповідали уяві про чесних громадян, ані братів у відношенні до Марка. А тому Марко як одурений і принижений вдається до рішучого кроку: він пише текст. Текст є його останньою надією. Метою його оповіді є розвінчання головної, офіційної правди Сталіна і його поплічників. Брати зрадили Марка задля власної користі, жоден з них не має чистої совісті. Всі вони шпигуни. Але Марко витворює особливу фікцію – ідею про термітів, сповнених ненависті; їхня енергія ненависті розвалить, пожере скелет сталінської будівлі. Винниченко вдався до метафоричної мови. І справді, сталося те, чого ніхто не передбачив: комуністичний спрут задушив сам себе. Терміти – це по суті мова, слова В. Винниченка, які розвінчували брехливий світ і його сталіністичне письмо.

Зацікавлення визначають людську поведінку, їх мову, мовлення, думки і вчинки. Маркові було відомо, що пайбільшу небезпеку становить мова, сталіністичне письмо, а тому хотів його деконструювати. Його думка ясна: ніщо не залишиться прихованим, все, що сталося, всі убивства і кривди, стануть явними.

Сербський письменник Данило Кіш у своєму романі «Піщаник» також звертався до форми листа як виразного засобу. Лист вміщено наприкінці твору, що виступає певною формою модернізування й модифікації класичного епістолярного поступу і наближається до того, що сам Кіш називав «глосою». Лист, за словами автора автентичний, є «темою», фабулою, мотивом, музичним та літературним матеріалом водночас, а мотто /яке має і «глоса»/, віднесено на кінець роману. В романі «Піщаник», за задумом письменника, ми бачимо окремий творчий акт, досліджуємо свідомість і світ окремої людини, поглинутої пітьмою ночі, яка схилилася над аркушем паперу. «Піщаник» Д. Кіша – роман антропологічний в тому розумінні, що намагається на основі одного – єдиного листа, біднуватого документа, відтворити цілий світ, «вчорашній світ», до того ж певним чином, як це роблять науковці, коли прагнуть реконструювати флору й фауну далеких геологічних періодів на підставі однієї – єдиної кістки. У випадку Кішового роману згаданою кісткою і є лист.

Цікавим був і 18 вік зі своїм епістолярним романом. Окрім того Кіш вдався до інновації в творі «Небезпечні зв'язки». Взаємопроникнення текстів /окремих листів/ створює принципово нову уяву про істину. Правда не ототожнюється із жодною окремою поставою /безпосередньо висловленою позицією в тексті/, але встановлюється внаслідок перетину різних позицій. Це помітив уже Ю. М. Лотман. В кожному тексті /щоб

він був цікавішим та більш переконливим/ потрібно мати принаймі два погляди.

Один погляд /тотальний/ вбиває значення і світ, зображений в літературному творі. Одному погляду ми не віримо, сумніваємося в його «абсолютній правді.»

Повернімося до листа.

Степан Петрович дістає від свого начальника Белугіна завдання віддати брата в таборі. Там він мусить отримати листа. Це лист критика сталінізму, суспільного впорядкування і власних братів /Юд/. Лист пише «блязень», невірогідний розповідач. Отже, маємо справу з оптикою «невірогідного наратора». Навколо листа розгортається справжнійсінька драма. Спочатку Марко вкусив брата Степана. Це фізичне опечаткування. Внаслідок цього Марко накладає печать, ставить печатку на братовому обличчі. Той шрам має нагадувати братові про його зраду, про Юдин крок. Перший процес «печаткування» знаходимо в листі. Хтось його вже прочитав у таборі. Лист – це таємниця для Степана. Він мусить передати його начальникові, але замість того читають його удвох із дружиною /хоча й не сміють цього робити/. Степан, отже, не сміє знати обсягу, змісту листа /розповіді/. Але він допитливий, прагне знати, що в ньому. Степан опиняється в граничній ситуації, йому здається, що начальник зрозуміє, що лист писано людиною несповна розуму. /98/. Сам Степан лист власного брата інтерпретує як помсту, помсту божевільного /особливо ту частину, в якій йдеться про Степанову допомогу «термітам» /98/. Всякий текст є кілька разів закодований, на думку Лотмана. Не лише мистецький, але й кожен текст має декілька кодів. Марко текст свого листа вміло закодував: це текст провокаційний, метою якого є затягнути до гри його численних ворогів. Степанові здається, що він розгадає всі коди, що Белугін вірно зрозуміє зміст листа /розповіді/. Від інтерпретації /від способу, аспекту інтерпретації/ залежить Степанова доля, Степанове становище. Лист викликає занепокоєння. Степан і його дружина перелякані. Степан запевняє дружину, що переконає Белугіна в тому, що йдеться про помсту з боку брата, зневажання, і що власті повірять йому. Йому здається, що Белугін і служба безпеки знають його життя до найменших подробиць. Лист містить драму і виробляє її. Але Степанові очікування не справдилися. Белугін, прочитавши листа, не погоджується з думкою Степана про братове божевілля. Проблема в тому, що «цей лист дуже розумний, а такого розумного листа божевільний написати не міг». Стратегія Маркового листа «затягла» до гри й Белугіна, а тому він задає питання: яким чином Степан помагає термітам і чим їм допоміг /с.100-101/. В.Винниченко описує страх людей, що потрапили в крайню ситуацію. Степан Петрович не може поступитися власною позицією, що йдеться про Маркову помсту йому й братам, бо внаслідок цього викликали б підозру й мусили нести відповідальність. На його думку, фальсифікат листа виготовлено дуже майстерно. Але й Белугіна опанував страх, він прагне знати, чи «терміти» – вигадка або ні /с. 101/. Белугін боїться, що бодай якась крихта зі сказаного в листі правда, яка завтра може спливати на поверхню. Якщо кине до в'язниці Степана Петровича разом із братами, і вони визнають свою провину, то чи це очистить його самого, що вповодж років потурав термітам, а може, й сам був «термітом» /101-102/. Ми бачимо, як Марків лист і оптика блязня /невірогідного наратора/ стають рушійною силою розповіді й зав'язки. Степан Петрович має потрібні контакти, знайомства. Він шукає способів, як перевірити правдивість або ж неп-

равдивість листа. Проблема в тому, що лист містить моменти дійсні й вигадані. Степан Петрович потрапляє в колон інформації, які містить лист /як брат Марко міг знати про дрібниці, що були пов'язані з ним та братами, а також про таємні партійні доручення/, він доходить до висновку, що щось таки існує, існує зародок якоїсь організації і прагне її розкрити. Вже з цього видно, яку силу, яку енергію несе в собі Марків лист /розповідь/. Степан Петрович мусить довести, що він не терміт, але «охоронець соціалістичної батьківщини».

А через те звертається до Дев'ятого /особистого Сталінового друга/ якому двічі врятував життя. Свій намір дізнатися правду про термітів і їхню організацію Степан Петрович сповіщає Дев'ятому. Ми бачимо, як Марків лист затягає до гри все дальших і дальших. Енергія листа діє на всіх, хто із ним ознайомиться, лист стає фатальним для тих, що слухають його. Степан Петрович мусить боротися з енергією листа, мусить боротися з розповіддю. Для ловитви неприятелів він хоче використати спеціальну приманку. Щоб боротися з розповіддю брата Марка, Степан Петрович мусить сам структуралізувати свою історію. Це історія про замах на радянську владу. Свій план він повідомляє і Дев'ятому, молячи його, щоб приманка не була поставлена йому за провину як його віра й мета /с. 105/.

Степан Петрович хоче з допомогою анкети збирати погляди громадян на питання миру /106/. Сам він буде видаватися за кореспондента «Правди». Йдеться про мир поміж Сходом і Заходом, Америкою та СРСР. Саме таку приманку він хоче запропонувати «термітам» /хоча б і потенційним/, бо вірить, що вони без страху й підозривь клонуть на гачок подібної розмови. Стратегічна мета бесіди також визначена: Захід повертає фабрики робітникам. Тому не буде більше війни, руйнування, ані революції, ані пострілів. Але Дев'ятий займає інакшу позицію: «коли не буде революції, то і нас не буде». Дев'ятий – революціонер, гомо політикус. А саме цей конфлікт, поміж гомо політикусом і гомо поетикусом, аналізують А. Кестлер і А. Кім. В романі В. Винниченка панує і перемагає гомо політикус зі своїми нищівними ідеями.

Степан Петрович прагне з допомогою своєї стратегії визначити, хто є термітом, а хто ним не є. Його брат Марко використав код, до якого вдавалися служачи служб безпеки /НКВД і КГБ/, конструюючи процеси. Він буде свою розповідь /лист/, монтує в одне ціле вигадки й дійсність. І тим самим затягаючи до мережі тексту все дальших і дальших. Лист вдався, бо нікого не залишає байдужим.

Розповідь в романі В. Винниченка посідає головне місце. Бо це розповідь «шпигунів», а майже кожен громадянин СРСР був потенційним шпигуном, бо влада вимагала від нього тотальної підпорядкованості інтересам партії й держави. Поняття суб'єкта в подібній державі перестає існувати. Людина відчужена і служить якійсь незбагненній силі, котра може їй будь-якої миті довести провину і заслати до коцтабора чи й скарати на смерть.

Щоб вижити, суб'єкт мусить розповідати. Його історія повинна ототожнюватися з інтересами історії офіційних представників режиму. Існує лише одна – єдина розповідь /історія/, а саме історія режиму, яку мусить визнавати кожен громадянин партійної держави, коли хоче вижити. Це і є ота велика нарація /ленінська, сталінська/..., із котрою полемізує розповідач у романі В. Винниченка. Винниченко прагнув деконструвати велику нарацію, яка запрограмувала мільйони людей

так, що вони вже більше не відрізняли правди від брехні, не знали, що таке правда, а що таке підробка під неї.

Цікава позиція Дев'ятого. Він також є однією з інстанцій режиму. І він сумнівається в правдивості Маркового листа, але припускає й іншу можливість: лист писано дурнем або людиною, яка хоче помститися. Дев'ятий помітив велику ненависть у згаданому листі. А він як революціонер знає, що росіяни здобули перемогу над фашистами не завдяки американській допомозі /танкам/, не завдяки керівництву партії, але завдяки ненависті народу до гітлеризму. /107/.

Дев'ятому добре знайомі історичні механізми. Він той, хто дістає звіти, але надто їм не вірить. Це звіти про ситуацію в державі, але його цікавить дійсний стан справ в СРСР. Дев'ятий виконує селекцію «розповідей» /звітів/ про ситуацію. Він представляє серйозну інстанцію: дістає інформації і може накладати з ними як йому заманеться. Дев'ятий хоче знати правду, він пам'ятає про передвоєнні звіти, які містили неправду. Він шукає точки опору. Маркова історія є епіцентром роману, від неї розгортаються всі дальші події. Всі важливі семантичні нитки, всі події, визначальні для розвитку сюжету, пов'язані з його листом. «Терміти», можливо, – Маркова метафора, але це метафора сповнена енергії, котра втягнула в своє силове поле всіх героїв. Розповідь втратила невинність, її абсолютна влада очевидна: ніхто не може зректися згаданого листа, нікому не під силу розірвати й викинути його. Лист застерігає, погрожує, спрямовує думки, розмови й дії персонажів. Лист є зразком пекельної стратегії, яким було й сталінське письмо. І сам Степан Петрович боїться цього листа. Він боїться і власної історії /звіту/, щоб це не була історія, яка поширює апатію, песимізм, розчарування. Але Дев'ятий і є тією інстанцією, якій Степан Петрович повинен віддати свою «історію» /108/. С. Петрович боїться історії, яку мусить за наказом Дев'ятого розповісти йому.

Бути паном певної події /історії/ означає бути паном над життям. Розповіді перекопиви історію означає переконати начальство в її правдивості і зберегти на плечах власну голову. Дев'ятий вимагає, щоб С. Петрович помацав «щиро страшну ентузіастичну шкіру радянської маси». Те, що приховується під нею /108/. Щоб виконати цю вимогу, Степан Петрович мусить пройти всіма прошарками суспільства.

Степан Петрович – «незалежна» особа, якій випало завдання дослідити «душу» й «тіло» маси. Що носить, що приховує під шкірою народ, – ось це найбільше владу й цікавить. Тоталітарна модель не терпіла жодних таємниць, вона все хотіла контролювати. Велика нарація не визнає еретичних історій. Сталін був закоханий в себе самого, в свою макронарацію, в якій сам був головною дійовою особою, а його слово – єдиною правдою. В історії часто слухаємо лише монолог сильнішого. Роман В. Винниченка мав на меті розбити подібний монологічний дискурс. Там, де монолог, там і загибель. Діалог – єдина дорога для правди, гуманності й справжнього, аутентичного життя. В. Винниченко звертається до стратегії мікронарації, яка мусить розкрити облудність великої нарації /історії/. Ця велика нарація структурувала неавтентичне існування, бо людина і народ загалом не мали й найменшої змоги обирати спосіб життя, зазнати правди й любові, щирих стосунків між людьми. В країні, де кожен громадянин є потенційним шлігуном, панує тільки страх, людина деформується, стаючи засобом. Така людина-засіб не має ані совісті, ані свідомості, ані свободи волі, В. Винниченко бореться за автентичне співіснування, він усвідомлює, що великі нарації в історії досі лиш пі-

дпорядковували собі людину й народ. Мало хто вже схильний вірити великим нараціям – після інквізиції, сталінщини, гітлеризму... Тому суб'єкт постійно задає собі питання, пов'язані з правомірністю й правдивістю великої нарації.

Суб'єкт, якщо хоче ним бути, мусить конституювати власну історію, свою волю, свідомість, совість, розум... на ґрунті вільного волевиявлення. Його не може контролювати «старший брат».

Дев'ятому нідочого всі історії, що приходять з різних установ, бо вони деформовані й перекручені. Така історія невірогідна, на неї не можна сполгатися. Нижчі органи вивчають певне питання і пишуть звіти /історії/. Вони добиваються визнання, жертви рознісуються у власній «вині»...Багато хто дивується, яка роль подібних розслідувань, якщо власті можуть зробити із жертвою що завгодно.

Дев'ятий – це продовжена рука влади, він учасник великої нарації. Саме з допомогою його образу В. Винниченком демаскує сталінську машинерію. Нижчі органи досліджують і подають звіти. На основі їхніх звітів /визнань вини і підписів жертв/ вищі органи знають хто і за що ув'язнений, позбавлений прав чи вбитий. І на основі їхніх звітів службовці вищого порядку роблять власні звіти. А такі, як Дев'ятий /політична верхівка, еліта, «Ми»/ роблять власні висновки і дають вказівки цілій державній машинерії. Трансмісія історії /звітів/ через лану тих, що їх пишуть /нараторів/ – на цих покластися не можна, – не дає достатньо матеріалу для нової над-історії, яку б «верхи» написали. Авторитативна історія не може виникнути без своєї основи: ряду дрібних історійок, написаних вірогідними свідками – нараторами.

Дев'ятий вірить в стратегію анкети, у котрій кілька тисяч опитуваних відбиває погляд мільйонів. Він хоче мати хоча б дрібку правди. Отже, й сам Дев'ятий сумнівається у великій нарації сталінського письма. Суть таємниці, яку мусить розгадати Степан Петрович, така: кількість ненависті в масі СРСР /109/. Дев'ятий тримає охоронну руку над Степаном Петровичем /Іваненком/, який подається на Україну шукати «термітів».

Кожна важлива дійова особа має власне розуміння дійсності, великої нарації та способу життя. Кожна постать рухається в рамках свого тракту великої нарації. Велика нарація лякає, знепокоює як окрему особу, так і весь народ. Людина служить великій нарації, сподіваючись, що врятує хоча б свою голу шкіру. І Степан Петрович служить тій великій нарації. Він скликав сімейну раду і сповідає про лист /історію/ брата Марка, як і про долю їхньої родини під час виселення з України. Наголос в його розповіді такий: брат прагнув перед смертю помститися і хотів змалювати рідню як ворогів соціалізму. Він також підкреслює Маркову ненависть і погрозу, що буде їх мучити й непокоїти навіть з другого світу. На думку Степана Петровича, сили старого світу /держави/ не знищено. Партія мусить кожного контролювати. Історія Степана Петровича повинна пройти різними інстанціями читання «партійного журі». Вона /історія/ мусить бути в першу чергу переконлива, аж відтак правдива. Якщо історія правдива, але непереконлива, то цього для спасіння замало. Денунціації /мікроісторії/ завжди важливі: їх вага залежить від того, кого вони торкаються і хто їх пише. Партія не відкидає денунціації скоріше, ніж її не перевірить. Герої в романі В. Винниченка живуть у пекельному просторі великої нарації, якій мусять скоритися, коли хочуть вижити. Велика нарація їх гнітить, виціджує, випиває енергію, а потім викидає на смітник історії й існування. Кожен

повинен довести свою невинність без огляду на авторитет батьків чи близьких. Люди навіть не розуміють, що мусять доводити, чому й навіщо. Але велика нарація вимагає від кожного, щоб став героєм її сюжету, її інтриги.

Степан Петрович абсолютно підпадає під вплив братового листа. Він не сумнівається в тому, що мусять бути набагато активнішим, щоб знищити «термітів» і довести свою відданість Сталінові. Винниченків розповідач розвінчує культ вождя, божевільність некельної машинерії режиму, але й божевільність мови, її порожнечу й неавтентичність. І дядько Сергій прагне довести «найгеніальнішому поміж усіма геніями на світі», що всі громадяни – це його вірні слуги й співпрацівники. /116/. Сімейна історія і так само історія життєва повинні бути переконливими. Сім'я Степана Петровича пише свою власну історію: це історія про вірність, пильність, пошук і викриття ворога. Кожен член сім'ї найбільше боїться зробити помилковий крок; одне-єдине помилкове, непереконливе речення, одна-єдина помилкова розповідь – і все попередньо сказане буде зіпсовано. Кожен силкується, щоб їхня історія була й надалі вірогідною, всі мусять звіряти щомиті свою історію з великою нарацією. Велика нарація не визнає жодної моралі, ані «святої сповіді». Над сім'єю Степана Петровича, над сім'ями його братів завис меч, і вони намагаються уникнути від нього. Щоб так сталося, всі повинні брати участь у великій нарації, історії, яку пише влада.

Тоталітарна модель абсолютно дезорієнтувала людей, які й це тямали, як, власне, можуть врятуватися. Зрадити когось із власної родини? Так, як це зробили інші? Це і є дилемою для сина Степана Петровича, Леоніда. Поведінку кожного із них визначає страх. Всі вони шукають ворога, котрого не існує. Всі вони стають божевільними у шаленстві великої нарації. І сама Катерина /дружина Степана Петровича/ говорить, що під тортурами «все визнає!» Зрадить і чоловіка, і дітей. Звинуватить їх у всьому. Катерина не здатна виконувати роль матері. Велика нарація вбила в ній найчистіше почуття родинної взаємопов'язаності. Ніхто не спроможний опиратися сталінському шисью. Через те й Степан Петрович повинен подати докази про свою невинність і відданість режиму. Він мусять знайти термітів, а коли вони не існують, то повинен «зробити» їх з неспокійних, певдоволених людей /125-126/. Лист брата Марка продукує всі останні перипетії роману й сам текст твору. Історія про термітів продукує життєву історію /долю/ родини Іваненків.

Навіть подорожуючи до Кисва і зустрівшись із Заболотовою, Степан Петрович не може позбутися своєї маніакальної ідеї: він шукає ворогів. Винниченків розповідач викриває сталінізм і гітлеризм. Степан Петрович розповідає свою історію, а Заболотова – власну, про дівчину-красуню, яку шантажували нацисти. Одна історія викликає до життя іншу. Заболотова говорить про те, як вожді нищать людське тіло і душу, а наприкінці всі вони виступають героями, рятівниками людства. Але Заболотова уже допереду знає історію Степана Петровича, вона підготовлений слухач, а тому заздалегідь приготувала власну розповідь. В купе поїзда зійшлися два наратори. Один із них /Степан Петрович/ знає власну історію, другий /Заболотова/ – і свою, і чужу. Але тексти обох історій переповідає, властиво, страх. Заболотова знаходиться в ситуації «або-або». Або віднесе звіт Белугіну, і Степан Петрович постраждає, або не зробить цього, і постраждає вона сама, її мати й син. Герої володіють потенційними історіями, якими здатні знищити співбесідника. Історії можуть постійно розвиватися в різних напрямках. Але треба

фіксувати й значення історії. Ніхто не спроможний уникнути від великої нарації режиму. І сам Дев'ятий має свого конкурента в особі Климова, який може використати досє сім'ї Іваненків проти нього. І працівники НКВД – це звірі, бо бояться і страждають від собі подібних істот. І чим більша непевність охоплює цих звірів, тим вони жорстокіші й немилосердніші.

Белугіна зраджує дружина, діти його – напівдіоти, він сам – найщасливіший з-поміж усіх радянських ідіотів. Белугін так само раб страху. І Катерина мусить робити доноси на власну сім'ю. Влада кожен історію повинна верифікувати. В державі, де кожна історія підлягає перевірці, люди не можуть бути щасливими.

Белугін викликає на розмову членів сім'ї Степана Петровича і шукає точних інформацій. Все зливається в межах денунціації, розповіді без кінця. Розповідь означає життя або смерть. Люди в зображуваному письменником світі залякані, нікому не вірять і роблять те, чого від них вимагає влада. Кожен тут боїться: і той, котрий розповідає, і той, котрий слухає. Страх є перешкодою для щирої комунікації.

В романі перехрещується більша кількість історій. Згадаймо одну мікроісторію: громадянина запитують, чи він би охоче побачив вождів. А той відповідає, із задоволенням. А кого? Вдову Берії на Сталіновому похороні.

Люди в цьому романі не здатні думати власним розумом. Вони думають те і так, як їм наказує начальство. Це дресировані люди.

Винниченко розповідає нам історію про дегуманізований світ під назвою СРСР, про те, як Україна трагічно була підпорядкована радянській владі, як Сталін зумисне моров людей голодом, а селян заганнянням до колектів чи в'язниць. Це простір /світ/ без світла й радості, без людяності й сподівань. Ніхто в ньому не бачить майбуття ані для себе, ані для своїх дітей. Винниченко /інакше, ніж Солженіцин або Шаламов/ розповідає про некло соціалістичного концтабору. Кожна людина в ньому не має власної ідентичності, всі вони лиш тіні без власного «я» і можливості вільного вибору. «Сталін-сонце», як про нього писали численні поети /і не тільки в СРСР/ став чорним сонцем, чорною дірою, яка ковтала мільйони невинних людей.

Винниченко демаскує режим, який при допомозі своїх механізмів і стратегій великої нарації, знищив сім'ю, суспільство і особу. Ідентичність особи й народу порушено. Ані окрема особа, ані народ загалом не мали жодної надії емансипувати своє «я». В скомпрометованому світі соціалістичного табору комунікація велася в одному напрямку – згори вниз. Лише слово й історія Сталіна та партійної верхівки були вірогідними, а всі останні мусили їм підпорядкуватися.

В такому світі людина задля свого збереження повинна знайти офірного баранця або ж іншу жертву замість себе. Але сталіністичний кодекс визнає ритуал пожертви в ім'я когось: партії, держави, революції. Для вождя особи не існує, є лише колектив, партія, держава.

Степан Петрович зловживає злиднями Югіна і витягає з нього історію, котру хоче запропонувати Белугіну. Страх Степана Петровича дужчий, ніж його совість і розум. Історія, розказана Югіном, трагічна: йдеться про голод, нужду й смерть в 1933 році. В той час від голоду на Україні померло 8 мільйонів людей. Тому, на думку розповідача, є цинізмом, що радянська влада до гімну включила й рядки про щастя України в Радянському Союзі /207/.

Степан Петрович провокує Югіна і наводить на те, щоб розказував історію за його сценарієм: вбивство Сталіна – єдиний порятунком для українського народу. Цю історію Степан Петрович витяг з Югіна /209/. Югін готовий заради спільного добра померти як герой: взяти бомбу й убити і себе, і Сталіна. Все це Степан Петрович робить для того, щоб довести існування термітів та їхньої організації. Від листа, який написав Марко, немає нікому порятунку, до його сітей потрапляє кожен. Марків лист – центральний з погляду композиції елемент. Він є ядром роману, ним починається завязка, він визначає психічне й фізичне життя дійових осіб.

Винниченко рішуче засуджує режим, який не щадив ані дітей, викривляючи їх у власних інтересах. І діти також мусили бути шпигунами /216-217/. Сталін та його влада були над усе, вищими й важливішими, ніж усе остальне, були недоторканими. Історія про вождя й владу не підлягала сумнівам і не могла інтерпретуватися. Це канонізована розповідь з фіксованим значенням. І той, хто порушував існуючу офіційну інтерпретацію, втрачав не лише свободу, але й голову. Інтерпретація, різнотлумачення скасовані, можлива лише одна, офіційна версія. Хто їй не вірив, – був ворогом і мусив бути покараний. Винниченко з допомогою своєї стратегії хотів спростувати над – історію вождя й соціалізм як ідеальний суспільний лад. Він знав, що суспільство й держава не можуть існувати, коли їх засновано на страху й убивствах. Суспільство, у якому партія змушує дітей шпигувати за батьками в ім'я Сталіна та її самої, не могло знайти здорової основи для свого існування. Це суспільство хворе, яке продукує хворих осіб. В. Винниченко демістифікує офіційну історію СРСР, показуючи, що всі останні історії мусили бути лише досконалими копіями офіційної версії. Але ж копії призводять до дегенерації духу. Монолог убивчий, діалог визвольний. Марків лист – це текст надзвичайної сили, який продукує нові, дальші тексти, бо люди відчайдушно обороняються, пробують врятуватися, скинути із себе тінь сумнівів. А тому з них стають шпигуни. Як справді жити, кому вірити і яку мораль сповідувати, коли сам Жданов твердив, що комуністи не мають своєї моралі /224/. Це є моральною дилемою Марусі. В такій ситуації суб'єкт орієнтуватися неспроможний. Він помилений, не розуміє своєї вартості в світі. Він нескінченно самотній. В. Винниченко обстоює інтереси народу і своєї держави, інтереси сім'ї та окремої особи. Він проголошує любов до себе й до інших, але й страх за себе та за інших. Найвищою цінністю є життя, і Винниченко прагне зберегти його від руйнації. Кожній істоті властивий інстинкт самозбереження, вона потребує їжі, одягу, помешкання. Коли хтось ці потреби намагається придушити, знищити, жива істота або обороняється, або втікає. Винниченків розповідач підкреслює і любов до собі подібних, до близьких, побоювання за їхню долю. Лиш та особа, якій залежить на долі інших, котра турбується про інших, є справді особою. Винниченко описує маніпулювання з людьми, з їх потребами та інстинктами. Винниченко демістифікує провідну роль партії, яка фальсифікувала правду, дійсність і саме життя. Так Сталін і партія охороняли своє панування. На Сергієву думку, правда й законність – це головні життєві закони. З другого боку, влада розповідає фальшиву історію, канонізуючи її. Кожна людина, як твердить В. Винниченко, носить в собі правду й справедливість. У здорових людей правда є імперативом, а у хворих, ненормальних її дію послаблено. Влада розповідає хвору історію, якій кожен мусить скоритися. Слухати хвору історію означає продукувати хвору дійсність. На

Сергіїв погляд, інстинкт любові до себе та егоїзм властиві кожній людині, але ота людина може бути і хворою, і здоровою. Люди з хворим егоїзмом не хочуть бачити правду, бо вона суперечить їх інтересам /239-240/. Отже, кожен розповідає певну історію в згоді з власними інтересами.

В. Винниченко аналізує прагнення до влади, яке вбиває правду. З таких позицій Сергій розглядає і особу Сталіна. У ньому він бачить інстинкт правди в молодості, але як Сталін почав старіти, послаблюючись й інстинкт правди, а замість нього почали проступати інші сили: самолюбство, славолюбство і владолубство. Сергій намагається бути об'єктивним, його інформації про Сталіна походять з різноманітних джерел. Однак Маруся користується лиш тими інформаціями, в яких Сталін оспівується.

Сергій проповідує доброту, бо вона розвіє страх і побоювання, аморальність і турботи. При допомозі образу Сергія автор розкриває суть зла в СРСР. Сталін переконав маленьку групу людей, що «жити стало легше, стало веселіше» /232/. В це вірить і Маруся. Історія вождя стала змістом її свідомості. Сергій бачить, що Сталіна оспівують як сонце планети, хоч він вчинив багато зла. На думку Сергія, Сталін – найстрашніша людина в історії людства, сам Ленін називав його «ідеальним середнячком». Сергієві відомо й те, що Сталін закутував Ленінових співрозповідників: Зінов'єва, Рикова, Бухаріна, Троцького, Каменєва.../235/. Цю правду Маруся збагнути нездатна, бо в її свідомості вже закоренилася вождєва нарація. Для Сталіна були характерні інстинкт егоїзму й байдужість до людських мук та болю, а цим він і відрізнявся від інших.

Сергій нам подає і справжню історію, пов'язану з Марком. Марко був членом організації, котра боролася за незалежність України. Цілу сім'ю заарештували й мучили. Всі підписали зізнання, якого вимагала партія. Всі перетворилися на співрозповідців режимної історії. Лиш Марко не підписав каяття, а тому й послали його до табору. Останні члени родини стали шпигунами до кінця свого життя. Це страхотлива історія, а тому й плачуть, почувши її, Маруся з Іваном. Дійсна історія, нефальшована розповідь викликає страх і сльози.

В. Винниченко поволі, подовж синтагматичної вісі подає інформації про своїх героїв, щоб ми самі поклали в одне ціле мозаїку всього значення роману. Автор виявляє великий хист розповідача, поєднуючи різні дрібні історії, структуралізуючи роман як систему різноманітних мікроісторій.

В. Винниченко зображує людей, які під натиском режиму й застрашування позбулися власної волі, ставши виконавцями наказів вищих інстанцій. Автор цитує слова Ф. Рузвельта, який заявляв, що Сталін не має честі, що він брехун і підступна людина, яка не шанує навіть власного слова. Сталін поважає тільки брутальну фізичну силу. Винниченко описує віру народу, котрий розчарувався у своїй ілюзії про щасливе життя в СРСР. Автор розглядає і ту психологічну тюрму, в якій Сталін тримав цілий народ і окремих людей. Той, хто пристане на режимну історію, помічає, що втрачає власну волю й розум. Сергій пропонує камуфляж. Коли вже Сталін пропонує брехню, то й терміти зроблять так само. Це і є формою поведінки в тоталітарному суспільстві. Людина приховує своє справжнє лице. А якщо хоче вижити, мусить маскуватися. В. Винниченко розкриває зло, яке стало суспільною нормою. Людина в подібному суспільстві абсолютно безпомічна перед своїми катами.

Люди живуть своє порожнє життя під тиском над-історії вождя й партії. В романі В. Винниченка всюди розповідається; всі мікро-історії мають на меті одне: демістифікувати велику нарацію й стратегії сталінського режиму й письма /саме на останньому режимі й засновано/. Лише так В. Винниченко міг розкрити суть режиму, де партія і вождь були усім, а окрема особа – нічим. Степан Петрович перебуває в полоні цих історій, але не може в них зорієнтуватися. Кожна сфера життя не позбавлена впливу стратегії великої нарації, яка нищить і дух, і тіло. У нещиковній авантурі розповіді ув'язнять і Степана Петровича, який залишився без своїх документів /302-304/. Кожна дійова особа у зображаному світі грає власну гру і бореться за свої інтереси. Кожен маскується і намагається втекти від великої історії. Велика нарація перемелює всі малі, але вони множаться і несуть свої правди у майбутнє. Це знав і В. Винниченко, а тому й задумав роман як систему мікроісторій, мікророзповідей.

Наприкінці Степан Петрович не має розповіді, не має звіту. Добра історія могла б йому врятувати життя. Белугін його історії не вірить. Але Дев'ятий все ж таки обіцяє Степану Петровичу свою охорону й підтримку. Він є однією з найголовніших інстанцій в змальованому світі, Дев'ятий відкидає владу, засновану на страху й терорі. Бо як реакція на них виникає маскування й дводушність. Але ніхто із партійного неба не сприймає його стратегії. Дев'ятий вимагає змінити політичну стратегію, котра спирається на силу, його звіт закладено на звіті Степана Петровича. І тут коло замикається. Розповіді циркулюють і втрачають на вірогідності. Дев'ятий пробував нав'язати Сталінові нову стратегію розбудови світової федерації, в якій би той грав головну роль /366/. Але Сталін не бажає брати участі в розмові, він втомлений і нудьгує. Сталін не може взяти на себе роль того, хто вирішить світові протиріччя без застосування сили, бо він – людина монологу. Коли Дев'ятий розповідав, Сталін сидів незцікавлено, мовби й не чув його. Цією деталлю В. Винниченко підкреслює догматичність диктатора, якого не інтересують жодні зміни. Історія, котру розповів Дев'ятий, не впала на родючий ґрунт, а це для того, хто розповідає, найтрагічніше.

Сталін був неспроможний вести розмову, він ігнорував кожен інший голос і думку.

Так В. Винниченко демістифікує тоталітарну модель, історію, котра є монологом сильнішого. І разом показує нам, яку енергію приховує в собі велика нарація, яка поглинає, проковтує всяку «радикально іншу історію».

В. Винниченко зрозумів, що людина, одержима манією переслідування, не може бути співучасником діалогу, а монолог, як уже було сказано, призводить до смерті – як тіла, так і духу.

Література:

Барт, Р.: Введення у структуральний аналіз розповідного тексту. Республіка, Загреб, №7-8, 1983.

Винниченко, В.: Слово за тобою, Сталінс, Українська Вільна Академія Наук, США, Нью-Йорк, 1971.

Костюк, Г.: Володимир Винниченко та його доба. Українська Вільна Академія Наук, США, Нью-Йорк, 1980.

Лотман, Ю.М.: Структура художнього тексту, Ноліт, Београд, 1976.

Фелманова, Ш.: По той бін Едипа:

Книжкова критика, № 1, 1988.

Есхіл, Софокл, Евріпід: Зібрані грецькі трагедії, Вершини цивілізації, Београд, 1988.

Кіш, Д.: Піщаник, БІГЗ, Београд, 1990.

А покищо хай буде так...

/Жмуток спогадів про В. Сосюру/

При одній нагоді словацький літературознавець Карол Розенбаум, був. директор Літературознавчого інституту Словацької АН у Братиславі, в якому я востаннє працював, якось жартуючи сказав, що я, мовляв, знайомий майже з усіма українськими письменниками. Це, ясно, значне перебільшення. Таке враження він одержав, мабуть, з того, що в деяких своїх статтях я згадував інколи – в плані чехо- і словацько-українських зв'язків – і про своє особисте знайомство з тим чи іншим письменником. Такі згадки інтимізували зв'язок читача з письменником, але також і з автором даної статті. Доля, однак, була до мене щодо знайомства з письменниками досить зичливою. Ще в дитинстві я познайомився з Іваном Куликом, Василем Кузьмичем, автором першого на Україні авіа-роману «Крила», і Григорієм Епіком, який часто заходив до мого батька в Полтаві. Одного разу я навіть бачив – в літбудинку Вас. Блакитного у Харкові – самого Миколу Хвильового, ім'я якого гриміло в 20-х роках по всій Україні. Це ж від нього і М. Скрипника почалась хвиля націонал-комунізму /дальшими були Тіто й Дубчек/. Хвильового я, однак, ледве пригадую. Запам'яталось буйне чорне волосся, південне смагляве й досить енергійне лице, якісь уривчасті, нервові рухи. Це був один з його чисельних виступів в роках широкої літературної дискусії на Україні, де визначались даль-

ші шляхи розвитку української літератури.

До моїх знайомств з українськими письменниками спричинилась також одіссея мого життя. Живучи кілька років на Закарпатті, де промайнули найкращі роки мого юнацтва, я познайомився там з Вас. Гренджею-Донським, Юлієм Боршошем-Кум'ятським, Миколою Рішком, гумористом Марком Бараболею /вл. прізви. І. Рознічук/. Одного разу у мене /я тоді вчителював у Богдані/ ночував Улас Самчук. Спання не було, ми всю ніч проговорили. А було про що – це сталося саме напередодні проголошення самостійної Карпатської України. Події бурхливо чергувалися, кожний день приносив радості й надії, але й тривогу і невпевність за майбутнє.

Автор спогадів **М. Неврлий**
з **В. Сосюрою**, Київ, вересень
1956 р.

ВОЛОДИМИР
СОСЮРА

ВИБРАНІ ПОЕЗІЇ

*Дорогому Миколі
Ярославичу Неврому
з любов'ю та любов
до України.*

В. Сосюра
ХАРКІВ 1932 /msb
ДВОУ ЛІМ

Kaib.

**Вибрані поезії Володимира Сосюри /Харків 1932 р./ з присвятою поета
автору цієї статті.**

Під час празьких студій я познайомився з Олександром Олесем, Олександром Колессою, автором відомої революційної пісні «Шалійте, шалійте, скажені кати!». Освальдом Буртгардтом /ці два були моїми професорами/, Євгеном Маланюком, Олегом Ольжичем, Оксаною Лятуринською, Олексією Стефановичем та Іваном Ірлявським, який разом з Оленою Телігою був у Києві 1942 р. розстріляний фашистами. Про більшість із цих письменників я залишив спогади, які найчастіше друкувались, починаючи з 1987 р., у київському ж. «Україна».

Після другої світової війни, коли я – чи то вже у складі чехо-словацьких делегацій, чи приватно – відвідував Україну, доля мене звела з Павлом Тичиною, хоч вперше я познайомився з ним ще у слов'янській Празі під час приїзду радянської парламентарної делегації, з Вол. Сосюрою, Миколою Бажаном, Юрієм Меженком, який допомагав ма-

теріялами для видання спадщини Дм. Фальківського, Борисом Антоненком-Давидовичем, Олесем Гончаром і Гигорієм Кочуром. Трохи пізніше познайомився я з Дм. Павличком, Миколою Вінграновським, Іваном Драчем, Ліною Костенко, Іваном Дзюбою, Борисом Олійником та іншими з цієї генерації. З Максимом Рильським мені особисто познайомитись не довелось. Завжди, коли я приїздив до Києва, він був закордоном. Йому, одаче, одному з перших надіслав я свою чеську монографію про І. Франка, видану у Празі 1952 р. Приємно було дізнатись, що він про неї гарно висловився. Під час тижневого перебування у Харкові 1957 р., коли в бібліотеці В. Короленка я розшукував матеріали про літературу 20-х років, познайомився я з Вас. Мисиком, Іваном Вирганом, Юрієм Шовкоплясом, Робертом Третяковим і критиком Григорієм Гельфендбайном, який мені охоче допомагав

у моїх пошуках. Деякі з цих знайомств були епізодичними, людина про них нічого особливого сказати не може, хоч на шевченківське чоло Драча і прямий характер Павличка не забудеш. А він його у нашій принагідній розмові про одного мого колегу з Братислави виразно виявив.

Зовсім іншим було моє знайомство в Вол. Сосюрою, багато віршів котрого я вивчив напам'ять ще в Куп'янській семирічці. Чимало з них припало мені до серця, деякі пригадую ще й сьогодні. Добре собі пам'ятаю, що перше побачення з ним відбулося 1956 року, тоді, коли Всесвітня Рада Миру відзначала столітній ювілей з дня народження І. Франка. Разом з іншими делегатами Чехословацької АН від'їхав тоді до Львова, а пізніше до Києва, і я. Пригадую, що в нашій делегації були Й. Грозенчік, директор тогочасного Чехословацько-Радянського Інституту в Братиславі, М. Мольнар і я. Після ювілейної сесії у Львівському університеті ім. І. Франка, де ми тоді доповідали, урочистості продовжувались у Києві – вже більше по лінії АН. Зі Львова ми мали летіти до Києва, але мене намовив С.А. Крижанівський їхати з ним до Києва автом, він саме повертався з Гуцульщини.

Де саме і за яких обставин я познайомився того 1956 р. з Сосюрою, сьогодні вже так виразно не пам'ятаю. Кожний день нашого тижневого побуту в Києві був просто динамічний, заздалегідь визначений програмою, зустрічами, приносив нові враження й знайомства. Найправдоподібніше це було в Будинку письменників на Орджонікідзе 2, бо ж зразу після нашого приїзду до Києва, на другий день, там відбулися відкриті партійні збори письменників. Тоді саме починалися реабілітації сталінських жертв. Пригнічуюче враження справляли ті, які в чорних

окулярах або з палицею в руках, повільно вступали до залу, обережно займали місця й мовчки чекали початку. Це були т. зв. поворотці з сумнозвісних сталінських Гулагів. До них тоді належали О. Вишня, В. Гжицький, Б. Антоненко-Давидович, Г. Кочур. Можливо, що це гнітюче враження затінило в мій свідомості тоді все інше... Пригадую тільки, що наступного дня я вже був гостем Володимира Миколайовича в Будинку письменників на Леніна 68. Його людяна й компанійська вдача, а також моє більш-менш непогане знання української мови /по матері вона мені рідна/, нас досить скоро зблизили. Він про мене вже дещо знав, це теж сприяло взаєморозумінню. Теми до розмов підказувало само життя.

Добрячі темно-карі очі, широке слов'янське обличчя поета та його задушевна мова відразу полонили моє довір'я. Офіційний тон між нами ніколи не існував. Володимир Миколайович познайомив мене зі своєю сім'єю, і поки його дружина, Марія Гаврилівна, готувала щось на стіл, він мені показав свою бібліотеку, витягнув з неї кілька своїх збірок і подарував мені. До однієї з них – так трохи зовні «зношеної» – він написав: «Дорогому М. Я. Неврлі з любов'ю за любов до України. В. Сосюра, 24.IX.1956, Київ». Це були його «Вибрані поезії», видані в Харкові 1932 р. Ця книжка, за розміром 14,5 x 10,5 мала 440 стор., була вже в тих часах раритетом. В книжних магазинах і в бібліотеках її вже давно не було. Відома поема «Червона зима» була в ній, згідно очевидно з першодруком, дедикована «Тов. Корякові», який, як я згодом від Сосюри довідався, захоронив йому в громадянській війні життя. Вірші «Ми на драбинах зор» і «Сніг» були присвячені М. Хвильовому, поема «Навколо» – Вас. Елланові, «Оксана» – «Антонові Дикому,

на спомин про к.ч.28", поема «Віра» – «Тов. Куликові» і т.д. Майже всі ці імена вже були проscribeвані, їхні твори заборонені. Деякі вірші з цієї обсяглої збірки, як майже і з усієї ранньої творчості Сосюри, до дальших збірок і видань пізніше не передруковувалось, а більшість присвят взагалі була знята. Ось чому це видання, як я відразу зрозумів, має особливу вартість. Володимир Миколайович з певної обережності кілька дедикацій у ньому затушував чорним олівцем, кажучи при цьому: **«Дома собі все це зможете вигумувати, а покищо хай буде так...»** Послухавши поета, я так і зробив. Цей подарунок я заложив між найцінніші книжки у своїй бібліотеці. В них уже були дарчі збірки від О. Олесь, Ю. Клена /О. Бурггарда/, П. Тичини, М. Бажана. Кожна з них відновлювала мені образ її автора, щось цікавого з його життя і творчості.

Як мало з ким ця моя розмова з Сосюрою була невимушена, щира й безпосередня. Володимир Миколайович був зворушений, коли почув, як я з давньої пам'яті почав йому деклямувати його «Червону зиму», «Васильки» і навіть ліро-поему «Перстень», яку він, як тоді казав, сам уже давно забув.

– Як усе це, Миколо Ярославовичу, ви могли собі запам'ятати?.. Та ж ви вже давно як з України...

Довідавшись від мене, що я з батьками виїхав з України наприкінці пропам'ятного року 1933-го, він засмутився й сказав:

– Так, це був страшний рік для нашого народу. Від голоду тоді померло багато людей... Те, що ви бачили, як на вулицях Куп'янська грузовики возили трупи від голоду померлих селян, а в Харкові – опухлих від «білокрів'я» – все це бачив

і я... Гірко й моторошно про ці страхиття згадувати, бо ж доходило навіть до людоїдства...

Голос поета при цьому стих, він сам якось конвульсивно здригнувся, і на його стражденному лиці я побачив сльози... Спогади гіркого минулого його до глибини зворушили.

– А скажіть, Миколо Ярославовичу, – продовжував він згодом – чи світ про всі ці страхиття довідався?...

– Так, – відповів я рішуче, – про ці жахливі роки писала тоді вся західня преса, не виключаючи навіть деякі комуністичні органи. Та ж були все такі очевидці цих жахливих подій. Поет Юрій Клен створив про них високохудожню поему «Прокляті роки», написану класичними октавами й видану тоді у Львові. Олесь, читаючи її, як казав мені О. Бурггардт, гірко плакав. Він особливо цікавився цими подіями, доля рідної України була йому завжди на серці...

– А знали ви, Миколо Ярославовичу, Олесь?... – розпитував у мене далі Володимир Миколайович.

– Так, знав. І часто з ним на протязі яких чотирьох років зустрічався, – відповів я. – З ним я обговорював свою працю «Еволюція лірики Олесь», яку я потім зачитував на семінарі в Ол. Колесси.¹

Дальше моя розмова з Сосюрою точилася навколо особи Олесь. Володимир Миколайович особливо цікавився його страдницьким емігрантським життям. Він хотів знати, як і де Олесь жив, з ким він у Відні й Празі зустрічався, чи дальше писав вірші, хто був і що поробляв його син Олег, замордований фашистами і т.д. Коли я про все це оповідав, Сосюра напружено слухав, відчувалося його любовне й глибоко співчутливе відношення до Олесь,

1 Згадану вище працю я потім поширив на дисертацію, яка стала основою моєї монографії про О. Олесь, що вийшла 1994 р. у Києві.

якого він вважав за свого «першого вчителя».

В потоці нашої розмови я згадав Володимирі Миколайовичу, що в слов'янській Празі віддавна, ще з часів Австро-Угорщини, перебувало багато українців, особливо з західних земель – Галичини, Буковини й Закарпаття, які входили в склад Австро-Угорщини. Там навіть був до 1945 р., – продовжував я далі, – Український Вільний Університет, який постав у міжвоєнний період з підпільного українського університету у Львові, бо ж для галицьких українців був на польських університетах за часів Пільсудського *numerus clausus*.²

Оповідючи Володимирі Миколайовичу про все це, сказав я і про те, що на празьких високих школах викладали свого часу визначні українські вчені – фізик Іван Пулюй, який вважається предтечою Рентгена, математик Яків Кулик, медхемік Іван Горбачевський, історики Михайло Грушевський і Дмитро Дорошенко, мистецтвознавець Дмитро Антонович, літературознавець Олександр Колесса, професор міжнародного права Станіслав Дністрянський та ін. В Празі студіювали, – казав я далі, – Василь Касіян, Антін Павлюк, Марія Деркач, багато інших з усіх земель України. Не без певної гордості за слов'янську Прагу згадав я й те, що в ній є дві меморіальні дошки, пов'язані з українською культурою: одна встановлена на бувшій друкарні Грегора, де був 1876 р. виданий т.зв. празький «Кобзар», друга – знаходиться на будинку, в якому жив і помер фізик І. Пулюй. Є це на Сміхові /район Праги/, в Пресловій вул. 17, неда-

леко т.зв. делніцкего, т.е. Робітничого дому.

– Незабаром мають, – казав я тоді Сосюрі, – відслонити меморіальну дошку І. Франкові, який двічі був у Празі, знав особисто деяких чеських учених і письменників і 1891 р. промовляв на Першому з'їзді слов'янської прогресивної молоді.

Сьогодні, ясна річ, про цю подію я б так, тобто в майбутньому часі, не говорив, бо ж саме тоді, коли ми перебували в Києві, на Слов'янському острові у Празі, який зразу ж біля Національного театру, була відслонена ця дошка Франкові. Його ювілей у 1956 р. був для цього акту найкращою нагодою. Урочистий церемоніал відслонення здійснив Зденек Фірлінгер, тогочасний прем'єр Чехо-Словаччини.³

Нашій розмові не було б тоді, мабуть, кінця, коли б десь уже надвечір не зайшов до Сосюр їхній сусід – поет Терень Масенко. Попрощавшись з гостинною Марією Гаврилівною, ми всі втрех пішли до Масенків. І він хотів мені подарувати свою збірку, яка щойно вийшла. Без чарки не обійшлося ані в нього. Виходячи вже від Масенків, зустрів нас Б. Антоненко-Давидович і всіх нас запросив «на хвильку» до себе. Мешкав, як пригадую, тут поруч, в кутку будинку, цілком внизу. «Хвилька» обернулася щонайменше в годину-другу. Гостителю було про що оповідати. Більше десяти років він був далеко від батьківщини, у сталінських Гулагах, багато чув і бачив, чимало чого пережив. Його автобіографічна поема, яку він тоді нам прочитав, мене просто приголомшила. Деякі її частини він пере-

2 Закрита, обмежена кількість студентів на високих школах.

3 Жалко було мені, що я тоді не був присутній, бо ж «наврг», тобто пропозицію, на встановлення цієї меморіальної дошки опрацював був я. Рельєф Франка виконала Т. Амортова, дружина чеського історика Честміра Аморта, з яким я в цій справі був у Зд. Неєдлого.

казав просто з пам'яті. Це ще більше інтимізувало настрій всіх присутніх... Вже майже опівночі Сосюра й Масенко провели мене до готелю, здається, що це був «Інтурист». Друзі мені оповідали, що в ньому колись зупинялися О. Блок і А. Бєлий.

На другий день, що саме випав погідний і соняшний, ми з Сосюрою гуляли по Києву як старі друзі. Розмова знову зайшла про Харків, в якому ми колись жили, про Прагу й Братиславу, про чеських і словацьких поетів і навіть про гарних жінок. Сосюру все цікавило. Найбільше він розпитував про життя української діаспори. Мене знову цікавили часи сталінських репресій на Україні, життя українських письменників і вчених. Тоді я довідався про його власні страждання в тих грізних часах.⁴

Слухаючи мої згадки про Закарпаття, де я прожив найкращі юнацькі роки, Сосюра цікавився при цьому тамошнім літературним життям, з якого собі найкраще пригадував поезію В. Гренджі-Донського, яка виходила на Україні ще в 20-х роках. Про мадярську окупацію

Закарпаття напередодні другої світової війни, він знав, але про урочисте проголошення незалежності Карпатської України, про її президента Августина Волошина та про бої Карпатської Січі проти окупантів, мусив я йому все докладно оповісти. Жадібно слухаючи про ці події, Сосюра розпитував про долю багатьох втікачів із Закарпаття, доля яких закинула до Праги, Відня, Братислави та навіть до Канади й США. Він жалівся, що йому якось не поталанило побувати у Празі, Відні й Парижі, де перебувало тоді чимало його земляків. При цій нагоді він якось – ніби випадково – запитав, чи знав я також Вол. Винниченка. Таке питання я тоді чув уже від багатьох

клян. Я відповів, що ні, але чув від празьких студентів про те, що Винниченко, живучи в Берліні й Парижі, заїжджав деколи й до Праги, де жив його давній друг Микита Шаповал, що був як літерат відомий під псевдонімом М. Сріблянський. У Празі, – продовжував я далше, – Винниченка одного разу екстремістичні студенти закидали гнилими яйцями. Мені соромно було про це згадувати, але затакувати це було б – думав я собі – також негарно. У Празі в 20-х роках була група ліво орієнтованих студентів, об'єднана в невеличкому угрупованні «Жовтень». Один з його лідерів, поет Антін Павлюк, студіював на Карловому університеті, заробляючи собі вечорами у празьких барах грою на саксофоні. Вже пізніше я довідався, що Винниченко, драми якого ішли тоді на багатьох європейських сценах, помер як член французької компартії та що начебто над його можливу промовляв секретар паризької парторганізації.

Гуляючи в Шевченківському парку, що напроти університету, ми тоді з Володимиром Миколайовичем сфотографувалися біля пам'ятника Т. Шевченкові. Згадуючи якось 20-роки, коли вся Україна жила бурхливою літературною дискусією, я Володимир Миколайовичу зацітував «Два Володьки з собою в бою/ І обидва, як я, кароокі...» Ефект був небувалий!

– Де ви цього вірша знайшли? – зворушливо запитав мене Сосюра. – Та ж він уже давним-давно у нас забутий... Ну, й пам'ять же у вас!...

Довелось мені пояснити, що в моїй бібліотеці є також кілька чисел «Червоного Шляху», «Життя й Революції», «Нової Генерації» Михайля Семенка і навіть збірка віршів М. Хвильового «Молодість», видана в Харкові 1921 року. Похвалився я також тим, що

4 Про це я переоповів у статті «Сосюра під обстрілом критики» /“Дукля”, 3, 1995/.

мені один товариш з Праги, родом з Кам'янця-Подільського, подарував навіть повний комплект «Літературного Ярмарку», про який я пізніше написав розвідку.

– Це, знаєте Миколо Ярославовичу, я в цьому вірші, – продовжував Сосюра про «Два Володьки», – не лишень про себе... Там сказано про все моє пореволюційне покоління... Саме життя підказало таку тему... Задля цього вірша довелось мені немало витерпіти...

Багато ще дечого говорили ми тоді з Володимиром Миколайовичем. Особливо цікава була розмова про Маланюка, ім'я якого в 20-х роках на Україні було добре відоме та якого більшовицька критика закидала болотом. Сосюра з жалем оповів, що його змусили тоді виступити проти цього поета. Це він тоді про відоме – «Пане Маланюче, Ми ще зустрінємось в бою!»

– Ми всі тоді, – якось винувато говорив Володимир Миколайович, – підписали душу чортові... Інакшого виходу просто не було...

– У нас, – зареагував я при цьому, – також приблизно так було, хоч – правда – дихати було легше.

Ходячи тоді це якийсь час по парку, ми нарешті – бо ж хотілося вже й попоїсти – зайшли до ресторану «Україна». Тільки-но там собі розсілися й замовили обід, розпахнулися двері, й до ідальні ввалилася група артистів. Перший з них був майстерно загримований під Франка, про якого кіностудія Довженка саме накручувала ціловечірний фільм.

– Миколо Ярославовичу, – збуджено звернувся до мене Сосюра. – Знаєте, хто грас Франка?... Це наш славний земляк Сергій Бондарчук. Я Вас із ним познайомлю.

Після цих слів Володимир Миколайович попросив до нашого столу Бондарчука, якого я бачив у фільмі

про Шевченка і, здається, в «Судьбе человека» Шолохова⁵. За спільним столом, де не бракувало й випивки, дружньою розмовою і жартами, швидко промайнув час. За яку годину-другу Бондарчук з нами попрощався – режисер кликав на дальше накручування. Скоро після цього пішли й ми. Коло моїх знайомих з України кожного дня поширювалось. Треба було, одначе, вже готуватись додому. На літовище нас проводжали В. Сосюра, Т. Масенко, Ю. Назаренко, О. Юценко та інші наші друзі.

З тих часів між мною й Сосюрою почалось листування. В одному з своїх листів я попросив Сосюру написати вступне слово до збірки його віршів у словацьких перекладах, яку я саме готував. Він це охоче зробив. Збірку, що її любовно переклав Юліус Кокавец, ми назвали за назвою одного з Сосюриних віршів – *Tak nikto neľúbil*. Вона вийшла у Братиславі 1962 р. і, крім вступного слова автора, охоплювала переважно інтимну лірику В. Сосюри, хоч була в ній і його «Червона зима». Наперекір усім заборонам і канонам до цієї збірки я включив також славну ліро-баладу «Перстень», яка була заборонена. Наприкінці цього першого словацького видання поезій Сосюри була моя розвідка «Лірика боротьби й кохання». Як лишень ця збірка появилася, я негайно надіслав її Володимирі Миколайовичу.

Ще двічі приїздив я тоді до Києва і кожного разу бачився з Сосюрою. Розмовляли про все можливе, найчастіше про перше пореволюційне десятиліття, бо ж я саме готувався писати працю про цей важливий період української поезії. Дещо з цікавих розповідей поета, що й сам творив цю героїчну епоху, я тоді записав. Особливо зворушуюче він згадував друзів свого буремного покоління – М. Хвильового, Майка

5 Фільм про Шевченка йшов у ЧССР під назвою «Zlomené pouta».

Йогансена, П. Тичину, В. Коряка та інших. Кожного разу це була цікава зустріч, ми завжди мали про що говорити.

Мою ширю дружбу з Сосюрою пригадує мені теж його вірш «Словацький зошит», який він мені присвятив. Назва його походить з альбому, що я його коротко після свого повороту додому надіслав Сосюрі з Братислави. До нього поет вписував свої нові вірші. «Словацький зошит», як мені відомо, ще ніде публікований не був. Його мінорний тон відбиває тогочасний настрій поета, в якого вже – за влучним висловом Д. Фальківського – «срібна паморозь над скронями заіскрилась... зацвіла...»

Коли 1967 р. я знову поїхав на Україну, В. Сосюра вже між живими не було. Мені це, очевидно, було відомо з «Літературної України», яку я ре-

тельно передплачував. На смерть дорогого моїй пам'яті поета відгукнувся я некрологом в одній словацькій газеті. Багато цікавого з життя Сосюри оповідав мені його ширий друг Т. Масенко, з яким я тоді поїхав на цвинтар, щоб покласти на могилу нашого спільного друга квіти.

Дещо з тих часів уже призабулося, але чимало з того, що я тоді бачив, чув і переживав, з ким тоді зустрічався і спілкувався, часто виринає з пам'яті. На козацьку постать В. Сосюри, котрий вже наближувався до 60-ки, ніколи не забуду. Як ніни бачу його добрячі темно-карі очі, шляхетний вираз слов'янського широкого обличчя, на якому часто було помітно якийсь вистражданий біль, ледве видимий милий усміх... Таким він мені запам'ятався.

Братислава, 12/8. 1995 р.
Микола Неврлий

Володимир Сосюра

Словацький зошит.

*Словацький зошит. Сум алей.
Замовк давно вже соловей, –
його скінчилося натхнення.
Гойда дітей сіренький геній.*

*Не марно викинув ячмінь
вусатий колос. Хрипне голос
у солов'я... Не спів, а тїнь,
од голосу, що зрів, як колос.
Не заспіває так він знов.
Що може наробить любов!*

*Любов, як сонечко те гоже,
і воскресить, і вбити може,
коли це справжня любов.*

*Настане осінь. І зима
На нею тихою ходою
в алей прийде і сама
все вкриє сніжною габою.
На те і зуть її – зима.*

*Але алей за зимою
почують знову солов'я,
і в пісні тїй життя красою
прилине молодість моя,
і засіє знов весною
й росою зелень забуя.
І знову паротяг загейка
в словацькїм зошитї, моїм...
А поки що, мій соловейку,
давай з тобою помовчїм.*

*Мовчу. А серце солов'їне
мовчать не може. Рай кругом...
Пташинї співи – переливи
й на лавї сивий, та красивий,
поет з нахиленим чолом.*

*І знов поезії молюся,
бо їй належу я навїк,
од солов'я лиш тим різнюся,
що я співаю круглий рік.*

12/-VI-60.

АКТУАЛЬНІ МОВОЗНАВЧІ ПРОБЛЕМИ ТА КОНЦЕПЦІЇ ПЕРЕКЛАДУ В ПРАЦЯХ УЧЕНИХ УКРАЇНИ ТА БЛИЗЬКОГО ЗАРУБІЖЖЯ

Поняття Давня /Київська/ Русь охоплює східнослов'янську державність від її становлення /кінець IX – поч. X ст./ до монголо-татарської навали.

Література Давньої Русі починалася з перекладів. В цьому вона подібна до більшості середньовічних європейських літератур. На Русі і література, і писемність виникли одночасно вже у розвинутих формах, і ця поява була безпосередньо пов'язана з прийняттям християнства. Після прийняття християнства /988 р./ виникла потреба в богослужбових книгах, які раніше надходили з Болгарії. Окрім Біблії /тих її частин, що перекладені Кирилом та Мефодієм/, на Русь потрапили основні богослужбові книги, а також декотрі твори візантійської релігійної літератури. Саме ця література перекладалася перш за все. Для перших етапів розвитку літератури і літературної мови ці переклади мали величезну організуючу роль. Так Русь змогла прилучитися до чисельних лексичних багатств, що були накопичені грецькою мовою за багато сотень літ літературного розвитку. Дещо далі перекладацькі студії збільшуються за обсягом. Відомо, що вже в перші десятиріччя XI

ст. київський князь Ярослав зрозумів необхідність мати власні перекладні книги, для чого, як дізнаємося з літопису, він зібрав «писце многы и перекладаше от грек на словенсько писмо. И списаша книги многы».

Чисельність перекладів, що датуються XI–XII ст., виділяє Київську Русь не тільки серед слов'янських держав, але й держав Європи взагалі.¹

Історично однією з форм залучення людей, що говорять однією мовою, до культурних цінностей інших народів, зокрема до древніх пам'яток писемності і, особливо, культурної літератури був переклад. Гіпостазування форми, зумовлене магічним значенням текстів культових книг, яке було характерне для прихильників **формалістичного, буквалістичного** напрямку у перекладознавстві, вже в середні віки послужило теоретичним обґрунтуванням вимоги дослівної точності оригіналу, максимальної близькості форми і структурної організації перекладного тексту до вихідного.

Буквалістський напрям у 30– і рр. XX ст. у вітчизняній транслатології представлений працями Євг. Ланна, І. Аксьонова, Б. Ярхо, Н.В. Лапшиної, О.О. Смирнова² та декотрих інших. Помилковість тези про форму як іманентну, самодостатню та саморозвиваючу категорію, що стала методологічно визначальною у формалістичному напрямі, здебільшого визначила її нежиттєздатність. Про штучність відділення форми від змісту писав ще Аристотель³. На цьому акцентували увагу В. Гумбольдт⁴, І. О. Бодуен де Куртене⁵, Ф. де Соссюр⁶ та ін. О. О. Потебня⁷ вказував на подвійний характер

1 Доповідь зачитана на семінарі перекладачів у Пряшеві /червень 1995 р./

2 Ланна Е. Диккенс. М., 1946. Аксенов И. Шекспир. Статьи. Ч.1. М., 1937. Ярхо Б.И., Лапшина Н.В. Метрический справочник к стихотворениям А.С. Пушкина. Л., 1934.

3 Аристотель. Поэтика. К., 1967.

4 Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. М., 1984.

5 Бодуен де Куртене И.А. Избранные труды по общему языкознанию. М., 1963. Т. 1–2.

6 Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики. М., 1933.

мовного знаку, виділяючи в ньому форму та зміст. Учений розглядав їх як дві сторони однієї сутності – нероздільні, що не існують одна без одної. На думку вченого, зовнішня форма нероздільна з внутрішньою, змінюється з нею, без неї перестає бути сама собою. Значить, тільки цілісний погляд на мовну одиницю як матеріально оформлену єдність дозволяє вивчити внутрішні джерела розвитку лінгвістичного об'єкту і бути об'єктивним у виборі перекладного відповідника.

Черговим кроком у розвитку перекладознавчої науки стала **нормативно-змістова** концепція перекладу, в якій еквівалентність трактується як єдність змісту тексту на вихідній та перекладній мовах і дотримання норм мови перекладу. Ця концепція виходить з того, що всі мовні знаки відображають ті або інші ділянки об'єктивної дійсності /предмети, явища, ситуації тощо/ – денотати. Прихильники нормативно-змістової /денотативної/ концепції⁷ визначають переклад як процес пошуку симетричних денотатів у двох мовах і перекодування вихідного тексту мовою перекладу. По суті, зміст тексту вихідної мови зводиться до його предметно-логічної структури і поза увагою залишаються прагматичні й стилістичні компоненти значення тексту. Крім того, установка на існування в мовах симетричних денотатів передбачає, як мінімум, дві умови: 1/ у системах зіставляваних мов повинна бути однакова кількість денотатів, що відповідають один одному, 2/ і не просто відповідають, а є тотожними, оскільки за цієї умови можливе досягнення еквівалентності при перекодуванні. Але одна й та ж кар-

тина світу по-різному відображається у мовах, навіть близько – споріднених. Виникає ряд труднощів при перекодуванні реалій, завжди асиметричних або безеквівалентних у різних мовах. При цьому в мовах, що близькі у структурному та типологічному плані, складніша сутність цих розходжень, більший перелік тих семантичних категорій, які вимагають обов'язкового зіставного дослідження, проблематичним є пошук еквівалентних відповідників.

У 1913 р. одним з основоположників Празького лінгвістичного гуртка В. Матезіусом був сформульований функціональний підхід до поетичного перекладу, основна теза якого – максимальне наближення до тотожного впливу текстів перекладу та оригіналу на читача. У вітчизняній лінгвістиці функціональне розуміння еквівалентності набуло багато прихильників через свою конструктивність.

Основні положення теорії функціональної еквівалентності найбільш повно та широко викладені в працях сучасних мовознавців, які виходять з визначального твердження про принципову перекодуваність будь-якого тексту. Розроблений Л. В. Федоровим⁸ та Я. Рецкером¹⁰ наскрізний принцип функціональності полягає в наступному: функціонально еквівалентним є переклад, у якому рівноцінними оригіналу засобами відтворюється зміст вихідного тексту зі збереженням властивості для останнього стилістичної маркованості, експресії і при цьому досягається такий же ефект впливу на читача. В перекладі використовуються такі мовні засоби, які навіть при формальній невідповідності одиницям вихідної мови виконують

7 Потебня А.А. Мысль и язык // Полн. собр. соч. Одесса, 1922. Т. 1.

8 Сопоставительное изучение грамматики и лексики русского языка с чешским и другими славянскими языками /Под ред. А.Г. Широковой и Вл. Грабье. М., 1983.

9 Федоров А.В. Основы общей теории перевода. 4 изд. перераб. и доп. М., 1983.

10 Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. М., 1971.

аналогічну їм виражальну функцію в системі цілого.

Особливу актуальність, новизну та практичне значення у цій концепції має положення про те, що рівноцінність мовних засобів визначається адекватністю їх виражальних функцій у системі цілого, що повноцінність тексту в значній мірі залежить від передачі в перекладі співвідношення окремого елементу тексту і цілого. Цікаво, що в чеській лінгвістиці проблема функціональної еквівалентності широко розроблялася в працях Іржі Левого¹¹/50– 60– і рр. XX ст. – «Чеські теорії перекладу», «Мистецтво перекладу», докторська дисертація «Проблеми зіставного віршування».

Л. К. Латишев¹² вводить у перекладознавство поняття **комунікативно- функціональної еквівалентності**. Суть його полягає в тому, що оригінал і переклад, «кожний у сфері своєї діяльності, спроможні викликати аналогічні комунікативні ефекти». Автор пропонує якісно новий критерій еквівалентності двох текстів – максимальне наближення двомовної комунікації з перекладом до одномовної. Дана концепція в цілому переконлива, хоча одне принципове міркування висловили хотілося б. На думку Л. К. Латишева, «до змісту тексту відносяться ті елементи його семантики і структури, котрі достатньо чітко фіксуються реципієнтом тексту і безпосередньо беруть участь у формуванні комунікативного ефекту», а сама дефініція «дозволяє визначити те, що підлягає відтворенню в перекладі, від того, що може не перекладатися /тобто зміст від незмісту/». Іншими словами, «ті елементи семантики

і структури тексту», які «чітко фіксуються одержувачем» і є змістом тексту, а ті, що не фіксуються або фіксуються нечітко, змісту тексту не складають. На нашу думку, висунуте положення не може бути критерієм визначення змісту хоча б тому, що сприйняття тексту реципієнтом дуже суб'єктивне. Воно не завжди фіксує навіть інформативну значущість тексту, на кажучи вже про прагматичний аспект змісту, що включає стилістичну конотацію та експресивно- емоційно- оцінний аспект, які можуть бути не сприйнятими взагалі, сприйнятими інакше або невірно. Недостатньо визначений і критерій міри /ступеня/ сприйняття – «достатньо чітко».

Відтворення змісту є визначальним фактором ступення еквівалентності перекладу і оригіналу в цілому. Від правильного розуміння його обсягу залежить безпосередньо якість перекладу, а це, в свою чергу, вимагає більшої чіткості критеріїв, що визначають його об'єм і межі. В цілому ж комунікативно- функціональна концепція є безперечним кроком вперед у розвитку транслятологічної думки.

У працях С. Г. Бережана¹³ розглядається один з найважливіших аспектів проблеми еквівалентності – семантичний. Поділяючи думку В. А. Звегинцева¹⁴ про те, що значення слова не можна вважати елементарною одиницею семасіології, і використовуючи запропоноване поняття лексико- семантичного варіанту, С. Г. Бережан створює оригінальну концепцію семантичної еквівалентності одиниць. За цією концепцією, підставою для визначення або невизначення слів еквівалента-

11 Левый И. Искусство перевода. М., 1974.

12 Латышев Л.К. Курс перевода: проблемы эквивалентности перевода и способы ее достижения. М., 1981.

13 Бережан С.Г. Семантическая эквивалентность лексических единиц. Кишинев, 1973.

14 Звегинцев В.А. Об основной и предельной единице семасиологического уровня языка. SCL, 1960, № 3.

ми за смыслом може бути наявність або відсутність у них відповідних елементів смислової структури. Виходячи з того, що у відповідному семантичному варіанті смислове протиставлення словникових одиниць нейтралізується, опозиція наявності/відсутності якісної семантичної різниці між значенням пари доволіно взятих одиниць перетворюється в ідентифікуючий фактор явища семантичної еквівалентності. Під «елементами смислової структури», «семантичними варіантами» розуміються **семи** /за усталеною термінологією Л.О.Новікова^{15/}. Таким чином, критерієм семантичної еквівалентності, за С.Г. Бережаном, є ступінь відповідності слів на рівні глибинних семантичних структур.

А. Д. Швейцер¹⁶ розвиває положення концепції функціональної еквівалентності. Він пише, що перекладач порівнює позамовну реакцію на перекладне повідомлення з боку одержувача з реакцією на вихідне повідомлення одержувача, який сприймає його на вихідній мові. При цьому еквівалентність забезпечується завдяки точності передачі у перекладі елементів змісту вихідної мови, комунікативної установки і функцій одиниць мови.

Питання про фразеологічну одиницю і реалію як перекладознавчі категорії розглядається в працях проф. Р.П. Зорівчак¹⁷.

Глибокий концептуальний підхід до мовної одиниці, яка має семантичну структуру, тобто закінчений перелік взаємопов'язаних, ієрархічно залежних, розташованих певним чином і в певній послідовності компонентів семантичного ядра та периферії, знаходимо в працях та

в докторській дисертації проф. М. А. Алексеєнка¹⁸.

У галузі транслятології успішно працювали та продовжують працювати й інші українські лінгвісти: Л. А. Булаховський, Й. А. Багмут, О. Л. Кундзіч, М. М. Пилинський, В. В. Коптілов, С. Ковганюк, П. П. Плющ, Ю. О. Жлуктенко, В. В. Жайворонок та ін.

Основи перекладу на близькоспоріднену мову викладені в працях М.Т. Рильського¹⁹, який неодноразово вказував на помилковість думки «наче перекладати з близьких мов легше, ніж з мов далеких. Переклад на українську мову, скажімо з російської або білоруської, становить специфічні, не завжди переборні труднощі, він таїть у собі багато небезпек».

В працях українських транслятологів висвітлюються окремі питання близькоспорідненого перекладу: російсько-українське та українсько-російське відтворення церковнослов'янців /П.П. Плющ/, мова ідіолекту в перекладі /Г. В. Маклакова/, проблема перекладу термінів /Г. І. Панько/, національно-культурний компонент у перекладі /В. І. Кононенко/, основні етапи розвитку перекладознавства на території нашої країни, питання перекладу архаїчної лексики, власних імен /С. Ковганюк/, контекстуальний переклад лексики та фразеології /Й. А. Багмут/ та ін.

Таким чином, палітра проблем, що вирішуються та вивчаються вітчизняними лінгвістами, достий різноманітна, але всі ці дослідження так чи інакше пов'язані з актуалізацією питання про одну з кардинальних категорій сучасного мовознавства – категорію еквівалентності.

15 Новіков Л.А. Семантика русского языка. М., 1982.

16 Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика. М., 1973.

17 Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. Львів, 1983.

18 Алексеєнка М.А. Фразеология ленинской речи и способы ее перевода. Львов, 1989.

19 Рильський М.Т. Художній переклад з однієї слов'янської мови на іншу. К., 1958.

Українські фольклорні образи у творчості польських романтиків

Проблематика, що пов'язується з вивченням фольклору слов'янських народів у порівняльному ключі, постає в епоху сьогоденних реалій, власне, докорінних змін у слов'янському світі загалом особливо актуальною. Слід упевнитися, що порівняльне літературознавство має у різних країнах неоднакову історію. Проте воно настільки багатогранне й багатоглибке, що годі говорити про цілісну вичерпність висвітлення низки питань з проєкцією на власнодію фольклорних ідей, образів, тематичних пластів, мотивів, які належать навіть таким народам-сусідам, як, скажімо, українці, з одного боку, й поляки – з другого. Щоправда, цю важливу тему у тій чи іншій мірі закроїли такі учені, як О. Бодянский, М. Максимович, О. Пипін, І. Франко, М. Возняк, В. Гнатюк, С. Русова, О. Брюкнер, В. Лешкий, М. Рильський, Є. Кирілюк, О. Дей, Г. Вервес, В. Ведіна, Т. Пачовський, Ю. Булаховська, В. Юзенко, І. Денисюк, Ф. Погрєбен-

ник, М. Яценко, Н. Калениченко, Г. Нудьга, Т. Комаринець, Р. Радзишевський, Л. Міщенко, В. Лесин, М. Грицай, О. Зілинський, М. Якубець, С. Козак, Б. Белокозович, Ф. Неуважний, М. Сивицький, В. Мокрий, М. Чех, Я. Грцков'як, Е. Анчевська, Є. Єнджєсевич, А. Верба, В. Серчик, Е. Весневська, С. Заброварний, А. Вітковська та ін. Численні публікації названих авторів містять концептуальні висновки про регіональний і міжнародний контекст певної національної літератури. У теоретичному ключі ця проблематика системово досліджувалася у працях О. Білецького, В. Жирмунського, С. Шабліовського, М. Кравцова, Н. Над'ярних, Ю. Борєва, М. Полякова, П. Коланєва, М. Жулинського, М. Пархоменка, Д. Наливайка, Є. Цибенко, М. Ільницького, Д. Дюришина, І. Конєва, Д. Лекова, Е. Райснера, П. Кірхнера, Р. Гебнера, Г. Маркевича, М. Ласло-Куцюк, Є. Кухарської та ін. Винятково цінні студії про входження вірців українського фольклору у художню тканину польської літератури належать львівським дослідникам Р. Кирчіву¹ та Г. Нудьзі².

Поза всяким сумнівом, порівняльне дослідження розвитку національного письменства на рівні регіонального й міжнародного аспектів³ має особли-

1 Кирчів Р.Ф. Український фольклор у польській літературі (Період романтизму – Київ, 1971. – С. 116-274/.

2 Нудьга Г.А. Українська пісня в світі. Дослідження. – Київ, 1989. – С. 17-73.

3 Кравцов М.І. Історико-порівняльне вивчення епосу слов'янських народів. // Історичний епос східних слов'ян. – Київ, 1958. -С.98; Кравцов Н.И. Проблемы сравнительного изучения славянских литератур. – Москва, 1973. – С. 7; Яценко М.Т. До порівняльного вивчення фольклору слов'янських народів у прогресивній українській фольклористиці // Слов'янське літературознавство і фольклористика. – Випуск 2. – Київ, 1966. -С.89; Жирмунский В.М. Эпическое творчество славянских литератур и проблемы сравнительного изучения эпоса. – Москва, 1958. – С. 6; Рейзов Б.Г. Сравнительное изучение литературы // Вопросы методологии литературоведения. – Москва, 1966. -С. 204; Кулешов В.И. Литературные связи России и Западной Европы в XIX в. – Москва, 1965. – С. 10; Конєв И. Ние сред другите и те сред нас.-София, 1972.-С. 74; Дюришин Д. Теория сравнительного изучения литератур. – Москва, 1979. – С. 39; Вервес Г.Д., Ведіна В.П., Булаховська Ю.Л. Українсько-польські літературні взаємини ХХ ст. – Київ, 1963. – С. 19; Юзенко В. Українська народна поетична творчість у польській фольклористиці ХІХ ст. – Київ, 1961. – С. 82; Погрєбеник Ф.П. Василь Стефаник у слов'янських літературах. – Київ, 1976. – С. 278; Борєв Ю. В. Искусство интерпретации и оценки. Опыт прочтения „Медного

во перспективний ґрунт з кількох причин. Одна з них, що належить вже історії сьогодення, пов'язується з актом проголошення, приміром, українським, білоруським, словацьким народами державної незалежності. Набуває нової ваги постановка багатьох питань і оцінок щодо самої домінанти зіставлення функціональних явищ, взаємодії як системи літератури того чи іншого слов'янського народу.⁴

Ще наприкінці 60-х років відомий російський вчений Д. Лихачов стверджував: „Під системою літератури я розумію певне співвідношення її частин між собою: видів літератури /перекладної й оригінальної, церковної, історичної, природознавчої, пу-

бліцистичної та ін./, її жанрів, осібних творів..., відношення літератури до інших віток культури, науки, релігії, суспільної думки, різних мистецтв, фольклору і т.п. ... до культури й літератури інших країн і народів».⁵ У пов'язі з нашою темою важливою видається думка, яку висловив цей же автор на початку 90-х років, а саме: „Концептосфера національної мови тим багатша, чим багатша вся культура нації – її література, фольклор, наука, образотворче мистецтво /воно також має безпосередній зв'язок із мовою, а, отже, із національною концептосферою/, вона співвідносна з усім історичним досвідом нації та релігією зокрема».⁶ Сутність такого погляду яскраво проступає на рівні

всадника». - Москва, 1981. - С. 24; Цыбенко Е.З. Из истории польско-русских литературных связей XIX-XX вв. - Москва, 1978. - С. 57; Грабович Г. Иван Франко и Адам Мицкевич // Иван Франко и світова культура. - Київ, 1990. - С. 139; Пахльовська О. Україна: шлях до Європи... через Константинополь // Сучасність.-1994.-№ 2. -С. 103; Дзюба І.М. Що за обрієм? /Наша культурна спадщина і культурне майбуття// Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. - Київ, 1992.-С.9.

- 4 Spotkania literackie. Z dziejów powiązań polsko-rosyjskich w dobie romantyzmu i neoromantyzmu. Red. B. Galster i J. Kamionkova przy współudziale A. Piorunowej. Wrocław, 1973; Białokozowicz B. Polsko - wschodniosłowiańskie stosunki literackie jako problem badawczy // Studia Polono - Slavica - Orientalis. Acta Litteraria I. Pod red. B. Białokozowicza. - Wrocław, 1974; Witkowska A. Literatura romantyzmu. - Warszawa, 1977; Lepki B. Zarys Literatury. Ukraina. Podręcznik informacyjny. - Warszawa - Kraków, 1930; Jakóbiec M. Kluczowe problemy stosunków literackich polsko - rosyjskich w latach 30-40-tych wieku XIX // Z polskich studiów slawistycznych. - Warszawa, 1958; Jakóbiec M. Kluczowe problemy historii stosunków literackich polsko - ukraińskich // Z polskich studiów slawistycznych. Literatura. Folklorystyka. Problematyka historyczna. Prace na IX Międzynarodowy Kongres Slawistów w Kijowie 1983. - Warszawa, 1983; Kozak Stefan. Ukraiński mesjanizm romantyczny // Slavia orientalis, 1989, N 3/4 /s. 593-609/; Kozak S. U źródeł romantyzmu i myśli społecznej na Ukrainie. - Wrocław, 1978; Hryckowian J. Polsko - ukraińskie związki literackie. Stan i potrzeby badań // Rocznik Komisji Historyczno - literackiej. T. 18. 1981. /s. 153-180/; Wiśniewska E. Wasył Stefanyk w obliczu Młodej Polski. - Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk - Łódź, 1986; Kucharska E. Początki sławy literackiej Józefa Kraszewskiego w Rosji // Slavia orientalis, 1963. nr 4; Meyer K.-H. Die Ukraine in der polnischen Romantik. - Berlin, 1932; Bielicka - Luftowa M. Znaczenie terytorium w tak zwanej szkole ukraińskiej // Pamiętnik literacki, 1963. nr 2; Grabowski M. O pieśniach ukraińskich // Literatura i krytyka. - 1837. - T. 1. Cz. 2. - s. 103; Grabowski M. O szkole ukraińskiej poezji // Literatura i krytyka. - 1840. T. 1. - s. 38; tużny R. Dawne piśmiennictwo ukraińskie a polskie tradycje literackie // Z dziejów stosunków literackich polsko - ukraińskich. Praca zbiorowa pod redakcją Stefana Kozaka i Mariana Jakóbca. - Wrocław, 1974. - s. 7-36; Kolberg O. Ruś Karpacka // Dzieła wszystkie. - T. 55. - Wrocław - Poznań, 1971. - s. 3; W. Mokry. Uwagi o dorobku polskiej ukrainistyki historyczno - literackiej w ostatnim dziesięcioleciu. Stan i potrzeby badań // Slavia Orientalis, 1977. nr 3. s. 153-180; Jakóbiec M. Źródła i drogi rozwojowe kultury ukraińskiej // Kwartalnik Instytutu Polsko - Radzieckiego, 1955. - nr. 1/2 - s. 100-123.

- 5 Лихачев Д.С. Древнеславянские литературы как система // Славянские литературы. - Москва, 1968.-С.5; Вєрвєс Г.Д. Українська література в загальнослов'янському контексті /До проблеми вивчення зональних художніх систем/. - Київ, 1978.-С. 8.

всезагальної тези особливо тепер, коли повертаються, скажімо, до українського народу його глибинні цінності загальнолюдського значення, у т.ч. численні імена першорядних діячів літератури, мистецтва, науки, культури загальною. Бо ж, як наголошує М. Жулинський, «історія української культури ще донедавна нагадувала розбиту, викривлену ґрунтову дорогу»⁷, обабіч якої залишалися забутими або ж і забороєними сапоодинокі творчі досягнення багатьох провідних діячів української культури. Назвемо для прикладу імена таких письменників, художників і вчених, як В. Винниченко, В. Лепкий, М. Хвильовий, О. Ольжич, Є. Маланюк, В. Стус, О. Архипенко, М. Грушевський, І. Огієнко, Д. Дорошенко та цілої плеяди інших славетних уродженців України, спадщина яких нині вперше повертається до рідного народу цілком. А звідси впливає потреба системного осмислення усіх чинників, які визначають внесок Шевченкової Вітчизни у загальну скарбницю як слов'янського материка, так і всесвітньої культури, бо ж її найважливішим складником є саме терен національної культури в органічному зв'язку з її традицією, конкретною історичною епохою, її визначальними подіями від найдавніших часів до сучасності. Скажімо, історія письменства, за слушною характеристикою російського науковця Д. Маркова, – це, власне, історія зміни літературних напрямів, різних рівнів художньої свідомості, різних людських типів, характерів, в яких образно відбита

рухлива історична дійсність. Очевидно, що не буде перебільшенням, якщо сказати: ця історична дійсність, либонь, найкращим чином віддзеркалена у фольклорних змаганнях українського народу, його численних пісень, казкових сюжетах, думках, словесних образах і мотивах. Все це складає багатомірну структуру, що визначає динаміку, функцію й характер активних фольклорних тенденцій, які, у свою чергу, творять цілну систему з критеріями, приміром, «української школи» в польській літературі.⁸ Самобутність духовних змагань українського народу, широта й розмаїтість фольклорного арсеналу, його національний колорит, поетика, ідейно-стильові позиції – ось ті вихідні ціхи, які віднайшли вдячний ґрунт у творчості Яна Комарницького /1784-1840/, Олександра Фредра /1793-1876/, Антона Мальчевського /1797-1826/, Адама Міцкевича /1798-1855/, Тимона Заборовського /1799-1828/, Тимка Падури /1801-1871/, Северина Гоцинського /1801-1876/, Юзефа Богдана Залського /1802-1886/, Мавриція Мохнацького /1804-1834/, Міхала Грабовського /1804-1863/, Міхала Чайковського /1804-1886/, Луціяна Семенського /1807-1877/, Вінцента Поля /1907-1872/, Олександра Грози /1807-1875/, Юліана Словацького /1809-1849/, Томаша Олізаровського /1811-1879/, Юзефа Ігната Крашевського /1812-1887/, Оскара Кольберга /1814-1890/, Зіґмунда Качковського /1825-1896/, Яна Ляма /1838-1886/, Павлина Свенціцького /1841-1876/ та ін.

6 Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка // Известия Академии наук. – Серия литературы и языка. – Москва, 1993. – Т. 52. – № 1. – С. 3-9.

7 Жулинський М. Духовні оазиси і замулені криниці // Жулинський М. Із забуття – в безсмертя /Сторінки призабутої спадщини/. – Київ, 1990. – С.3.

8 Колесса Ф. Українські народні пісні в поезіях Богдана Залського // Записки наукового Товариства ім. Т. Шевченка. – Т.І. – Львів, 1892. – С. 124-128; Пачоський Т. Іван Франко про «українську школу» в польській літературі // Слов'янське літературне єднання. Праці кафебри слов'янської філології Львівського університету ім. І. Франка. – Львів, 1958. – С. 23-40; Гнатюк В. Український фольклор у польських переробках /Олександр Гроза/ // Етнографічний вісник.-Кн. 7.-Київ, 1929; Вервес Г. Головні проблеми українсько-польських літературних взаємин XIX ст. – Київ, 1958. – 27.

Звісна річ, не всі названі майстри польського слова репрезентують визначальні параметри «української школи» в польському письменстві, не всі вони у своїх прихильних зацікавленнях Україною, її мовою, історією та культурними змаганнями рівнозначні, якщо говорити про мистецьку вартість їхніх творів різноманітних жанрів, українофільських виступів, побудованих щонайменше на українській тематичній основі. Але всі згадані тут автори плідотворно придучалися до незамулених криниць українського фольклору, живились з українського ґрунту, створюючи, за влучними словами Олександра Тишинецького, «новий світ для польської поезії». На це аргументовано вказав Іван Франко, який поняття «українська школа» у пов'язі з польським письменством інтерпретував широко, поширюючи її вплив на всі землі, що входили складником до державного організму Польщі. Адже «те, що історики польської літератури привикли називати «українською школою», - стверджував автор «Мойсея», - поезія Мальчевського, В. Залеського та Гошинського, повісті й вірші М. Чайковського, Т. Олізаровського та Грози, деякі повісті Крашевського, деякі праці М. Грабовського і т. ін. являються при ближчій догляді немов верхом значної гори, що осяяна соцем видніється здалека, але на правду здвигається над значним числом помешких горбів і творить немов ефективно закінчення довгого гірського пасма, якого початки губляться десь у сутніках XVI віку».⁹ Винятково важливим видається такий факт: Іван Франко уявив, як слушно підкреслив Р. Кирчів, «хронологічні рамки уявлень про спілкування польської літератури з українським середовищем, відзначивши, що цей про-

цес мав свою історію ще до романтизму, починаючи десь із середньовіччя».¹⁰ У цьому аспекті варто наголосити: «українська школа», що окреслюється зв'язком з польською літературою, має узагальнююче значення, тобто її параметри аргументовано поєднуються з письменством російського, білоруського, литовського, а також німецького народів. Поза всяким перебільшенням, роль українського фольклорного елементу, що у тій чи іншій мірі виступав своєрідним документом літературних систем кількох народів, ще в достатній мірі не досліджена. Ведемо мову про «вкраплення» цього елементу, наприклад, у твори кільканадцятьох польських авторів, які спілкувалися з українською народно-поетичною творчістю, виявляючи активне зацікавлення українським фольклорним річищем. У результаті цього громадськість Польщі отримала численні переклади, інтерпретації, переспіви, парафрази народних пісень, казок, дум, легенд тощо. Цей процес реценції українського фольклору підготував ґрунт для його проникнення у свідомість наукових і мистецьких кіл західноєвропейських країн і, зокрема, читацького загалу Німеччини. Отже, «перехрестя культур» спричинило появу своєрідної «української школи» в німецькому письменстві, представники якого, у т.ч. Й.-Г. Гердер, Й.Х. Енгель, Б. Гаквет, Т.А.Л. фон Якоб /Талве/, А. Мауріціус, Ф. Боденштедт, К.-Е. Францоз та ін., чимало зробили для поширення відомостей про Україну у Західній Європі. Таким чином, польськомовне середовище виконало певну посередницьку роль, про що свідчать такі видання, як «Народні пісні поляків» /1833/ Вінцента Поля¹¹, «Народні пісні поляків та українців» /1846/ К. Вурцбах¹²,

9 Франко І. «Король балагулів» Антін Шашкевич і його українські вірші. ЗНТШ. - Т. 57, 1904. - С. 1.

10 Кирчів Р. Український фольклор у польській літературі. - С. 43.

11 Pol W. Volkslieder der Polen. - Leipzig, 1833.

12 Wurzbach C. Die Volkslieder der Polen und Ruthenen. - Leipzig, 1846.

„Слов'янські народні пісні» /1830/ Й. Венціга¹³, „Слов'янська балалайка. Польські і російські народні пісні» /1843/ В. Вальдбрюля¹⁴, а також збірки „Українські пісні» /1841/ Антона Мауріціуса¹⁵, та особливо – „Поетична Україна» /1845/ Фрідріха Боденштедта¹⁶.

Привагідно зауважимо: німецькомовний переклад поеми „Марія» Антона Мальчевського, що з'явився 1825 року окремим виданням, викликав помітний резонанс у німецькій пресі. Цей факт був своєрідним, власне, одним із перших орієнтирів для критиків Німеччини щодо привернення вчених-славістів цієї країни до сприйняття фольклорної стихії східнослов'янських народів. Тут мовиться передусім про реценцію українського фольклору, оскільки Антон Мальчевський в основу свого твору поклав фактично українську тематику. Для пропаганди цієї тематики згодом багато зробив не хто інший, як Адам Міцкевич, який добре знав окремі історичні події в долях України, був особисто знайомий з носіями українських культурних традицій, тонкими знавцями пісенного багатства українського народу – П. Гуляком-Артемовським, М. Максимовичем, М. Гоголем, Б. Залеським, З. Доленгою-Ходаковським. Як відомо, автор балади „Чати» від 22 грудня 1840 р. до 28 травня 1844 року читав лекції про літератури слов'янських народів у Паризькому Колеж де Франс. У цих лекціях Адам Міцкевич приділив значну увагу Україні. Так, 5 січня 1841 року творець епохального твору „Пан Тадеуш» подав порівняльну характеристику української фольклорної скарбниці, зокрема, народної поезії. „Українські простори, – писав

поет, – це своєрідна царина для лірики. Звідси пісні невідомих поетів поширювалися по всьому світу слов'янському. Козак, прихилившись до земляки або ж хатки з очерету, слухає у самотній тиші, як його кінь поїдає запашну траву, а відтак вдивляється в неозорій зеленій степ і складає думи про бої переможні й програє. Пісня, яка виривається з грудей козака, є проявом народних почуттів, переходить від покоління до покоління». Звичайно, можна тільки пошкодувати, що Адам Міцкевич не піднявся вище від хибних тверджень Вісаріона Белінського, який ставив під сумнів факт самого існування української та білоруської літератур як самобутніх систем. Ми поділяємо думку Антона Верби про те, що „українські проблеми були вивчені Міцкевичем недокладно», якщо б не сказати поверхово.¹⁷ Адже на той час, коли писалися цитовані вище рядки, Україна вже промовляла голосом Котляревського, Квітки-Основ'яненка та передусім – Шевченка. Проте підкреслимо: загальне спрямування лекцій Міцкевича паризького періоду з проєкцією на інформаційні факти про Україну, її багатостраждальну історію, неповторно передану невідомими майстрами народного живого слова у світлі фольклорних джерел, було не тільки позитивним, але й прихильним. Наголошуємо на цьому факті тому, що виступи польського поета викликали помітний розголос не тільки у Франції, але й за її межами, зокрібно, у Німеччині. Це засвідчує поява окремих уривків з лекцій Міцкевича у німецькомовному перекладі, що був видрукуваний визначним сином сербулужицького народу Яном Петром Йорданом /1818-1891/ на сторінках

13 Wenzig J. Slawische Volkslieder. – Halle, 1830.

14 Waldbrühl W. Slawische Balalaika. Polnische und russische Volksweisen. – Leipzig, 1843.

15 Mauritius A. Ukrainische Lieder. – Berlin, 1841.

16 Bodenstedt F. Die poetische Ukraine. Eine Sammlung ukrainischer Volkslieder. – Stuttgart und Tübingen, 1845.

17 Верба А. Міцкевич і Україна // Український календар. – Варшава, 1968.-С. 189; Глинський І. Словацький і усна поезія України // Народна творчість та етнографія. – 1959. – № 4.

лейпцігського „Щорічника слов'янського письменства, мистецтва та науки» /*Jahrbücher für die slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft*/ – першого наукового славистичного часопису не тільки в Німеччині, але й в Західній Європі загалом. Авторитетні думки А. Міцкевича про Україну сприяли похваленню процесу сприйняття українського фольклору німецькомовною критикою. Тому й закономірним видається видання українських історичних пісень окремою збіркою у вдалих німецькомовних перекладах Фрідріха Боденштедта /1819-1892/. У змістовній передмові, написаній 1 жовтня 1844 року, Ф. Боденштедт звернув увагу на думи, що „являють собою з погляду поетичної вартості непересічну цінність для вивчення історії українського народу». Адже „у жодній країні древо народної поезії не принесло таких багатих плодів, ніде так живо й правдиво не закарбувався у піснених виливах дух народу, як це має місце в українців».¹⁸ Таким чином, німецький славист висловив переконання: українська мова, хоч і споріднена з польською та російською, а все ж „видається вона однією із найбільшозвучніших слов'янських мов, відзначаючись великою мелодійністю». Аналогічне твердження Ф. Боденштедта, який мав особистих друзів серед українських діячів /О. Афанасьєв-Чужбинський, І. Росковшенко/, добре знав представників „української школи» у польській літературі /Т. Падура, Б. Залеський, С. Гоцинський/, знаходимо і в його рецензії на лекції Карла Абеля про російську та українську мови, що побачили світ 1885 року німецькою мовою в Лейпцігу.

„Українська школа» з її темами, мотивами, образами, імпульсами, фактичним матеріалом тощо відіграла

посутню роль в епоху романтизму, ставши явищем у міжнародному масштабі. Примітний факт: один із найавторитетніших теоретиків романтизму Маврицій Мохнацький /1804-1834/ ще в 1830 році інтерпретував Україну як поетичну Шотландію для Польщі, недвозначно проводячи паралель – Україна і Польща, Шотландія і Англія. Окремі зіставлення дають підставу припустити, що цей визначний, щоправда, ніччє дещо призабутий польський критик, автор цінних студій „Про польську літературу ХІХ століття» /"O literaturze polskiej ХІХ w."/, „Повстання польського народу в 1830-31 рр.» /"Powstanie narodu polskiego w latach 1830-1831"/, був поінформований про трагічну долю України в добу „Руїни» й „Гетьманщини», знав сюжетну канву поем „Маєспа» з-під пера Д.Г. Байрона /1818/ та Віктора Гюго /1828/.

А. Мальчевський, Т. Падура, Ю. Словацький, М. Чайковський, Л. Семенський, Ю. Крашевський, Б. Залеський, С. Гоцинський та ін., без сумніву, привнесли у польське письменство не тільки романтичні сюжетні ходи, мотиви, ремінісценції, але й принципово новий художній матеріал, домінантні паралелі для творчого поступу як окремих творців, так і розвитку всієї польської літератури. Мовиться, власне, про цілком новий колорит, барви, своєрідність зображення пейзажу, типів, характерів, стильові особливості. Як аргументовано довів Р. Кирчів, такі поети, як Богдан Залеський, Антоній Мальчевський, Северин Гоцинський „відразу звернули на себе увагу літературної і читачької громадськості як одне з найяскравіших, найсвоєрідніших явищ поряд з поезією Міцкевича»¹⁹ /підкреслення – М.З./. До речі, осмислюючи „національний колорит у казках Бодяньського», Іван Франко

18 Bodenstedt F. Die poetische Ukraine. – op. cit. – S. IX.

19 Кирчів Р. Український фольклор у польській літературі.-С.18; Кирчів Р. Українська пісня в творчості польських письменників доби Просвіщення // Міжслов'янські фольклористичні взаємини. – Київ, 1963.-С. 196-207.

у 1903 році писав: «Є в його /О. Бодяньського – М.З./ віршуванні щось інше, чим ті казки заслуговують на пильну увагу і в чім Бодяньський був учеником не німецьких романтиків і не російських корифеїв, а власне перших творців нового українського письменства – Котляревського й Гулака-Артемовського. Се національний колорит – розрядка І. Франка – М.З./, який він силкувався надати своїм казкам».²⁰

Зрозуміло, в епоху романтизму фольклор осмислювався багатьма представниками «української школи» в польській літературі як безпосередній вияв не тільки навколишньої природи, але й природи людини, її національного характеру, уподобань, імпульсів і прагнень. В окремих іпостасях це концептуально близьке до фольклористичних засад Й.-Г. Гердера /1744-1803/, «органічної теорії» творчості, культурно-історичної системи цінностей, яку поширювали, скажімо, О. Пушкін, К. Рилєєв, В. Жуковський – у російському, А. Міцкевич, Ю. Словацький, А. Мальчевський, В. Залеський, М. Грабовський, С. Гоцинський – у польському, Й.-Г. Гердер, Й.В. Гете, Ф. Шіллер, Г. Гейне – у німецькому, Ш. Петефі – в угорському, М. Максимович, О. Бодяньський, М. Костомаров, Т. Шевченко, Марко Вовчок, П. Куліш, Є. Гребінка, Ю. Федькович, М. Шашкевич в українському письменстві, тощо. Тому й закономірно, що «відкриття народнопоетичного світу України, започатковане просвітителями і продовжене романтиками, зробило її, за словами А. Міцкевича, обітованою землею слов'янської романтичної поезії».²¹

Очевидно, саме у цих ціхах нуртували прецінь чуттєво-інтуїтивні квінтесенції, орієнтовані на фольклор, а також ідеї, які нерідко мали опотизовані «особистісно-психологічні» начала. Звідси, на наш погляд, випливають либонь ідеї месіанства, які були органічно пов'язані із піднесенням національно-визвольного руху, національного відродження української культури опісля з'яви Шевченкового «Кобзаря» у знаменному 1840 році. Відомо: ідея месіанства з проекцією на долю українського народу найбільш виразно постала в кйрило-мефодіївців,²² які вбачали в самій цій концепції гріховність людства ту трагічність від нещастя, що випало Україні та її народу упродовж багатьох віків приналежності до організмів різних держав – Росії, Угорщини, Австро-Угорської монархії, Польщі, Румунії, Чехо-Словащини. Однак, не зважаючи на страждання від минулих епох – давніх і новітніх – /війни, геноцид-голодомор, чорнобильське лихоліття і т.п./, «ще не вмерла Україна, Ні слава, ні воля»; «голос України не затих»; «лежить в могилі Україна, але не вмерла вона» тощо. Ідеї, які нуртують у цих діагоналях, викликають мимоволі типологічну паралель з рядком польського гімну «Jeszcze Polska nie zginęła». Іншими словами, крізь призму жертвності бачили як українські діячі /М. Костомаров²³, Т. Шевченко, П. Куліш/, так і носії «української школи» в польській літературі /В. Залеський, Т. Падура, С. Гоцинський/ смисл віри в кращу будучність знедоленого народу. У цій площині створювався, таким чином, ефект зримого майбутнього у сучасному бутті. Ця рельєфно-вертикальна Христова лінія

20 Франко І. Національний колорит у казках Бодяньського // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Т. 34. – Київ, 1981. – С. 449.

21 Яценко М.Т. Романтизм // Історія української літератури. – Т. 1. – Київ, 1987. – С. 211.

22 Филипович Л. Ідея месіанства українського народу // Другий Міжнародний конгрес українців. – Львів, 1994. – С. 51.

23 Костомаров М. Книги битія українського народу. З передмовою М. Возняка. – Львів – Київ, 1921. – С. 7.

особливо яскраво, художньо переконливо виражена у таких Шевченкових рядках:

*„Не смійтеся, чужі люди,
Церков-домовина
Розвалиться... і з-під неї
Встане Україна.
І розвіє тьму неволі
Світ правди засвітить
І помоляться на волі
Невольничі діти!”*

А в іншому випадку автор „Кобзаря» гранично чітко окреслює цей же мотив оживлення минулого дійства у реаліях теперішнього часу:

*„Погибнеш, згинеш, Україно,
Не стане знаку на землі,
А ти пишалася колись
В добрі і розкоші! Вкраїно!
Мій любий краю, неповинний,
За що тебе Господь кара,
Карас тяжко?”*

До речі, питання національного буття українства впродовж 20-50-х років XIX ст. у схрещенні з українським месіанством аргументовано висвітлене в ґрунтовній праці відомого польського вченого-славіста С. Козака.²⁴

Розсіяні роздуми про долю України й Польщі були в епоху романтизму типовими для переважної більшості представників „української школи» в польській літературі. Так, приміром, польський поет Тимон Заборовський /1799-1828/ у трагедії „Богдан Хмельницький» осмислював уроки історичного минулого, акцентуючи увагу читачького загалу на заслугах українського гетьмана як борця за „нашу і вашу свободу»:

*O ziemi! tyłu wrogów zniszczona najazdem
Cos była długo swiatta, mstwa, cnoty gniazdem*

*Upadłaś Polsko! Władzy przemożnych oddana,
Ciebie cie ratować odparkus Bohdana
Przynajmniej kraju srogi, ale zawsze miły...»²⁵*

Отже, польський автор спрямовує свій висновок у річище, що веде до миру, шасливіо злагоди між слов'янськими - польським і українським - народами-сусідами. До слова, подібну думку зафіксував перегадом інший польський письменник Ян Лям /1838-1886/, який у цікавому творі „Завіхост» /1862/ теж виявляє симпатії до Богдана Хмельницького. Нагадаємо: поемі передує епіграф з українськомовної поезії Тимка Падурі:

*„Стань у роздоріжжі стегу бідного
Та ж могили до себе запросять -
Але вже костей не знайдеш з нікого
Тільки на гробах ворони голосять...”*

Художній історизм, наприклад, у Юліуша Слювацького спирається на народноетичне бацєння історичної події, її осмислення, події, що має фольклорний характер. Так, його п'єса „Срібний сон Саломеї» /1844/, окрім відображення гайдамацького повстання, містить історичну правду про соціальні й національні утиски українського народу. Аналогічні мотиви, що віддзеркалюють тему польсько-українських взаємин, червоною ниткою пронизують прозовий твір „Коліївщина і стени» /1838/ відомого польського критика й прозаїка Михайла Грабовського /1804-1863/, а також поему „Замок Канівський» /1828/ Северина Гоциньського /1801-1876/. Обидвох авторів непокоїть питання: чому певний історичний урок на рішні якоїсь події - сумної, трагічної або ж радісної, святкової - не стає

24 Kozak S. Ukrainiski mesjanizm romantyczny // Slavia orientalis. - 1989, nr 3-4, - s. 593-609; Czech M. Swiadczenie historyczne Ukraińców pierwszej połowy XVII w. w świetle ówczesnej literatury polemicznej // Slavia orientalis. - 1989, nr 3-4, - s. 563-584; Stupperich L. "Kiew - das zweite Jerusalem". Ein Beitrag zur Geschichte des ukrainisch-russischen Nationalbewußtseins // Zeitschrift für Slawische Philologie. - 1935. Bd. 12, Nr. 3-4, - S. 344-348; Zilyuskyj O. Die ukrainische Volksdichtung in frühen deutschen Übersetzungen und Paraphrasen // Der revolutionäre Demokrat Taras Sevcenko 1814 - 1861. Hrsg. von E. Winter und G. Jarosch. - Berlin, 1976. - S. 93 - 103.

25 Верба А. Тимон Заборовський // Український календар.-1968.-С.186; Верба А. Перша українська школа впольській літературі // Наша Культура. - 1965. - № II. - С.2.

уроком для українців і поляків, яким Богом суджено жити близькими сусідами. Ось формула, якою завершує свій пристрасний твір Северин Гоцинський:

*„Piekła na wojnie zatrzasnięto brame.
Znów tenże pokój i zbrodnie te same!”*

У цьому контексті цікавим є не тільки творче використання певних моментів з історичного минулого України як польськими /Ю. Словацький, В. Залеський, Ю. Крашевський, Т. Падура, П. Свенціцький, В. Поль, О. Кольберг/, так і українськими /П. Гулак-Артемівський, І. Котляревський, Т. Шевченко, П. Куліш, Марко Вовчок, Л. Боровиковський, Ю. Федькович, О. Духнович/, але й врахування критерію олітературення цих фактів. Тобто: у фольклорно-романтичних творах /у т.ч. пісеньних, баладних, казкових/ маємо художнє узагальнення життєвого й етнічного досвіду українського народу. Тому й не дивно, що непоодинокі польські вчені добирали до своїх студій та збірок тексти українського фольклору. „Українська пісня, – підкреслював О. Брюкнер, – сумовита, журлива або сатирична, весела мала тоді широку славу. У кожній збірці першої половини XVII століття є українські пісні». ²⁶ Воднораз інший польський критик – саме у цьому сенсі – стверджував у змістовній статті „Про українські пісні», що „три різні представники «української школи» в польській літературі представляли „три цілком несхожі України: Гоцинський – Україну гайдамацьку, Залеський – козацьку Україну, а Мальчевський – Україну польську, іпляхетську». ²⁷ Як на нашу думку, тут мовиться про конкретну модель трансформації, внаслідок якої справжні художні цінності в процесі синтезу набувають принципово нової

якості. Такі моделі, що з'явилися з під пера Олександра Фредра, Антона Мальчевського, Адама Міцкевича, Северина Гоцинського, Юліуша Словацького, Богдана Залеського, Юзефа Крашевського, Тимка Падури та деяких інших польських художників слова, власне, на ґрунті романтичного захоплення тематично-стильовими реаліями українського фольклору, чимало спричинили доброго, плодотворного, сповненого новаторським смислом і просякненого наскрізь гуманістичним змістом, на шляху до художнього засвоєння елементів української народно-поетичної творчості в польській літературі першої половини XIX століття, а через неї, її плідне посередництво цей шлях вів слово про Україну в далекі світи й передусім – у країни Західної Європи. У цьому сенсі промовистою ілюстрацією може послужити поезія „Українці» Северина Гоцинського, яка написана 1839 року в Парижі:

*„Будь здорова, україно,
Пісне, що тужиш над лугом!
Дзвін цвинтарний плаче дзвінко,
Квилить на могилі друга...*

*Хоч печальна твоя пісня,
Мов тюремний зойк крізь ґрати,
Україно моя, болісна,
Мій вірш – твоїй пісні братом!*

*Гірко жити на чужині,
Важко в'янути в неволі:
Радість забрали в людині,
Що світила сірію долі...*

*Як славно, коли віра
Наповнить ближньому чашу;
Соку націдить без міри –
Розвеселить серця наші.”*

/Переклад Іван Златокудр/²⁸

²⁶ Brückner A. Kulina // Slavia. – 1930. nr 2. – s. 321.

²⁷ Grabowski M. O pieśniach ukraińskich // Literatura i krytyka. Pisma M. Grabowskiego. – Wilno, 1837. T. 1. – Cz. 1. – s. 114.

²⁸ Український календар. – Варшава, 1976.–С.210.

**ДІЯЛЬНІСТЬ ВИДАТНОГО
КООПЕРАТОРА
ДМИТРА ІСАЄВИЧА
НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ
/ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ
НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ/***

Незважаючи на важкі обставини періоду Української Народної Республіки /УНР/, в умовах калейдоскопічних змін політичної ситуації, центральні органи української кооперації налагодили Торговельний апарат, щоб задовольнити потреби населення. Більше того, 10 січня 1919 р. Директорія ухвалила рішення про призначення у країнах Європи /Франція була названа першою/, у США «кооперативних груп». Таким чином В. Тимошенко отримав призначення у Францію, С. Сидоренко - в Англію, С. Перепелиця - в Італію. Завдяки різнобічній освіченості, високому патріотизмові, знанню французької мови, саме Д. Ісаєвич /1889-1973/ був призначений на посаду радника з економічних питань Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР в Парижі. Посаду цю мав обійняти вчитель Д. Ісаєвича проф. М. Туган-Барановський, який по дорозі до Одеси нагло помер.

А втім, цей період в історії українського кооперативного руху ще не вивчений, зокрема благотворні взаємини Д. Ісаєвича із проф. Шарлем Жідом, якого Остап Луцький, поет-молодомузівець і провідник виділу Ревізійного Союзу Українських Кооперативів у Львові назвав 1934 р. «батьком кооператизму». Навіть доктор Ілля Витанович не згадав імені Д. Ісаєвича у своїй відомій

праці «Історія українського кооперативного руху» /1964/.

Ще будучи студентом Петербурзького політехнічного інституту, Д. Ісаєвич проштудював праці українського економіста світової слави, а в революційному Києві продовжував слідкувати за науковою діяльністю свого видатного вчителя. Добре знав він також праці Ш. Жіда /1874-1932/, який, кажучи словами О. Луцького, «впровадив кооперативну доктрину в науку політичної економії». У період визвольних змагань книги Ш. Жіда швидко перекладалися і виходили друком /починаючи з 1918 р./ у Києві та Кам'янці-Подільському. Серед них назвемо такі: «Кооперація як економічний програм», «Будущина кооперації», «Шлях до щастя», «Кооперація і робітництво», «Вороги кооперації», «Влада споживача», «Про кооперацію /Які зміни має зробити кооперація в економічному житті/*». Вже 1909 р. вийшов друком у Чернівцях під редакцією доктора Лева Когута український переклад книги Ш. Жіда «Про кооперацію».

Д. Ісаєвич з самого початку розглядав кооперативний рух як шлях до господарського та національно-духовного піднесення широких народних мас, як шлях до формування національної еліти. Саме завдяки йому та проф. М. Грушевському газета «Народна Воля» ще в жовтні 1917 р. надрукувала статтю про французького знавця національного питання Жана Пеліс'є, який ще у серпні 1917 р. закликав визнати УНР, писав, що це - «історична необхідність».

У Парижі Д. Ісаєвич послідовно дотримувався соборницької орієнтації, тісно співпрацював із Голо-

* Стислий виклад доповіді, виголошеної 24 травня 1995 р. на Міжнародній конференції «Проблеми кооперації в сільському господарстві» /Львів, 22-25 травня 1995 р./.

вою Місії Г. Сидоренком, його наступником графом М. Тишкевичем, проф. М. Грушевським, представником «Дніпросоюзу» у Франції В. Тимошенком, політичним і військовим діячем О. Жуковським. У «Заклику» «Комітету незалежної України», підписаному 26 липня 1919 р. у Парижі М. Грушевським, Д. Ісаєвичем, М. Лозинським, Ф. Савченком, *українська економічна наука посідає третє місце /після історії та географії/ у цікавій концепції, спрямованій на поширення у світі знань про Україну та український народ.*

Улітку 1919 р. О. Жуковський писав у своєму паризькому листі, що Д. Ісаєвич у червні 1919 р. репрезентуватиме УНР на Міжнародному міжальянському кооперативному Конгресі в Парижі. Там Д. Ісаєвич популяризуватиме українську справу, захищатиме «економічні інтереси» УНР. На цьому Конгресі 27 червня 1919 р. Д. Ісаєвич виступив із франкомовною доповіддю «Українська кооперація» від імені делегації УНР /до неї входив ще М. Грушевський/. Доповідь прозвучала перед делегатами альянських та нейтральних країн /близько 500 чоловік із Європи та США/ і вийшла друком у Парижі у вигляді окремої брошури. Д. Ісаєвич розвивав у ній гуманістичні засади, які заклав в основу свого кооперативного ідеалу проф. Туган-Барановський: *людинолюбство, етичність, чисті духовні поривання.* Висунуті Д. Ісаєвичем дві пропозиції, які були схвалені Конгресом, були не тільки оригінальними, але й *своєчасними й актуальними.* Життєво важлива для УНР в тій важкій обстановці, перша пропозиція стреміла до більш ефективної організації у воєнні часи міжнародної взаємодії кооперативів. Взаємодії ці мали б роз-

глядатися як *нейтральні. Нейтральними* мали б вважатися і самі товари та їх транспортування. Згідно з концепцією Д. Ісаєвича уся така міжнародна акція мала б прирівнюватися майже до місії Червоного Хреста.

Будучи самобутною, концепція ця враховувала думку проф. М. Туган-Барановського про «солідарність інтересів», яка утворює духовну основу кооперації; до неї не повинен приміщуватися жодний грубий матеріальний егоїзм. Д. Ісаєвич добре запам'ятав цю тезу свого вчителя, викладену у праці «Социальные основы кооперации» /1916/ саме тоді, коли він закінчував своє навчання і часто спілкувався із видатним професором.

Таким чином принцип соціальної нейтральності в кооперації, прийнятий ще на першому Конгресі Міжнародного Кооперативного Союзу /Лондон, 1895/ як протидія марксистській тезі про класову боротьбу, вийшов за межі однієї країни, мав набути важливого значення *у міжнародних взаєминах.* Крім того, Ісаєвичева пропозиція гармонійно вписувалася не тільки у політичний дух часу, але й у науковий. Бо ще перед війною європейські вчені широко дебатували на міжнародних форумах саме питання солідарності, її принципів, форм та меж, питання громадської солідарності у часі та просторі. Тому українську пропозицію з ентузіазмом підтримав і головуючий на пленарному засіданні Конгресу проф. Ш. Жід.

Друга пропозиція стосувалася організації *міжнародного кооперативного кредиту.* Її особливо енергійно підтримала бельгійська делегація, очолювана відомим кооператором, членом парламенту п. Бертраном. До речі, згідно з твердженням доктора І. Витановича, Андрій Жук перекладав

і видав в «Економісті» за 1908 р. деякі статті цього «визначного кооперативного публіциста» /І. Витанович. Андрій Жук кооператор-громадянин. Львів, 1938. – С. 6/.

Участь української делегації у роботі Міжнародного Конгресу мала добру славу. Так, паризька газета «Ля Птіт Республік» 2 серпня 1919 р. писала, що визнання Францією політичної незалежності УНР і підписання з нею франко-української торговельної угоди було б дуже бажаним. А 19 серпня 1919 р. Центральні органи українських кооперативів були офіційно прийняті «як незалежні члени» у «Міжнародний кооперативний Альянс». Це було значним досягненням для УНР, бо з боку російських делегатів на Міжнародному кооперативному Конгресі робилися спроби виступити від імені всієї колишньої Російської імперії /Див.: «Кооперативна Зоря», № 19-24, 1919. – С. 105/.

Оскільки Верховна Рада Паризької Мирної Конференції своїм рішенням від 17 січня 1920 р. частково відновила через кооперативні організації торговельні зв'язки із Росією, Д. Ісаєвич, С. Сидоренко і В. Тимошенко звернулися із спеціальним «Закликом», оприлюдненим 20 лютого 1920 р., до Генерального секретаря Міжнародного Союзу кооперативів з тим, щоб рішення Верховної Ради стосувалось УНР також. Цей «Заклик» був надісланий після переговорів із англійським членом вищої економічної Ради п. Вайзом. Вивчивши «політичний курс цієї Ради», Д. Ісаєвич, С. Сидоренко і В. Тимошенко довели, що торговельне обмеження щодо УНР було б «шкідливим українським і англійським інтересам».

Скориставшись зі скликаної 1920 р. Лігою Націй Міжнародної фінансової та економічної конференції в Брюсселі, уряд УНР ви-

дав незнану у наші дні франкомовну працю «Економічне значення України» /Брюссель, 1920. – 215 с./.

Вона відкривається зверненням українського уряду до вказаної конференції, а далі надруковані цінні статті І. Феценка-Чопівського, В. Тимошенка, Д. Ісаєвича /"Кооперація в Україні"/, А. Яковліва, Б. Бутенка, І. Шафаренка, доктора Гуга.

У французькій Національній Бібліотеці в Парижі зберігається дарунок «Дніпросоюзу» від 15 жовтня 1920 р. Це – забута доповідь, виголошена французькою мовою Д. Ісаєвичем на тему «Кооперативний рух в Україні під час війни та з початку Революції 1917 р.» на засіданні Центрального Комітету «Міжнародного кооперативного Альянсу» в Женеві /квітень 1920/.

Отже, завдяки п. Д. Ісаєвичу, іншим українським діячам маємо достатню підставу привернути увагу до *тісних ідейно-політичних контактів* української кооперації періоду УНР особливе із французькою. Тим більше, що Ш. Жід як редактор місячника «Емансіпасьон» у м. Нім порушував українське питання і навіть листувався пізніше із О. Луцьким.

Провідник віділу РСУК у Львові ініціював переклад і видання двох нових праць Ш. Жіда: «Програма кооператизму» /1934/, «Солідарність» /1938/. Обидві книги переклав доктор Юрій Студинський. У сьомому розділі другої книги треба відзначити вплив на французького автора поглядів нашого славного земляка – п. Дмитра Ісаєвича. Було б добре, якщо б теперішні книговидавці спромоглися перевидати деякі праці Ш. Жіда і Д. Ісаєвича.

ГЕЙ, ХТО В СВІТІ, ОЗОВИСЯ!

Олесь Лупій

Рідна мова

Зелена моя сторононько,
Праотчий старий краю мій!
Тут вітер шепоче тихонько,
Тут річка збігає легонько,
Всю ніч не змовка соловій,
Десь тут, над пляями в узворах,
Над синіми кручами рік,
На долах, на водах, на горах,
В ранкових серпанках, при зорях
Незгасно палає одвік
Душа української мови –
Калина багатих політь.
Під сяйвом всевишнім Покрови
У росах-перлинах обнови
Летить до прийдешніх століть.
Безмовним вуста відкриває,
Із голосом силу дає,
Достойним ім'ям нарікає,
В годину лиху захищає
І сиротам рідна стає.
Любить рідну мову замало –
Потрібно іти на весь зріст
Супроти лихої навали,
Що нищить, отрує, палить
Наш корінь прадавній, наш зміст.
Бо що із такої любові,
Якщо на просторах Дніпра,
У древнім Даниловім Львові
Приблуди вже топчуть по слову.
Пора захищатись, пора!
А слово од болю зітхає...
І ти найбільшій еси,
Що рідної мови не маєш,
Що імені батька не знаєш,
Де мати твоя, чий ти син.

І знову перепади... До вершин
Зі швидкістю шаленою, стрімкою
Злітає тиск, і вже затятий плин
Несе мене. Життя, а чи загин –
Попереду.
Ніч темною стіною
Відгородила, і тебе не чуть,
Не видно Києва у срібному кожусі.
У вухах шум, немов джмелі гудуть.
Знов перепад.
Старі рубці печуть...
І вигукнуть ім'я твоє боюся.

Чекаю дні і місяці,
Минає вже й зима,
Ані вістей, ані листа
Від тебе все нема.
Чи лютий вітер завернув,
Чи десь накрила тьма.
І тяжко так, не знаю я,
Як там живеш сама.
Чи із зорею у нічній
Сріблястій вишині,
Чи із найпершим промінцем
В ранковій тишині,
Чи із останнім журавлем
У березневі дні –
Хоча б одне мале слівце
Ти передай мені.
Перелетіли всі птахи –
Ніхто не здожене,
Останній юний журавель
Крилом торкнув мене,
І я зійшов на перевал
Під небо осяйне.
Кохана! Чуєш? Я лечу.
Зустрінь, зустрінь мене!

Леонід Горlach

УКРАЇНЦІ

Ми поки що листя осіннє, розвіяне
вітром по світу,
ми поки що крона обдерта, що плоду
заждалась од цвіту,
ми поки що лиш вузлувате коріння в
спресованій глині,
і кров наша німо холодне в снігами
покритій каліні.

Та ми уже є!
Вертається пам'ять розкута
і листям зеленим весніє,
вертається віра й покута і плодом
на кроні важніє,

Доганяю Ісуса Христа –
і не можу ніяк наздогнать.
Цебенить з моїх ран кров густа,
та не маю я права стогнать.

Обігнавши Ісуса Христа,
я не можу його наздогнать.
Обкипають смагою вуста.
Щоб воскреснути, треба сконать.

і пружиться юне коріння, аж репає
глина проклята,
і кров наших лицарів кращих
була недаремно проллята.
Бо ми уже є!

Зупиняюся біля Христа –
він ще вище злітає увись.
Відворотна людська суєта,
що його розіп'яла колись.

Я себе у собі промину,
розпізнавши закровлену суть:
лиш тоді я його дожену,
як свої на хресті розіпнуть.

Євген Шморгун

ТРИ ІСТИНИ

Стільки відшуміло, відгуло,
Відболіло, зчало, відбуло,
А оці три істини прості
В серці залишаються рості:
Хата любить, щоб у ній жили,
А криниця – з неї щоб пили,
А Вітчизна – щоб сини – орли
Від чужої ласки берегли.

Бо прийду з дороги – є куди:
До своєї хати й до води,
Є кого зустріти край воріт,
Прихилитись і заговорить.
Хата зніме втому із душі,
Втому з глін – криниця знять спішити.
А Вітчизна вділює мені
Хату ще й криницю при вікні.

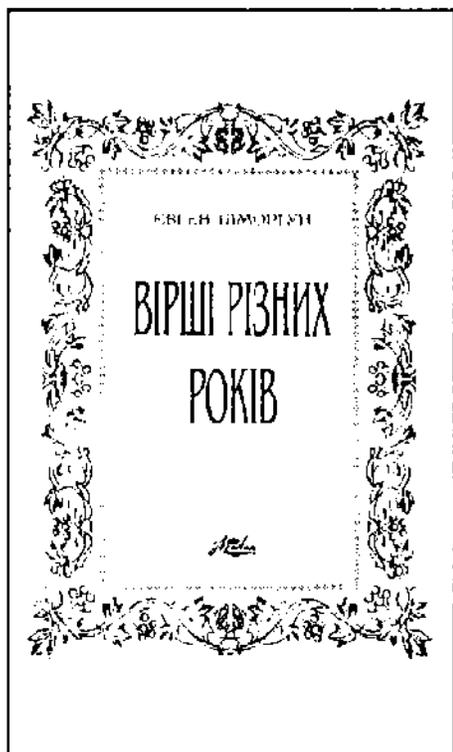
Так було і буде так завжди –
Цим тримались прадіди й діди,

Це батьки заповідали нам,
Я їх мудрість дітям передам:
Хата любить, щоб у ній жили,
А криниця – з неї щоб пили
А Вітчизна – щоб сини-орли
Від чужої ласки берегли!

10.06.1983 р.

СІЛЬСЬКА ПІСНЯ В МІСТІ

Їй тісно було серед скла і бетону,
і безголосся,
Їй би простору, простору –
в широчінь, височінь, у глибіню.
Їй щоб справа – до обрію!
І щоб зліва – до обрію!
І щоб знизу – колосся.
А вгорі – тільки сонце і голубінь.
Як заблуканий жайвір,
металась вона, металась

Від шибки до шибки,
аж двигтіла віконна в'язь,
А тоді відчайдушно
через всю громадинь кварталу.
Рвонулась, рвонулась –
і... понеслась-полилась!

І здивоване місто послабляло
наструнені нерви,
Балачки перервавши про нейлон
і крімплен, і капрон,
І в забіганих дамочок,
і в розгублених міліціонерів
Теплим бісиком тенькало
поляньсько-древлянське нутро.

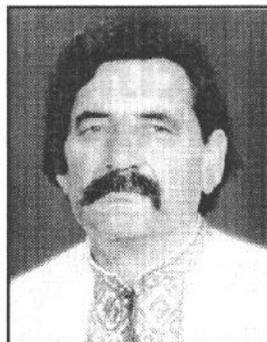
13.09.1982 р.

Ніч спадає на заплави,
На річки і на канали,
На ліси й кущі миршаві,
На міста і на держави,
Гасить вікна, говір, гул.
Київ спить і спить Варшава.
Спить Москва і спить Стамбул.
Сниться туркові Україна.
Аж за Хортицю й за Київ.
Сниться ляхові Україна.
Аж за Львів і аж за Київ.
Москалю Україна сниться
Аж за Київ і за Львів.
А українцеві незмінно
Сняться та ж таки Україна
І пшениця жовтовуса
Із прабатьківських полів.
Я свою нічну молитву,
Я своє терпке безсоння,
Я свій пагінець надії,
Що в огні не спопелів,
Шлю до Неба і благаю:
Хай мені навіки вічні
Осявають стежку русо
Київ, Хортиця і Львів,
І пшениця жовтовуса
Із прабатьківських полів!

28.11.1990 р.

ВИРИВОК З ДАВНЬОГО РУКОПИСУ

Чому ж засиділася муза у дівках,
чому її ніхто не хоче сватать?!
Улюбленцям розкішно у віках,
та в нашу честь не гримали гармати.
Вигукую розпроклято: чому?!
І воля, наче сонце із туману,
мені ж отак, як чумакам – в чуму,
неначе кобзареві... без талану!
Себе плекаєш сам із деревця,
хапаєшся з відчаю за повітря.
Хрести попідпиравши, як серця,
ще віриш в батьківщину й заповіти!
Давно стерня у сяйві борозни,
змахнеш сльозу, говориш щось про очі...
Згадаються родинні образи,
й залиті воском сторінки пророчі.
Вигукуєш знеможено: куди?!
Востаннє плакати і не вперше клясти.
І воля, наче сонце, вже крізь дим,
і небо на тернах звиса, мов клатті.
Змарнілий шлях під вирієм осів
і для хреста збираєшся на силі.
І холод від спасенних голосів,
як лезо, що од паморозі сиве.

УКРАЇНСЬКІ ПРОВІНЦІЇ

Хто раєм назива скупі райцентри,
де скиби чимсь подібні до скаби,
де смуток ходить щонеділі в церкву
і ділить Полуботкові скарби.
Гай-гай усі у чорта на болоті,
де свічечки посіяли вогні, –
плітки-обмови – вічні обмолоти,
в гоніннях-забутті, як в даліні.

Немає вниз падінь і злетів вгору,
хвилюється на цвинтарях трава...
Ну, славляться козацьким ще собором,
і слава Богу, бо це ж не тюрма!
В такий то рік морелі уродили
і вищезли вчамрілі солов'ї.
В цих конотопах власні юродиві,
і праведники, й грішники свої!
І нипають, товчуться на городі,
не треба слави і хули з віків.
Якого пекла ще цьому народову?!—
не треба й Колими чи Соловків!
Яких йому пророцтв і заповітів,
яких відвертих і жахних знамень?
...І вождь стоїть у кам'янім повітрі,
неначе крові прагне для знамен.
Хоч скиглять скарги в постарілім хорі —
по вінця їх в провінціях, сповна...
Шукають правду лиш душею хворі,
здорові знають, що її нема!

МАНДРІВНЕ

І схаменешся, справді, схаменешся,
де небосхил з проваль руйнує шлях, —
це та межа — перейдеш — й розіпнешся,
закотиш очі і побачиш цвях.
І затікають в рани — тіні, холод,
і, слава Богу, що нема роззяв!
А кров джерельно б'є — за колом — коло,
і додає багрянцю до заграв.
Порожні небеса в пітьмі прочахли,
пустеля в голосах крізь заметіль.
Пересівають світ в очах прочани,
який давно вже пересіяв біль.
Із небуття озвалися литаври,
перевертається минуле у труні.
Прочани йдуть по лаври чи до Лаври
і терен рвуть просвітлено з тернів.
Які ж у них приземлені прохання,

хоч моляться Христу – не булаві!
Слідом зірки за ними порохами
і обрії попереду в крові!
Сахнешся-схаменешся – це ж не подвиг,
хоч сурми і заграють до розплат.
Прочани моляться і переводять подих,
чи мариться їм щастя край розп'ять?!

ЖЕБРАКИ

У них свої шляхи-календарі,
свої молитви і благання-сурми, –
проклять і лайок грішне попури,
і вулиці сивіють їхнім сумом.
О жебраки із лезами ротів –
обвіяні вапном, із подзвонів – золою, –
ну хто б отак митаритись хотів –
це ж не поклони перед аналоєм!
Вінки тернові з маєвом стрічок,
де людські течії несуть все зайве.
І світло повертає до свічок,
і, ніби небо, німб з гіркого сяйва.
На обрії стоять, мов на межі,
і простягають руки, наче віття.
В них тіло – справний одяг для душі,
все інше – це страхіття і лахміття!
І милостині на сорокауст –
видіння несподівані й пророчі:
подяки назирці летять із вуст,
та водночас які ж байдужі очі!
Кому оскаржити глевкі хліби –
це животіння вічне на колінах?
Оті, що довели – не кидають в торби,
а покидають похалцем Україну!
... Надвечір тінь подовша од руки,
і звисне сива далина пасами.
У закутках самотні жебраки
окрайцем хліба діляться із псами.

КАМІННЯ ВАВІЛОНУ

Ніде не ділося каміння Вавілону:
Дорога ним окута і тюрма.
Колись помер я раз уже в полоні,
Аби звільнити душу від ярма.

Та народився в'язнем знову там,
Де брешуть люди людям і богам.

Державо марноробів необачних,
Застрашених рабів сліпа кишінь,
Ніде не дінеться чужих казарм цегляччя,
Коли стоїть у тебе на душі.

Кучманський шлях на вістрі шин гуде:
Ніде не дінеться... Не дінеться ніде.

П'ємо й п'ємо з отруйної криниці, –
/Засмажить клятї язики черінь!/
Бо ми самі собі уже чужинці
Ще й гучномовці зайшлих кучмарів.

В трамваї жоднім закутка нема,
Де б рідна мова не була німа.

Знеславлені козацькі оселедці
В безчесній і невидимій війні...
Не схиляться розбратні підселенці
Перед святим Триzubом в німіні!

Блукає в генетичнім бур'яні
Геть вершник з булавою на коні...

Що ж діється? Не діється нічого.
Не твориться ні серця, ні душі.
І не латає Ной дріявий човен,
не в'яже на покрівлю комиші.

Родинних гнізд ні люд не в'є, ні птах...
Немає дому, то ж навіщо дах?!

ШЕВЧЕНКО ТАНЦЮЄ ГОПАК

*«Блаженны, стократ блаженны
друзья, которых жизнь была
осенена сиянием счастья».
/Т.Г. Шевченко. З щоденника/*

Спинись, недовірливий, хто б ти
В безпам'ятство не утікав!
Дивись, як Шевченко – внук Гонти –
В неволі веде гопака.

Об землю тим рекрутським лихом, отак!
Дивись, як Шевченко танцює гопак!

За дівку йому – козачисько окастий:
Коса причіпна... Невідчепна душа...
За ногу нога: перекласти – не впасти.
Дрижить половиць сонцекруг шалаша.

Лиш скрипка і бубон, цимбалів пробіг...
Дряненький поміст тяжко крякче з-під ніг.

І хай там бурмосяться! Хай там
Манірно косявлять роти,
Ніхто у Расеї пихатій
Так рясно не задріботить!

В'юнкі закаблуки... Отак воно, так!
Над морем Аральським – Шевченків гопак.

Ні, ні, Україна не плаче
У скрипці, і знає чого...
Не викрити силу гопачу,
Не викрасти душу його.

Об землю невольницьким лихом, стак!
Підслуханий богом Шевченків гопак.

—
Вербо вербинна, святкована святом святіння,
Де в тебе сила, – за ніч зазеленити світ?!
Місто круг тебе всього лиш душа із каміння...
Має по чому сльоза ця стікати із віт.

Дерево дереву
рідне, родинне і грішне...
Квітне вербиня, –
на дубі листочки торішні.

Поряд – нове оживання.
Поряд – торішнє вмирання:
Мідні листочки,
Прибиті до гілочки
цвяхами снігу й дощу...
Має ще птах пролетіти,
Крилами так зворохобити віти,

що обірвуться листочки останні
поміж життям і вмиранням.

Гілці залишиться вічно зелений листочок
В мене – сльози на краєчку ока струмочок...

*16 квітня 1995 року,
на рокивну Маминого відбуття...*

Віктору Рибачуку

Йдучи, іду на камені наріжні,
Обскоблені долотами віків.
Співайте по мені пісні такі,
Щоб з поцілунками були співніжні.

Моє найпеше слово і останнє
Відславилось від сонця не для зла.
Неістина до мене не пристане, –
Лише Землі прагрудочка мала.

Шуми, шуми поміжпланетно, весно,
Збивай шуму і неба, і води.
... Йдучи, іду.
І знаю, що воскресну
Таким же сонячним,
Як місяць молодий.

Музики, сонця і жовтої глини сполуки
Дорозруйновують мамі старого тина.
Мамо, душа твоя вибралась, вирвалась з муки:
Жодній печалі тепер не підвладна вона.

Хата очима сліпими до яру стоїть,
Тільки горобчик гойдає під вікнами віть.

Музика, сонце і подих весняного глею...
Гострить акація щойно добуті шипи.
Мама ще близько, ще не зіржавіли без неї
Точені, клепані вітром і болем сапи.

Хустка городу розкинула вниз тороки,
Лиш бур'янець вишиванням ламає голки.

Мудра, успокоєна, добра і боже красива.
Пестить невидима ніжність пасмутечко кіс.
Музика, соняце, переміш родини й бензину.
Далі і далі несе тебе хмарка коліс.

Зграєю гуси летять звідтіля, куди йдеш:
Як же одна ти дорогу додому знайдеш?

Олександр Смик - поет-пісняр України. Лауреат численних пісенних фестивалів, драматург, журналіст, співак, громадський діяч. Автор концептуальних розробок українських пісенних фестивалів „Оберіг“, „Тарас Бульба“, „Повстанські ночі“. Член редколегії авангардного літературного журналу „Авжеж“. Народився на Сумщині, живе і працює в Рівному.

Олександр Смик

ТЯЖІННЯ СКУТОЇ РІКИ

Ось і грудень приблукав.
Скута кригою ріка.
А на ній, мов літа привид, -
Білий лебідь.
Вмерзли крила - не злетіти,
Марно кличе
Лебідь літо.
Позбігали хлопчакі.
В птаха кидають грудки.
Птах кричить
несамовито:
Ви ще діти,
Вам ще важко зрозуміти
Тяжіння скутої ріки.
Тяжіння скутої ріки...
Скута кригою ріка -
Плесо в тисячі дзеркал,
І на лебеда так схожа
Спить лебідка.
Мертва, боже! - не злетіти.
Над рікою збита, збита...
Позбігались хлопчакі...

КРЕДО

Мені потрібно зовсім небагато:
Щоб кожне слово западало в серце,
Щоб хлопці не кидалися хлібом
черствим,
Щоб не забули вишивки дівчата.
Щоб мати не кидала немовляти,
Щоб кожен батько не цурався сина.
Іще, щоб не стріляли просто в спину.
Коли стоїш обличчям до багаття.
Мені потрібно зовсім небагато:
Щоб не ховали камінь за сорочку,

Додолу щоб не опускали очі,
Коли опівночі впускаєш в свою хату.
Щоб Батьківщину вміли відстояти,
Щоб кожен доживав до свого віку,
Щоб до зірок ніколи ми не звикли...
Мені потрібно зовсім небагато.

ДО ШЕВЧЕНКА

Вже проревіло... Простогнало...
Чи думав що колись вандали
Прийдуть на землю її стерти
Мерці живуть Не можуть вмерти
А ти писав дурному люду
Писав і думав що забудуть
Бач не забули Зглянься ні
Як ти кохаються в гівні
І не твоя в тому провина
Що й досі ми ковтаєм слину
Що й досі кажемо кохаймось
Самі помремо й поховаймось
Що ти посіяв проорали
І наревілись й настогнались...

Я жебракую на лобному місці
Сповідей повен мій капелюх
В нього кидається стомлене місто
Ледь переводячи в зашморзі дух.
Долі мов зорі кволо додолу
Гідність і совість немов мідяки
Мій капелюх переповнений болем
Боже ти зглянься ідуть жебраки
Все поскидали на часі і небо
В це капелюхове лоно впаде
Час прозрівати і каються треба
Неба не стане -
... врятуємось де?

КАТЕРИНА

Катерина, Катерина,
Дівка рум'яная.
В невідомості гостинна -
Хто її не знає -
Де немає чоловіка,
Знають кавалери.
День і ніч і вік од віку
Гупають у двері.

Висить шабелька крилата
Й люлька для потіхи.
І трясеться її хата
Горілчанним сміхом.
На подушках кров'ю сходить
Червона калина.

Вічно покриткою ходить
Наша Катерина.
Вічно служка, вічно в наймах
Сумна, невесела.
За обіцянку принаймні
Кожному постелить,
Зворожили долю дівці
лягати під пана,

Хто б не був: москаль чи німець,
Чи слуга султана.
Хто зашле сватів у хату,
Панове старшина?
Годі б справді діувати

Нашій Катерині.
Є надія: хрест натільний,
Що вдягнула мати
І молитовка недільна,
Мало що й казати.

Ой, ріги ріги да,
ріги, ріги дай да.
Файна дівка була,
як цвяток зов'яла.

А. Л.

Коли одягнена у свіжу наготу
Ти підіймаєшся з росистої постелі
Я завжди пізнаю в тобі оту
Змальовану великим Ботічеллі
Ранкове свічення серпанок огорта
Ромашки розсипає небо чорне
Летить її величність нагота
Як полум'я що вирвалось із горну
іде у воду гартувати міць
Це божевілля викохане тіло
Перед тобою припадаю ниць
А може просто падаю невміло
Погоничі кричали за рікою
Словами посягали на цноту
А я її побачивши такою
Обрамив у обійми наготу.

Микола Мушинка

Повернення художника у рідний край

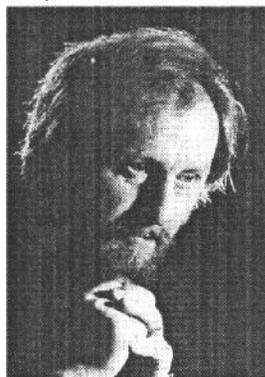
**З приводу 50-річчя з дня
народження Павла Лопати
та персональної виставки
його картин у Свиднику**

Серед десятків художників русько-українського походження із Пряшівщини, які прославили рідний край за його межами, особливо виділяються три імені: **Дезидерій Миллий** із с. Київ, **Енді Варгол** із Микової та ... **Павло Лопата** із Калинова, який нині живе в канадському Торонто.

Якщо перших двох Пряшівщина вшанувала заснуванням на її території окремих картинних галерей /Галерея ім. Д. Миллого у Свиднику та Музей родини Варголів у Меджилабірцях/, то ім'я наймолодшого з них — Павла Лопати, який навесні ц.р. відзначив своє 50-ліття, тут майже невідоме. А невідоме воно тому, що Павло Лопата вперше представився нашій громадськості персональною виставкою своїх картин лише нині.

Відкриття його виставки 16 червня 1995 р. у Державному музеї українсько-руської культури у Свиднику було однією з головних акцій програми 41 Свята культури русинів-українців Словаччини. Воно співпало зі святкуванням 50-річчя з дня народження художника і пройшло величаво — при участі самого автора, його дружини Марійки та сина Петра, нині студента художнього училища ім. Івана Труша у Львові. Було тут радіо, телебачення, словацькі та закордонні кореспонденти, представники словацького уряду та міністерства культури, гості з України, представники наукових та громадських організацій тощо.

Виставку під символічною назвою «Повернення» /повернення художника до рідного краю/ відкрив директор музею **Мирослав Сополіга**, а з творчістю Павла Лопати познайомив присутніх комісар виставки **Ладислав Пушкар**. Він же підготував до друку прекрасний двомовний /українською й словацькою/ каталог зі вступною статтею, біографічною довідкою, переліком індивідуальних і групових виставок та списком усіх виставлених творів. Сам художник у зворушливому слові розповів про свій шлях до вершин мистецтва /див. «Нове життя» 1995, ч. 28-29, с. 1 та 5/. А цей шлях не був ні простим, ні прямолінійним.

Павло Лопата /на фото/ народився 20 березня 1945 р. в Калинові, нинішнього Гуменського окр., як тринадцята дитина в сім'ї сільського шевця Петра та Юстини з роду Макухів. Калинів увійшов в історію як перше

село Чехо-Словаччини, визволене Червоною армією від німецьких військ ще 21 вересня 1944 р., однак через пару днів знов зайняте німцями. Отже, страхіття війни П. Лопата зазнав ще в утробі матері. Та й післявоєнні роки в гірському карпатському селі не були легкими. Зате тут панувала сімейна і громадська солідарність, постійно лунала народна пісня, в серцях людей була закорінена глибока релігійність — віра в Бога, гармонійно переплетена з народними повір'ями, мітами, легендами й переказами. Хата-майстерня шевця Лопати, обвішана іконами, була своєрідним сільським дискусійним клубом. До неї сходилися селяни для обговорювання різних побутових проблем, але й питань міжнародної політики. Мо-

лодій хлопець уважно вслухувався у ці розмови, які накладали відбиток на його світогляд. Від батьків він успадкував любов до праці та потяг до філософських роздумів.

Початкову освіту він здобув у рідному селі, середню — в Меджилабірцях. Вісімнадцятирічним хлопцем він поступив у школу військових підofiцієрів, однак кар'єра солдата його анітрохи не приваблювала.

Вже в дитинстві в нього виник сильний потяг до малювання: малював він портрети співакласників, учителів, копіював картини майстрів, зокрема ікони, робив зарисовки пейзажів тощо.

В 1966 р. він, пройшовши суворим курсом, потрапив на живописний відділ образотворчого мистецтва Університету ім. Коменського у Братиславі. Вже на першому курсі він дивував учителів новизною рішення образотворчих проблем. Йому, студентові з ідеальним «кадровим профілем» /"пролетарське походження", багатодітна сім'я, революційні традиції Калинова, а до того ще незаперечний талант/ віщували світле майбутнє в соціалістичній Чехо-Словаччині. Вимагали лише одного — сліпої віри в політику комуністичної партії. А ця віра після окупації Чехо-Словаччини військами Варшавського договору в нього не те що похиталася, а назавжди пропала. За участь в антирадянських маніфестаціях П. Лопату в 1969 р. виключили із школи, що в умовах т.зв. «нормалізації» значило кінець щойно розпочатої кар'єри художника. В Чехо-Словаччині, де кожен крок підозрілої людини контролювався органами комуністичної партії і державної безпеки, він міг працювати лише некваліфікованим робітником. Усвідомлюючи собі цю загрозу, він в тому ж 1969 р. емігрував у Канаду, де вже жила його сестра.

Та й демократична Канада не прийняла його з відкритими обіймами. Майже десять років він змушений був заробляти на хліб насущний і дальше навчання миттям посуду в ресторанах, навантажуванням і розвантажуванням машин та іншою принагідною фізичною працею. Притому він інтенсивно вивчав англійську мову, відвідував галереї, музеї, художні виставки, читав літературу про модерне мистецтво, недоступну йому в Чехо-Словаччині і «підвищував свою кваліфікацію» відвіду-

ванням курсів кількох вечірніх художніх шкіл. В них він удосконалювався зокрема в рисунку та різних графічних техніках.

В 1972 р. він одержав диплом «комерційного маляра» у художній школі *George Brown College /Жорк Броун Колідж/* у Торонто /альтернатива наших художньо-промислових шкіл/. В престижну *Arts Department at the Ontario College of Arts /Онтарійська школа мистецтва/* він поступив вже з ясною уявою про свій власний художній стиль, в якому хотів технічно удосконалитися.

Вихідним пунктом його стилю була ікона /головним чином, карпатська/ та народна філософія, побудована на старовинних мітах і легендах. Цю рису в художній манері П. Лопати спостерегла його вчителька **Кармен Серседа** — за походженням чілійка, яка у власній творчості йшла подібним шляхом — від романтизму та реалізму до сюрреалізму. Вона запропонувала молодому студентові створити монументальну картину на мотиви мітів ацтеків — попередників індіан на американському континенті — про створення світу і людських рас Великим Духом. П. Лопата із притаманним йому ентузіазмом взявся за рішення цього завдання. В бібліотеках Торонто він вивчив багату літературу про історію і мистецтво індіанців та ацтеків, говорив з аборигенами Канади індіанського походження тощо.

Проект його картини захопив не лише його вчительку, але й керівництво коледжа, яке призначило для його реалізації одну із стін актового залу школи шістнадцять метрів довжиною і чотири метри заввишки, виділило полотно, фарби, риштування тощо. Над реалізацією цього монументального проекту П. Лопата інтенсивно працював майже два роки. Готова фреска викликала в коледжі великі дискусії. Негативно до неї поставилися саме ортодоксні індіанці, та їх прихильники, які аважали, що художник не має права самовільно зображувати те, що становить основу їхньої релігії. Перед відкриттям виставки невідомі вандали полили її червоною та синьою фарбою і тим її повністю знищили. Перший великий художній твір молодого живописця було знищено раніше, ніж віддали його на суд громадськості та спеціалістів. І цей варварський чин здійснено в одній з найцивілізованіших країн світу. Наперекір тому,

Павлу Лопаті в 1986 р. було вручено диплом про успішне закінчення Онтарійсько-го мистецького коледжу.

Вже до того часу в нього було кілька персональних та групових виставок в США та Канаді, на яких найбільшим успіхом користалися його ікони. Особливо пам'ятною була виставка його творів у столиці провінції Квебек Монтреалі, на якій глядачі й критика найбільшу увагу звернули на літографію картини «**Народження ікони**». «Народження ікони — це, мабуть, найсильніша і найбільш оригінальна картина», — писав мистецтвознавець А. Лисак /"Новий шлях", Торонто 1987, ч. 26/.

У справжнє свято перетворилося посвячення ікон Христа Спасителя та Богородиці з дитятком в Українській католицькій церкві Пресвятої Богородиці м. Гельф.

В 1988 р. він завершив роботу над розмалюванням 25 ікон іконостасу Різдва Пресвятої Богородиці в канадському місті Кембрідж. Посвячення іконостасу стало центральною подією святкування 1000-ліття хрещення Русі-України в даному місті.

Значну популярність приніс йому короткометражний фільм «**Іконописець**» Адріяна Заброварного, який на загальноканадському фільмовому конкурсі в Калгарі здобув другу премію /першу премію присуджено не було/. До Павла Лопати посилалися замовлення на окремі ікони й цілі іконостаси, про нього заговорила преса, радіо, телебачення.

Ікона була лише одним із багатьох видів творчості митця. Не менш виразний він у пейзажі, у зарисовках карпатських дерев'яних церков, яких створив цілу серію /понад шістьдесят/, в портретному живописі. Та найсильнішим він є у символічно-сюрреалістичних картинах, які становлять основу його свідницької виставки.

Живучи у Словаччині, Павло Лопата ставився до своєї національності як до samozрозумілого явища. Відвідуючи українську початкову й середню школи, він знав, що є українцем, однак ніде не підкреслював свою національність, вважаючи її другорядною і повністю приватною справою. Свідомим українцем він став лише в Канаді. Там він усвідомив собі, що коли не хоче сплинути із загальною аморфною масою людей без батьківщи-

ни, він повинен свідомо плекати своє національне коріння, зберігати і поширювати рідну мову, вивчати свою культуру. Тому від перших кроків залого перебування в Канаді він активно залучився до праці української громади, яка прийняла його як свого члена й морально підтримала його. Перші свої виставки в Канаді він здійснив саме на українському ґрунті.

Український дух панує і в його родині. Його торонтська хата, яку я мав щастя вже двічі відвідати, — це немов український етнографічний музей, створений з великим смаком і почуттям міри. Українська мова є невід'ємною частиною сімейного побуту сім'ї Лопат, в чому немало заслугу має його дружина Марійка.

Хоч його завантаженість є величезною, він і не думає замикатися у стіни своєї хати та майстерні. Кілька років він був головою батьківського комітету «Рідної школи» та курсів українознавства ім. Юрія Липи при Українському центрі в Торонто. Як лемко з Пряшівщини, він дуже тісно співпрацює з лемківськими організаціями українського спрямування. Кілька разів його переобирали секретарем Організації лемків Канади, а кілька років він був навіть редактором квартальника «**Лемківщина**». З його статей на мистецькі теми та рецензій виставок вже зараз можна було би створити солідний том. Крім того, він пише вірші та оповідання, але як вимогливий до себе критик, він поки що не наважився дати їх на суд громадськості.

Особливо тісною була і є його співпраця з Канадсько-українською мистецькою фундацією ім. Шафранюків у Торонто. У виставочних залах цієї найвизначнішої української галереї в Канаді він допоміг влаштувати десятки виставок, а після смерті фундатора цієї галереї Михайла Шафранюка став її екзекутивним директором.

Та П. Лопата проявляє свою активність не лише в українському середовищі. В м. Торонто він був співзасновником мистецької групи «Гілду», яка об'єднувала кілька десятків митців різних національностей м. Йорк і щороку влаштовувала художні виставки своїх членів. В 1987 р. спеціальне журі кращою картиною виставки /в якій брало участь 18 художників/, оголосило олійну картину П. Лопати «**Українська Мадонна**». Управа міста її закупила для

оздоблення канцелярії посадника Йорку. Іншу його символічну картину — «**Українська Голгота**» з 1982 р. закупив Канадський музей цивілізації в Оттаві. Це картина тричі повтореного розп'яття на фоні Дніпра з тринадцятьма посталями різного віку /13 дітей у сім'ї Лопат/.

В другій половині 80-х років Павло Лопата у своїй новопобудованій хаті zorganizував власну картинну галерею, в якій представлено основний його життєвий доробок. Галерея доступна кожному, хто цікавиться мистецтвом. Її частими відвідувачами є люди з України та українці з різних країн світу.

Львівський мистецтвознавець **Василь Глинчак**, відвідавши галерею Павла Лопати, опублікував про неї захоплену статтю в американському щоденнику «Свобода» /5.2.1991/ та зняв про Павла Лопату і його творчість окремий телефільм, який полюбив глядачі України.

Ще влітку того ж таки 1991 р. у Львівському Національному музеї з величезним успіхом пройшла персональна виставка картин Павла Лопати. Відкрив її директор Національного музею **Андрій Новаківський** /внук славного імпресіоніста Олекси Новаківського/, а з теплими словами про художника виступили мистецтвознавці: **Емануїл Мисько**, **Василь Глинчак**, **Іван Красовський** та інші. В дальші дні, як зазначила газета «Вісті з України», «почалося справжнє паломництво до Національного музею». Газета «За вільну Україну» влучно назвала виставку П. Лопати «**Іконостасом душі і болю**». На першій сторінці вона опублікувала фотографію художника, представивши його як «одного з сучасних художників-емігрантів, що здобув світову славу», як художника, «що не дав себе заманити до позолочених кліток колишнього офіційного мистецтва» /1991, ч. 130/. Про Павла Лопату із захопленням писала й столична преса, а львівський кореспондент американської газети «Свобода» О. Росінський повідомляв: «Виставка творів художника Павла Лопати з Торонта в Національному Музеї у Львові стала несподіванкою для всіх, які знають його. Експонованих 18 картин відкрили масштаб його таланту та викликали почуття поваги до нього» /1991, ч. 179/.

Влітку 1993 р. в Канадсько-українській фундації у Торонто з великим успіхом

пройшла виставка Павла Лопати на тему «Лемківські церкви», присвячена горезвісній акції «Вісла». На ній було представлено 55 його картин з приватної збірки родини Попелів, в тому числі і зображення церков із Пряшівщини: Шариського Щавника, Бодружаля, Рівного, Никльової та Нижнього Орлика. Цю унікальну тематичну колекцію картин П. Лопати варто було би видати окремою книжкою, як документ про шедеври сакральної народної архітектури Карпатського регіону.

Вершиною художнього доробку Павла Лопати була його дванадцята по черзі персональна виставка, влаштована в тій же Канадсько-українській мистецькій фундації у Торонто, приурочена до 50-ліття з дня народження художника та 25-ліття його професійної творчості /березень-квітень /1995 р./.

На ній було представлено 25 сюрреалістичних картин, виконаних в олії й темпері, 14 рисунків олівцем та 16 ікон. Все це — з продукції останніх п'ятнадцяти років. Виставка, яку відкрила одна з кращих українських мистецтвознавців Канади **Дарія Даревич**, користалася великим успіхом у відвідувачів та у пресі.

Живучи на чужині, Павло Лопата весь час мріяв про те, щоб показати свою художню творчість в рідному краї — на Пряшівщині. Відповідаючи на питання кореспондента центральної львівської газети про свої майбутні плани, П. Лопата ще у 1991 р. чистосердечно заявив: «Мрію, щоб побачили мої твори й в Пряшеві, Братиславі, у рідній батьківській стороні» /"За вільну Україну" 1991. — Ч. 130. — С. 4/.

Зараз ця його мрія здійснилася.

На свідницькій виставці Павла Лопати «**Повернення**» було представлено 30 картин, писаних олією, темперою та комбінованою технікою. Їх можна поділити на дві групи: 1/ **сюрреалістичні картини**, 2/ **традиційні ікони**.

В картинах першої групи П. Лопата досяг своєї досконалості. Вони відповідають основним принципам західно-європейського сюрреалізму. На деяких помітний вплив Сальвадора Далі, хоч всі вони вповні оригінальні. В них мистець зображує не реальну дійсність, а своє власне бачення цієї дійсності, свої сни, ілюзії і переживання. Всі вони насичені

філософським змістом і багату кольористичністю.

Кожна із сюрреалістичних картин П. Лопати, побудована на символіці, причому автор вживає не трафаретні, а вповні самобутні символи. Головним символом, який домінує буквально у кожній картині цієї групи, є руки. Руки як основне знаряддя творчості, руки, які виростають із землі, із рушника, із коріння, із рамена хреста, із людського тіла, із голови. Руки які будують, руйнують, мучать, вбивають, держать, благословляють, охороняють, гладять і навіть... плачуть. В картинах Лопати руки становлять своєрідну раму, до якої замкнено глибокий зміст.

Дальші символи, це – **свічка** /символ християнської науки/, **дзвін** /символ тривоги, але й радості/, **яйце** /символ народження всього живого/, **яблуко** /символ спокуси/, **мак** /символ поезії/, **ромашка** /символ долі/, **троянда** /символ надії/, **лелеки** /символ далеких країв/, **виделка** /символ жінки/, **сокира** /символ загрози/, **серце** /символ любові/, **книжка** /символ науки й мудрості/, **ніж** /символ ненависті/, **хрест** /символ терпіння/, **море** /символ безконечності/, **око** /символ побожності/ **Кобзар** /символ української філософії/.

Ось перед нами картина **«Народження ікони»** з 1989 р. писана мішаною технікою, яку автор подарував Свидницькому Музеєві українсько-руської культури. Автор на ній зобразив своє бачення далекої епохи – палеоліта – з морем, яке тільки що формується сушею, ще зовсім м'якою та фантастичними скам'янілими фігурами. Із земної кори, яка нагадує швейцарський сир, виростають руки, що держать вповні реалістичний сніп з різного роду рослин, що нагадують зілля на Івана Купала. В центрі – соняшник, символ України. Його широке листя перетворюється у престол, на якому сидить Богородиця з дитиною. Верхня частина її тіла ніби відбивається на обрамленій картині, а нижня частина цієї картини потопає в темному тумані, з якого виступає Боже око /Сонце/ та благословляюча Божа рука /Місяць/. За візією автора отак зродилася класична візантійська ікона, але й ціла Вселенна /галактика/: відділяється суша від моря, світло від тьми. А всесущий Бог дає на це свою згоду.

В центрі картини **«В долонях життя»** /1995/ 12 різних плодів на фоні земної кулі і сокира, що нагадує художникові дитинство: батько перед Свят-вечором брав сокиру і загрожував неродючому дереву: «Якщо цього року не зародиш – зрубай тебе!».

Три реальні українські ікони – дві Богоматері та Ісус Христос / на фоні романтичного пейзажу з трьома церквами становлять основу картин **«Появлення»** /1983/. Тут конкретні ікони XV-XVIII ст. ніби плывуть у повітрі.

В картині **«Покровителька»** /1990/ художник зобразив під покровом Богоматері себе, дружину Марію та сина Петра. І тут на передньому плані виступає українська символіка: свічка та писанка. Це портрет типової сучасної сім'ї.

Три історичні постаті /Липинський, Шептицький та Сліпий/ разом з іншими постатями під покровом Богородиці знаходяться в центрі картини **«Покрова»**.

В центрі картини **«Чистилище»** /1989/ – маса голих тіл. На перший погляд може здаватися, що нагота несумісна з християнською тематикою церков східного обряду. В наш час нагота і справді витіснена із церков, однак ще в XVI-XIX ст. майже в кожній церкві Карпатського регіону знаходилася ікона **«Страшний суд»**, в нижній частині якої була зображене чистилище з великою кількістю душ грішників, інколи навіть поіменованих /злодій, шинкарка, чародійниця, мельник, дітогубниця/, зображених вповні голими. Навіть Богоматір на іконах карпатського регіону зображувалася з обнаженою груддю. Саме на ці традиції нав'язує Павло Лопата.

На багатьох його картинах є реалістично зображені голі жіночі тіла. Навіть розп'ятого Христа знімають з хреста голі жінки /ангели без крил/ під звуки труб херувимів і серафимів, церковних дзвонів, тріску зламаного хреста, при затмінні Сонця. І на все це дивиться св. Йосиф з сувоєм полотна і до неба звернені руки й обличчя Бога-отця. Картина **«Зняття з хреста»** /1994/ повністю відповідає опису Біблії. В картині **«Свята Трійця»** /1994/ художник дозволив собі обнажити груди Марії Магдалини.

До створення картини **«Бог предвічний народився»** /1992/ спонукала ху-

дожника колядка. По суті це — ілюстрація до народної колядки такої ж назви.

Одною з кращих картин виставки є по-лотно «У всякого своя доля і свій шлях широкий» /1993/. Христос з великої далечини через пустелю тягне на плечах тяжкий хрест, з якого виростають: і щастя матері, і страждання проповідника слова Божого, і голод дідуса-колгоспника, і горе матері-селянки, і мудрість української жінки, і відчай вченого-фісософа. І на все це дивиться Вишгородська Божа матір з дитиною, що все це взяла під свій покров та... Тарас Шевченко. Всі постаті ніби списані з натури, хоч не є реальними портретами.

До творчості Тараса Шевченка Павло Лопата звертався і в інших своїх картинах /"Сон", «Така її доля»/.

Художник навмисне вибирає для своєї творчості «тяжкі» теми, які змушують глядача задумуватись, шукати відповідь на питання «Чому це так?», «Де причина такого явища?», «Хто це завинив?» та багато інших. Автор ці питання настоліє, однак відповіді на них не дає, залишаючи їх на розсуд читача.

Часто він рішає і теми сучасності або недалекого минулого, наприклад, тему Чорнобиля: «Чорнобильська мадонна», 1990, «День після трагедії в Чорнобилі», 1991. В центрі першої — розп'яття на фоні Дніпра, омотане мільйонами різнокольорових кульок-атомів, випромінюваних із двох запалених свічок. Небо затягнене чорними хмарами. В картині переважає світло-червоний колір, ніби від страшної пожежі, яку не видно, але яка нищить і людське життя, і дерева, і машини, і степові будяки, і воду, і трибанну церкву, що видніється в даліні. І під всім цим заплакана мадонна, голова якої з землі виростає і в людські руки перетворюється. Одна з рук намагається зняти з хреста Христа, а друга — забиває в його ногу цвях. На другій картині він зобразив цвинтар з хрестами й голими тілами, над якими голосить українська жінка. Над усім цим в повітрі піднімається Бог-Отець, до якого з молитвою звертається Божа Мати на фоні яскравого сьйва від вибуху атомного реактора.

Другу групу картин Павла Лопати, представлених на його персональній виставці у Свиднику, становить вісім ікон з останнього десятиліття творчості /1984-

1995/: «Спас Нерукотворний», «Різдво Ісуса Христа» та шість Богоматерів. Кожна з них виконана в класичному давньоукраїнському стилі. Це однак не є копії давніх ікон, а оригінальні авторські твори з виразним індивідуальним рукописом. Вони, на відміну від сюрреалістичних картин, позбавлені трагізму і мають високо оптимістичний дух. Для поліхромії ікон художник інколи вживає чисте золото.

Восени 1995 р. всі картини Павла Лопати будуть експонуватися в Гуменському краєзнавчому музеї, а наступного року — в Музеї родини Варголів у Меджилабірцях.

Художник Павло Лопата представився в рідному краї кращими своїми творами, які переконливо свідчать про його великий талант.

Мене зв'язує з ним особиста дружба від 1989 року. В тому році я мав честь побувати в його торонтській майстерні, приватній галереї і безпосередньо пізнати його творчість. В 1992 р. я відвідав його вдруге. В 1993 р. його заслугою в очолюваній ним Канадсько-українській мистецькій фундації було влаштовано виставку картин Олексі Новаківського із моєї приватної колекції.

Наш земляк Павло Лопата відзначив полудень життя, з якого більшу половину прожив у канадському Торонто. Канада стала його другою батьківщиною.

Після 26 років він повернувся до рідного краю. Повернувся повністю сформованим художником з міцним індивідуальним рукописом. Творчість Павла Лопати вже зараз займає виразне місце в загальноукраїнському контексті. До березня 1995 р. він намалював 547 картин, які представив на 14 індивідуальних і 42 групових виставках. Значна частина з них знаходиться в церквах, музеях, галереях і приватних збірках Канади, США, Західної Європи, Чехії, Словаччини, України, Польщі тощо. Скрізь вони ширять славу українського мистецтва, бо Павло Лопата, хоч народився у Словаччині, а живе в Канаді, вважає себе українським художником.

Бажаємо йому доброго здоров'я, вленої руки та гострого зору до дальшого життя і творчості. Віримо, що він збагатить українську культуру ще не одним шедевром.

НА ГРАНІ

Просипаюсь. Галю де ти? Переді мною чисте полотно. Знову кудись їду. Пересікаючи межу, зараз їх багато понагородили, доводиться часто чекати, так що й прижимариш за кермом.

Просипаюсь. Французський пригнаний «Жигуль» – мій помічник у пошуках шляху, ти помічник у пошуках буття він помічник у пошуках життя. Обминаю великі міста, мої роботи виставлялись і під хмарочосами, але вдома чекає родина, "... Галю моя, Галю, дай води напиться", а ти ще християнини? Я на роздоріжжі, зараз прийдуть і будуть вимагати, шантажувати; це окрема нація – митники, народ не етнічного походження. Що я тут шукаю? Я ауру питаю, я вільний, хочу літати.

Was suchen Sie bitte?

Что Вы ищете?

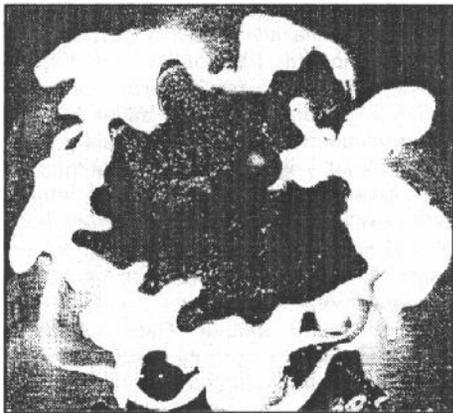
.....
.....

Намагаюся зрозуміти енергетику особистостей, знаменитостей минулого і сучасного, а втім я не знаю, не хочу знати модних, рекламних знаменитостей. Художник не манекенка, за котрою турмами бігають прихильники міжніжжя, хоча і то теж мистецтво, може бути. Я знаю сусіда Степана, допоміг мені замінити якусь череву в машині, працював, як іскра, як той співак, він також жив, як іскра – ложкою кав'яр на скибку, зрізану повздож хлібини. Я просипаюсь, як його звали, Галю? Залишилась тільки аура. Де дорога в рай, де в пекло, чи не під пелюстками спідниці? Аура-ворота? «Кошмарний» сон, абсурдного життя три полотна, як птахи три зриваються і... відлітають в «Імперію духу»!

Спочатку злетів Будда. Я не бачив. Розпещений, розніжений отрок, від котрого заховали смерть-точку відліку, мірило порівняння, хворобу і злидоту, але не марноту «...марнота, все марнота». Відкривши, зненацька, для себе ці прості істини, довго терпів і став зався у пошуках Істини і став мудрим мудрецем. А чи знайшов?

Я нічого не беру, ось мій паспорт, прошу, гаманець, це досить, щоб пройти в езотеричне коло? Вам тільки «мани», все «мани», стріляйте, я на грані, я готовий. Ауру Сквороди, Платона, Гегеля, Сократа, Пікассо беру, не шукайте їх в чемодані. В «Імперії духу.» Ходжу в чоботях, галіфе? Так це від москитів, я не артист, але мушу грати, суспільству треба забав, все дуже швидко набридає, як малювати? Просто; берете чистий пензель, перед тим помивши руки, фарбу, цвях і ... молитесь! медитуйте, назовіть як вам завгодно, не залізаєте в плутанину назв, цвях для того, щоб пробити затуглі, тугі туби, засохлу фарбу, концентруйте сили і ... бамбула! а не переможець. Я – Віктор, значить не Микита, до речі, парадокс: Микита в нашій мові – переможець.

Віктор Рибачук: «Василь Кандинський» / із серії / «Слов'янський щоденник» /, 40x40 см. олія, 1994 р.

Я Віктор – значить, переможець. Імперія, ненавиджу це слово і що за ним стоїть, а втім це тільки земна категорія. Влада – я владу Духу хочу зрозуміть.

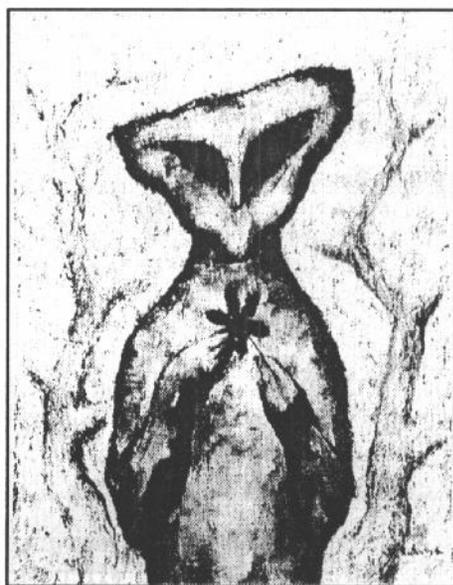
... потім злетів Христос. Під фугу Баха, Бетховена сонату чи Березовського хорал, я не бачив. Довго думав, не можу покоритись. Я слово дав, «приймаю дарунок і наказ, але й беру на себе провину», стоятиму як артилерист, будь-якої армії, як не вдарю, то хоч пальця відгризу, навлежачки, в падінні. А вчитель каже, підстав щоку – не розумію, прости, люблю, як мене люблять, ненавиджу, як дзвони каменем у груди. Галю, яка моя заслуга що я тебе люблю? Адже і ти мене, а як навчитись ворога любити? Просипаюсь, може, пробуджусь, повернусь ми помиляємось, бо ми шукаємо. ... той артилерист не помилявся, вже не шукав, уперто йшов на край. Він слово дав, йому заважало біле волосся, довге біле волосся вікінга, дивна людська властивість хвалитися приналежністю до якогось племені, до якоїсь суботи, «... не людина для суботи», права рука вже канатом висіла повз тіло, ліва нога вже не згиналася, спираючись на ще цілу ногу, він вперто загаяв снаряд в розпечену піхву ствола, закидав довге біле волосся і шарпав мотузок. ...за ним злетів Мухаммед-творець ще одного вчення. Я не бачив.

Я немігаючими очима дивився через прорвану стріху... чи, може, дядько розповів, чи дід мені про цей історії фрагмент. Його перемогли. Птахи довго облітали обризані перелякані дерева. А де ж прощення? Мабуть учення не зрозумів. Ніхто.

Не знаю, як я їх зв'язав? Коли приїхав додому, після чергової виставки, не було трьох картин. Злетіли. На тих полотнах, я шу-

кав до них вхід. Перед мольбертом я – Христос, Будда, Мухаммед На вулиці – Бендер. Важко створити, важко продати, важко і важливо не продатися. Таке життя. Шкода праці, не жалій мене, Галю. Зараз трошки перепочину, залижу рани. Після виставки чомусь так нелегко, щось не виразне гнітить. Легко тільки після напруженого, насиченого творчістю робочого дня, по тілу розтікається благородна втома хлібороба. Після виставок в Америці, Франції, Швейцарії, Україні, Словаччині і в рідній /по реєстру рідній/ Вінниці завжди був якийсь важкий осадок. Напитися? – чи, може, в морду кому дати? Не від слави, не від хвали чи нарікань – сьогодні хвалять, завтра будуть ганьбити, а може, й не звернуть уваги. Що їм треба? Що мені треба? Я відпочину і на ниву – переді мною чисте поле.

Бо мистецтво – це процес, життя в процесі пошуку Істини, пошуку «гармонії закону і волі, слу-

Віктор Рибачук: «Портрет хлопця з квіткою» /із серії «Слов'янський щоденник»/, 50x40 см, олія, 1991-1993 рр.

жіння і влади, гармонії яка дарує людям щастя». А як результат – то в сенсі творення світу в собі і навколо себе при допомозі кольору, звуку, слова, як випромінювання, що породжують естетичні почуття, нагороджують вмінням насолоджуватись красою, добром, спонукають до творчості.

Пам'ятаєте? – «... якщо піднімете камінь ви – це просто камінь, якщо підніме камінь Міро – це Міро!»

знайди камінь «Рибачук», і я подарую...

подаруй мені, мелодію флейти
подаруй мені мелодію ночі
подаруй мені мелодію себе
і я подарую тобі аури тайну
не тікайте мої дні творіння
де взяти голубинь
як створити голубинь твоїх очей
губи як мумії сердець
навіщо стримуєш мене шуканням фарби
може так шліфуєш кольору мого чуття
губи як мумії сердець
жаль дивитись
артерії у небуття
видушую їх кольорове місиво
з надією
перетворитись в мелодію
пришли мені човен фарб
у священний понеділок
як добре що є дні творіння.

«...трич. прав. носії подвигу», а подвиг хіба у зв'язі? Скільки згублено тіл, а хто переміг? Нехай зв'язить дух. Я за таку Імперію. Болить мене рідна земля. А може, й це пройде. Може, я не з того боку йду? Ті в одній отарі, ті в іншій при допомозі проводирів, шаманів, шахраїв, а я поза городи. Не гнівайся, прийми блудного птаха.

«Не проповідую добро, бо не беру на себе сміливість сказати, що є зло. Не проповідую зло, бо не знаю, чи існує добро насправді.» Хто суддя всьому? Роль Сатани нам докінця не звісна. Я не мізантроп, але й в святі не набиваюсь. Просто споглядаю, мені ще цікаво. Сніг пішов, треба під'їхати пару кроків.

я вас обманю
сказав що прийду а
полечу в мандалу нірвану абсолют
геть надію
сам полину
нам не дано п. знати
не нам дано п. знати
і ви без мене стикаєте у .Лету співаєте
життя нам дано пізнавати
і ви без мене
і зі мною
я готовий я на грані
я є творець
переді мною чисте полотно.

Прокіп Колісник.

На першій сторінці обкладинки твір українського художника Віктора Рибачука «Переможці» із серії «Слов'янський щоденник». На другій і третій сторінках твори Павла Лопати – «Чистилище», «Зняття з хреста».

Ціна 10 Ск

Індекс 49092